

TS. LÊ THỊ TÀI - BSTY. ĐOÀN THỊ KIM DUNG
TS. PHƯƠNG SONG LIÊN

Phòng trị MỘT SỐ BỆNH THƯỜNG GẶP TRONG THÚ Y BẰNG THUỐC NAM

NHÀ XUẤT BẢN
NÔNG NGHIỆP

TS. LÊ THỊ TÀI - BSTY. ĐOÀN THỊ KIM DUNG
TS. PHƯƠNG SONG LIÊN

PHÒNG TRỊ
MỘT SỐ BỆNH THƯỜNG GẶP
TRONG THÚ Y BẰNG THUỐC NAM

(Tái bản)

NHÀ XUẤT BẢN NÔNG NGHIỆP
HÀ NỘI - 2004

LỜI NHÀ XUẤT BẢN

Thực hiện chủ trương của Đảng và Nhà nước, chúng ta đã phát huy mọi khả năng và tạo mọi điều kiện thuận lợi cho ngành chăn nuôi từng bước đi lên theo con đường công nghiệp hoá, hiện đại hoá nền kinh tế của đất nước.

Tuy nhiên, một trong những trở ngại lớn đối với công tác chăn nuôi là các dịch bệnh xảy ra thường gây thiệt hại không nhỏ, làm hạn chế sự phát triển của ngành.

Nhiều năm nay, ngành thú y kết hợp với ngành chăn nuôi đã có nhiều cố gắng trong cải tiến các phương pháp phòng bệnh và chữa bệnh cho gia súc, gia cầm, thu được nhiều kết quả đáng khích lệ. Ngoài việc sử dụng thuốc men và phương pháp chữa bệnh theo y học hiện đại, chúng ta đã ứng dụng nhiều bài thuốc, cây thuốc của y học cổ truyền trong việc phòng bệnh cho vật nuôi.

Các cây dùng làm thuốc có ở khắp các địa phương, ngay cả trong vườn của gia súc. Ngoài hiệu quả phòng chữa bệnh, cây cỏ làm thuốc không hoặc rất ít độc hại cho cơ thể và môi trường.

Bằng phương pháp khoa học hiện đại, các cơ quan nghiên cứu về chăn nuôi, thú y (Viện nghiên cứu, Trường

đại học...) đã tiến hành sưu tầm, nghiên cứu và ứng dụng các bài thuốc nam theo kinh nghiệm của nhân dân. Từ đó đã đánh giá và chọn lọc được những cây thuốc, bài thuốc có nhiều tác dụng trong phòng trị bệnh cho gia súc, gia cầm.

Với mong muốn góp phần bảo vệ sức khoẻ cho vật nuôi, chúng tôi xuất bản cuốn **"Phòng trị một số bệnh thông thường trong thú y bằng thuốc nam"** do TS. Lê Thị Tài, BS.TY. Đoàn Thị Kim Dung và TS. Phương Song Liên biên soạn. Nội dung sách giới thiệu các phương pháp bào chế thuốc nam, một số bài thuốc thường dùng và những cây dược liệu dễ kiếm giúp bạn đọc ứng dụng dễ dàng trong việc phòng trị bệnh cho vật nuôi có hiệu quả.

Nhà xuất bản Nông nghiệp xin trân trọng giới thiệu cùng bạn đọc và mong nhận được nhiều ý kiến đóng góp để lần xuất bản sau được hoàn thiện hơn.

NHÀ XUẤT BẢN NÔNG NGHIỆP

Phần một

KỸ THUẬT BẢO CHẾ THUỐC NAM

KỸ THUẬT BẢO CHẾ CÁC DẠNG THUỐC DÙNG TRONG THÚ Y

I. CAO XOA

- Cao xoa trong y học cổ truyền được điều chế bằng cách hoà tan hỗn hợp dầu trong tá dược thích hợp.

- Việc sử dụng hỗn hợp tinh dầu là rất độc đáo trong y học cổ truyền. Từ ngàn xưa ông cha ta đã biết dùng hương liệu và dùng nổi xông để chữa bệnh.

- Việc dùng hỗn hợp như vậy cho phép mở rộng phạm vi tác dụng cũng như khả năng tạo màu và ổn định mùi của chế phẩm. Thông thường trong cao xoa người ta phối hợp 5-7 loại tinh dầu và cao xoa phải có mùi dễ chịu và bền.

Kỹ thuật bào chế cao xoa:

Tinh dầu là thành phần chính có tác dụng trong cao xoa. Tinh dầu thường bị biến chất làm cho chế phẩm

không đạt yêu cầu, vì vậy tinh dầu dùng chế cao xoa phải đạt độ tinh khiết nhất định, nếu không tinh khiết phải tiến hành xử lý.

1. Kỹ thuật tinh chế tinh dầu

- Nếu tinh dầu lẫn nước bị đục thì làm trong bằng natri sunphat khan (cho natri sunphat vừa đủ vào tinh dầu, khuấy đều rồi để ở chỗ mát trong một thời gian nhất định).

- Nếu tinh dầu lẫn nhiều tạp chất cơ học thì rửa tinh dầu với nước muối, trong các bình gạn, để chất bỏ tạp chất.

- Nếu tinh dầu đã biến màu thì dùng chất hấp phụ để tẩy màu hoặc nếu cần thì phải cất lại.

- Một số tinh dầu dễ bị oxy hoá bởi các ion kim loại thì có thể loại trừ bằng cách thêm từ từ dung dịch axit tartric đậm đặc.

2. Ổn định mùi vị tinh dầu

Mùi của tinh dầu phụ thuộc vào khả năng bay hơi của từng loại tinh dầu. Cần phải ổn định bằng cách:

- Cho thêm chất định hương làm cho mùi của hỗn hợp bền hơn.

- Làm giàu các thành phần chính của một số loại tinh dầu chính trong hỗn hợp.

- Phối hợp nhiều loại tinh dầu có khả năng bay hơi khác nhau (phối hợp tinh dầu bay hơi nhanh với tinh dầu bay hơi chậm để có một hỗn hợp bay hơi trung bình).

Qua các biện pháp này có thể thu được một hỗn hợp có mùi thơm dịu và bền, thích nghi được trong sử dụng.

Trong thú y, cao xoa thường dùng để xoa bóp trong các bệnh cảm nóng, lạnh, thấp khớp, bại liệt, chấn thương...

II. THUỐC BỘT

Trong y học cổ truyền, thuốc bột thường được áp dụng trong phòng trị bệnh cho gia súc.

Thuốc bột dễ chế biến, dễ sử dụng, cho ăn, cho uống đều được.

1. Chuẩn bị cho việc bào chế thuốc bột

a) Phân chia nguyên liệu

Nguyên liệu: Bào chế thuốc bột rất phong phú, thuốc có thể có nguồn gốc là hoá chất, thảo mộc hay động vật. Có loại nguyên liệu đơn giản dễ vỡ, dễ nghiền thành bột nhưng cũng có loại thể chất dẻo dai, độ đàn hồi lớn, khó nghiền thành bột. Nhưng dù nguyên liệu gì chăng nữa cũng đều phải được làm khô bằng các phương pháp thích hợp để tránh ảnh hưởng tới tác dụng dược lý của thuốc.

* *Phân chia cơ học*: có nhiều cách và đập để nghiền nát nguyên liệu có cấu trúc rắn (giã nguyên liệu trong cối, nghiền bằng máy nghiền).

- Nén ép: sát nguyên liệu từ trên xuống để phá vỡ các nguyên liệu khô ròn.

- Nghiền mài: Sát bề mặt nguyên liệu từ mọi phía nhằm nghiền mịn chất rắn (thường nghiền được chất trong cối sứ).

- Cắt chẻ: thường sử dụng với cành, thân, củ dược liệu, dùng các vật sắc nhọn phân chia, cắt chẻ nguyên liệu.

Dụng cụ dùng để phân chia, nghiền nguyên liệu là các cối sứ, cối thủy tinh, cối đá để giã các dược liệu lá, quả, hạt cứng hay để luyện khối dẻo.

Dụng cụ phổ biến trong đông dược là thuyền tán: để nghiền mịn các dược liệu có nguồn gốc thảo mộc hay khoáng vật.

Hiện nay trong các phòng bào chế, người ta cũng trang bị các máy xay loại nhỏ: máy xay mâm, máy xay búa, máy xay trục, máy nghiền bi.

** Phân chia đặc biệt*

+ Lợi dụng dung môi: Khi nghiền một số dược chất có tính rắn, dai, bền, trơn khó nghiền mịn, người ta cho thêm một ít dung môi dễ bay hơi để phá vỡ cấu trúc tinh thể giúp cho quá trình phân chia được dễ dàng.

+ Lợi dụng môi trường nước:

Trong y học cổ truyền, người ta thường nghiền một số thuốc khoáng vật trong nước để được bột mịn hơn, tinh khiết hơn và tránh phân huỷ hoạt chất.

Cho nước vào được chất nghiền nhỏ, vớt bỏ tạp chất nổi trên mặt nước, gạn lấy các tiểu phần nhỏ phân tán lơ lửng trong nước. Các tiểu phần to lắng xuống tiếp tục nghiền mịn và lắng gạn cho đến hết. Gộp các dịch gạn, lọc qua vải để thu lấy phần bột mịn và đem phơi hay sấy khô (Ví dụ: chu sa, thau sa nghiền theo phương pháp này).

+ Lợi dụng nhiệt độ:

- Phương pháp thăng hoa: áp dụng cho một số thuốc khoáng vật để vừa thu được bột mịn vừa tinh chế được được chất (ví dụ: thăng hoa lưu huỳnh).

- Phương pháp "phi": phi phèn chua.

Một số được chất ngâm nước khi xử lý ở nhiệt độ cao bị mất nước kết tinh, cấu trúc tinh thể bị phá vỡ tạo thành các tiểu phần nhỏ hơn giúp cho quá trình nghiền mịn được dễ dàng.

- Phương pháp phun sương: bột phun sương thu được có kích thước tiểu phần tương đối đều đặn, trơn chảy tốt, dễ hoà tan.

- Phương pháp đông khô: Bột đông khô thu được có cấu trúc xốp, dễ hoà tan (thường gặp trong thuốc kháng sinh).

b) Rây

Bột được liệu sau khi được nghiền ta phải rây để lựa chọn các tiểu phần có kích thước mong muốn và đảm bảo độ đồng nhất của bột.

Rây gồm có nhiều cỡ, nhưng có 4 loại thông dụng cho thuốc thảo mộc đó là:

Cỡ số 32 thu được bột thô.

Cỡ số 26 thu được bột mịn vừa.

Cỡ số 24 thu được bột mịn.

Cỡ số 22 thu được bột rất mịn.

2. Kỹ thuật bào chế thuốc bột

a) Trộn bột đơn

- Dược chất có khối lượng lớn thì nghiền trước, có khối lượng nhỏ thì nghiền sau.

- Dược chất có tỷ trọng lớn thì nghiền mịn hơn dược chất có tỷ trọng nhỏ.

b) Trộn bột kép

Nguyên tắc:

- Trộn theo khối lượng tương đương (trộn đồng lượng), bắt đầu trộn từ chất có số lượng ít nhất rồi thêm dần các chất khác nhau theo thứ tự số lượng tăng dần và mỗi lần thêm một lượng tương đương với lượng đã có trong cối. Dược chất nhẹ dễ bay bụi thì trộn sau cùng. Khi trộn phải tăng cường đảo để tăng tốc độ khuếch tán.

- Khi trộn xong bột kép, phải rây lại để hỗn hợp đồng nhất hơn.

- Khi bào chế một lượng lớn, người ta trộn bột trong các hộp trộn hay các máy nhào trộn.

- Khi ta có thuốc bột, cần bảo quản trong túi ni lông, lọ thuỷ tinh để dùng dần.

III. THUỐC VIÊN

Trong đông y thường dùng nhất là viên tròn và viên nén. Viên tròn là dạng thuốc rắn, hình cầu, được bào chế chủ yếu từ bột thuốc và tá dược, thường dùng để uống. Viên tròn trong đông y gọi là thuốc "Hoàn".

Thuốc hoàn: chủ yếu bào chế từ các loại thảo mộc, khoáng vật, dùng theo quan điểm y học cổ truyền.

+ Ưu điểm:

- Kỹ thuật bào chế đơn giản, không đòi hỏi trang thiết bị phức tạp.

- Thuốc viên rắn nên tương đối ổn định, ít bị biến chất, dễ phối hợp nhiều loại dược chất trong cùng 1 viên, thể tích gọn nhẹ, dễ vận chuyển, bảo quản.

- Có thể bao lớp, bao áo ngoài cho thuốc để bảo vệ dược chất, che dấu mùi vị khó chịu hay khu trú tác dụng của thuốc ở ruột.

+ Nhược điểm:

- Khó tiêu chuẩn hoá về mặt chất lượng.

- Khó kiểm soát, kiểm nghiệm các thành phần có trong viên.

- Viên chia khó đồng nhất về khối lượng.
- Khó đảm bảo vệ sinh, tốn nhiều công sức và thời gian khi sản xuất ở quy mô nhỏ.

1. Các loại tá dược và cách dùng

Thành phần viên tròn gồm: dược chất và tá dược. Việc lựa chọn tá dược để thiết lập công thức làm viên có ảnh hưởng lớn đến tác dụng của viên, vì tá dược trong viên tròn liên quan chặt chẽ đến tốc độ và mức độ giải phóng hoạt chất của viên trong đường tiêu hoá.

Các tá dược chính dùng trong viên tròn là:

a) Tá dược chính

Đây là nhóm quan trọng nhất với viên tròn vì nó là yếu tố tạo hình chính của viên.

- Tá dược chính có thể lỏng và mềm.

+ *Nước*: Dược chất có thể hoà tan hay trương nở trong nước tạo nên khả năng dính nhất định.

Có thể nước được phối hợp với các tá dược khác để điều chỉnh độ dính như glixerin, xirô, mật ong.

+ *Glixerin*: có khả năng dính nhất định, thường dùng trong viên chia để giữ ẩm cho viên, làm cho viên đảm bảo được thể chất dẻo dai và dễ bảo quản. Có thể phối hợp với các tá dược lỏng khác như nước, cồn.

+ *Xirô đơn*: Khả năng kết dính vừa phải, dễ trộn đều với bột dược chất, không ảnh hưởng nhiều đến quá trình tan rã giải phóng hoạt chất của viên, có khả năng điều vị.

+ *Mật ong*: Khả năng dính tốt, vị ngọt.

Mật ong thường dùng làm tá dược cho viên hoàn mềm, vì mật ong giữ cho viên luôn có thể chất nhuyển dẻo. Để tăng khả năng dính, người ta thường tiến hành "luyện mật" tức là cho thêm vào mật khoảng 20% nước cất, đun sôi, lọc qua gạc để loại bớt tạp chất cơ học. Mật đã lọc đưa cô nhỏ lửa, vừa cô vừa khuấy và vớt bỏ bọt nổi trên mặt cho đến lúc nhỏ giọt mật vào nước lạnh, giọt mật không tan ra là được (nhỏ nước thành châu). Tùy mức độ luyện mà người ta chia ra 2 loại mật: mật non (luyện ở khoảng 105°C, còn chứa khoảng 20% nước) và mật già (luyện ở khoảng 110°C, còn chứa dưới 10% nước).

Mật già làm cho viên thuốc tan chậm, thường dùng cho những viên mà bột thuốc không có khả năng kết dính.

+ *Cao dược liệu*:

Người ta thường dùng cao lỏng dược liệu làm tá dược dính để bồi viên. Cao lỏng có khả năng dính kém, không gây kết dính nên dễ làm viên, viên dễ sấy khô, dễ tan rã giải phóng hoạt chất. Trong công thức làm viên, người ta chuyển một phần dược liệu thành cao lỏng 1/1 để làm tá dược bồi viên (thường là phần dược liệu xơ cứng khó nghiền bột), như vậy sẽ kết hợp được vai trò dược chất và

tá được, đơn giản hoá công thức bào chế và giảm được lượng dùng của viên.

Người ta có thể dùng một số cao mềm không có tác dụng dược lý riêng như cao mềm cam thảo làm tá được dính.

+ Hồ tinh bột:

Hồ tinh bột có độ kết dính vừa phải, dễ trộn đều với bột dược chất nhưng làm cho viên khó khô đều khi sấy.

Khi cần có thể phối hợp với các loại tá được khác để tăng cường khả năng kết dính như phối hợp với dịch gôm, dịch thể gelatin... Tùy yêu cầu về mức độ kết dính của viên mà dùng loại hồ loãng 5-10% hay hồ đặc 15-20%. Hồ tinh bột chế ra phải dùng ngay để tránh vi khuẩn xâm nhập làm mốc viên.

+ Dịch thể gelatin: Thường dùng dịch thể 5-20% gelatin trong nước. Khả năng kết dính tốt nhưng làm cho viên khó tan nên thường dùng cho các viên chứa dược chất khô rời, ít có khả năng tự liên kết hoặc những viên cần tan rã chậm.

+ Dịch thể gôm: Thường dùng dịch thể 5-10% gôm và arabic trong nước, dịch gôm có độ nhớt cao, khả năng kết dính mạnh, có thể nhũ hoá một số chất khó trộn đều vào khối bánh viên. Tuy nhiên, dịch gôm làm cho viên khó tan do đó chỉ dùng trong trường hợp cần thiết.

+ *Tá dược dính tổng hợp*: Ngày nay trên thế giới người ta đã sử dụng rộng rãi các loại như dẫn xuất xenluloza, PVP, PEG... tuy nhiên, chúng ít được sử dụng trong thú y.

+ *Tá dược dính thể rắn*: Thường dùng cho các viên có dược chất lỏng, mềm, ít khả năng tự kết dính. Các tá dược hay gặp là: bột đường, bột gôm, bột xenluloza, bột PVP.

Tá dược dính thể rắn được nghiền thành bột và trộn bột kép với bột dược chất trong quá trình bào chế.

b) Tá dược độn

Tá dược độn dùng trong trường hợp dược chất trong viên chiếm tỷ lệ nhỏ, không đủ khối lượng để làm viên như trong trường hợp dược chất độc hay tác dụng mạnh.

Tá dược độn thường là các bột trơ như: tinh bột, bột đường, bột mịn vô cơ (magie oxit, magie cacbonat, canxi cacbonat, kaolin). Các chất này trơ về mặt dược lý, có khả năng hút tốt và làm cho viên dễ tan.

c) Tá dược hút

Dùng trong trường hợp viên chứa dược chất lỏng, mềm, không đảm bảo thể chất làm viên. Ta thường dùng nhóm bột mịn vô cơ, có tác dụng hút tốt và làm viên dễ tan.

d) Tá dược rã

Tá dược rã làm cho viên tan rã để giải phóng hoạt chất trong đường tiêu hoá.

Tá được rã như: lactoza, bột đường.

Tá được rã trương nở: tinh bột, bột xenluloza vì tính thể.

e) Tá được màu

Làm cho màu viên thuốc đẹp, hấp dẫn.

2. Kỹ thuật bào chế viên tròn

a) Phương pháp chia viên

Nguyên tắc là tạo khối dẻo từ dược chất và tá được rồi chia tiếp thành các viên đều nhau:

+ Tạo khối dẻo: Người ta phối hợp dược chất với tá được thích hợp để tạo được khối dẻo đồng nhất, yêu cầu khối dẻo phải đủ ẩm, mềm, dẻo dai, không dính dụng cụ.

+ Chia viên và hoàn chỉnh viên: Trong nhân y người ta sử dụng bàn chia viên hay máy chia viên. Trong thú y, thuốc thường được viên bằng bàn hoặc bằng tay: cho khối dẻo lên bàn chia viên (đã rắc bột trơn), khi đã hoàn thành ta hất nhẹ sang bàn hứng và viên được hoàn chỉnh bằng một lớp bột áo bọc ngoài.

b) Phương pháp bồi viên

Nguyên tắc là từ một nhân cơ bản, bồi dần từng lớp dược chất, đồng thời nhỏ các tá được dính lỏng cho đến lúc viên đạt độ lớn yêu cầu.

Phương pháp này thường không áp dụng cho thú y vì phải có trang thiết bị, tốn nhiều thời gian.

+ Gây nhân: Nhân từ bột dược liệu, xát hạt, chải hạt, hay phun tá dược lỏng vào khối bột. Tá dược dính dùng gây nhân chỉ được dùng loại có độ dính thấp như: nước cất, cao lỏng dược liệu để tránh gây bết dính. "Nhân" làm xong đưa sấy khô.

+ Bồi viên: "Nhân" dược liệu đã được sấy khô, sau đó ta bồi viên bằng tá dược dính lỏng và với bột dược chất. Ta bồi từng lớp một, cứ mỗi lớp tá dược dính lại bồi một lớp bột dược chất. Lượng bột và tá dược cho vào mỗi lần bồi tăng dần theo khối lượng của viên. Cuối cùng sấy viên trong tủ sấy.

c) Áo viên

+ Ta phải thực hiện làm áo viên nhằm mục đích:

- Tránh dính viên.
- Che dấu mùi vị khó chịu của thuốc.
- Bảo vệ hoạt chất, tránh tác động bên ngoài.
- Hạn chế kích ứng của thuốc với niêm mạc đường tiêu hoá.
- Khu trú tác dụng của thuốc ở ruột.
- Làm cho viên hấp dẫn hơn.

+ Bột bao thường dùng: bột tale, bột lycopot, bột than thảo mộc, chu sa (bột mịn màu đỏ), tinh bột, bột dược liệu (bột cam thảo, bột quế).

Khi bao người ta rắc một ít bột lên khối viên rồi lắc cho bột bám chắc vào viên.

+ Đóng gói và bảo quản trong túi ni lông hàn kín hoặc lọ thủy tinh. Bảo quản nơi thoáng mát, tránh ẩm.

3. Ứng dụng sản xuất một số viên trộn thảo mộc

a) Lô hội	10g
Bột quế	2g
Cao lanh kina	5g
Mật ong vừa đủ	100 viên

Nghiền bột quế, để lại một ít trong cối, cho thêm nhựa Lô hội nghiền nhẹ, thêm bột quế, trộn đều, phân tán đều cao lanh kina vào khối bột. Thêm mật ong vừa đủ tạo thành khối bánh viên, lăn đũa, chia viên. Bảo quản tốt để dùng dần.

b) Hương phụ	240g
Ích mẫu	160g
Ngải cứu	160g
Bạch đồng nữ	120g
Trần bì	180g
Mai mục	80g
Tá dược vừa đủ	

Ích mẫu, ngải cứu cắt đoạn, rửa sạch, cho vào nồi chiết, nén chặt, thêm nước vừa đủ, chiết trong 2 giờ, gạn dịch chiết, cô thành cao lỏng 1/1.

Các dược liệu khác sao tẩm chế biến theo quy định, nghiền thành bột mịn, qua rây và trộn đều.

Bồi viên từ bột thuốc và cao lỏng theo kỹ thuật chung cho đến khi viên có đường kính khoảng 4mm. Áo viên bằng than hoạt và đánh bóng viên với parafin.

c) Hoàn hương liên

Ngô hoàng liên	2 lạng
Mộc hương	5 đồng cân

Dược liệu nghiền thành bột mịn, bồi viên nhỏ với 2 lạng dấm pha với nước đun sôi để nguội theo kỹ thuật chung.

d) Hoàn lục vị

Củ mài	96g
Đơn bì	71g
Phục linh	71g
Sơn thù	96g
Thục địa	115g
Thạch tả	71g
Mật luyện vừa đủ	100g

Thục địa thái mỏng, tẩm rượu cho mềm rồi giã thật nhuyễn. Các dược liệu khác chế biến, sấy khô, tán thành bột mịn. Trộn thục địa với bột thuốc cho thật đều.

Cho mật luyện lăn thành viên (12g) theo kỹ thuật chung.

KỸ THUẬT BÀO CHẾ THUỐC NAM

Trong thú y, kỹ thuật bào chế thuốc nam thường đơn giản hơn bởi vì gia súc thường ăn tạp và không "khó tính" như con người. Phần lớn thuốc nam trong nhân dân được sử dụng dưới dạng thô, việc chiết suất và tinh chế với gia súc không đòi hỏi nghiêm khắc nên dễ áp dụng trong phòng và trị bệnh. Xin giới thiệu một vài kỹ thuật bào chế đơn giản sau.

I. KỸ THUẬT BÀO CHẾ

1. Làm sạch dược liệu

Dược liệu cần sử dụng có thể là hoa, lá, thân, rễ... tùy theo yêu cầu của bài thuốc mà chọn những phần dược liệu khác nhau. Ta phải chọn, loại bỏ những tạp chất không cần thiết, sau đó rửa sạch đất cát, tuy nhiên cần chú ý rằng:

Các loại hoa không được rửa vì khi rửa sẽ làm dập nát và làm hỏng các hoạt chất có trong hoa (như các loại tinh dầu). Một số dược liệu không được ngâm lâu trong khi rửa như sinh địa, gừng, riềng, nghệ, củ chóc (bán hạ) vì ngâm lâu các hoạt chất trong dược liệu sẽ hoà tan một phần vào nước rửa, làm giảm hàm lượng hoạt chất của dược liệu. Cũng có một số dược liệu phải ngâm lâu mới loại bỏ hết được đất cát và chất bẩn như các loại vỏ sò, hến, xương động vật...

a) Ngâm dược liệu

Thường dùng nước gạo để ngâm các dược liệu có độ tính cao như hạt mã tiền... Hàng ngày phải thay nước ngâm 2, 3 lần.

Các loại dược liệu cứng ngâm thời gian lâu hơn, dược liệu mềm ngâm thời gian ít hơn để dược liệu có độ mềm nhất định, dễ thái mỏng.

b) Ủ dược liệu

Đối với những dược liệu khi ngâm sẽ làm giảm hoặc mất các hoạt chất, người ta phải làm sạch dược liệu bằng phương pháp ủ để làm mềm dược liệu, sau đó thái mỏng làm các vị thuốc phối. Thời gian ủ có thể vài giờ như sinh địa, hoài sơn, có thể ủ qua đêm như dây cam thảo, bạch chỉ, hoàng đằng.

Cách ủ: Nhúng ướt mảnh vải bông, xếp dược liệu vào và dùng miếng vải khác đã tẩm ướt đắp lên trên.

2. Tẩm dược liệu

Thường dùng dấm chua, nước muối, nước gừng, rượu để tẩm dược liệu.

Cách tẩm: Đổ nước cần tẩm cho ướt dược liệu theo tỷ lệ 1kg dược liệu cần 100-200 ml nước tẩm, thời gian khoảng 2, 3 giờ là được (trong khoảng thời gian này nước tẩm sẽ thấm hết vào trong dược liệu).

* *Tắm rượu sao*: Dược liệu được tắm rượu, đem sao nhỏ lửa để cho rượu thấm hết vào dược liệu sao cho đến khi dược liệu có mùi thơm là được. Nếu sao cháy dược liệu sẽ bị hỏng, mất hết hoạt tính không còn tác dụng trị bệnh.

* *Tắm gừng sao*: Dùng gừng tươi tắm dược liệu với tỷ lệ 5-10% so với khối lượng dược liệu. Giã nhỏ gừng cho thêm một ít nước khoảng 100-200 ml trộn đều vào dược liệu, để yên 1-2 giờ, sau đó đem sao nhỏ lửa đến khi dược liệu có mùi thơm là được.

* *Tắm muối sao*: Lượng muối dùng khoảng 0,5-1% so với khối lượng dược liệu. Lượng muối cần dùng đem hoà tan trong 100-200 ml nước sạch, sau đó trộn đều với dược liệu, để yên 1-2 giờ cho toàn bộ lượng nước muối thấm vào hết khối lượng dược liệu đem tắm (khoảng 1kg). Cuối cùng cho dược liệu đã tắm lên chảo nóng sao nhỏ lửa đến khi dược liệu có màu vàng, mùi thơm bốc lên là được.

* *Tắm dấm sao*: Dùng dấm ăn hoặc axit axetic pha loãng 5% trong nước sạch tắm vào dược liệu, để yên 30 phút rồi đem sao vàng đến khi có mùi thơm là được.

* *Tắm mật sao*: Dùng mật mía hay nước đường có nồng độ khoảng 10% đem tắm vào dược liệu 2-3 giờ, sau đó đem sao nhỏ lửa đến khi dược liệu có màu vàng ở cạnh là được.

3. Sao được liệu

Đem được liệu cần sao cho vào chảo gang hoặc nồi nhôm, nồi đất... đun nhỏ lửa, đảo đều được liệu đến khi đạt yêu cầu sau:

+ Sao vàng: Được liệu đem sao bên ngoài có màu vàng, khi bẻ ra bên trong được liệu vẫn còn màu trắng hoặc màu nguyên thủy của nó trước khi đem sao.

Tuỳ theo từng loại được liệu, thời gian sao sẽ khác nhau. Được liệu là lá: thời gian sao khoảng 45 phút đến 1 giờ.

+ Sao vàng hạ thổ: Sao được liệu đến màu vàng rồi đổ được liệu còn nóng bốc khói xuống nền đất đã quét sạch và úp kín khối được liệu đó bằng nồi, xoong... Phương pháp sao này thường áp dụng đối với những được liệu có mùi hôi hoặc có độc tính là tinh dầu.

Khi hạ thổ mùi hôi hoặc các hoạt chất có độc tính cao sẽ bị khuếch tán hấp phụ vào đất, làm cho được liệu hết mùi hôi hoặc giảm được độc tính. Do đó khi sử dụng thuốc không gây ra những tai biến ngộ độc đối với cơ thể.

+ Sao đen tồn tính: là phương pháp sao đen được liệu nhưng vẫn giữ được tính chất của được liệu.

Cách sao: cho ngọn lửa cháy to rồi đặt chảo (nồi, xoong...) lên bếp đến khi xoong, nồi thật nóng mới cho được liệu vào, đảo đều tay đến khi được liệu bên ngoài có

màu đen nhưng khi bề được liệu ra bên trong có màu vàng là được.

Những dược liệu sao tồn tính thường là gừng tươi, lá trắc bách diệp, cỏ nhọ nồi, xích đồng nam, bạch đồng nữ (cây mò hoa đỏ và hoa trắng).

Các loại dược liệu sao tồn tính thường được dùng điều trị hội chứng chảy máu trong bệnh tiết niệu, trong một số bệnh phụ khoa (xuất huyết tử cung chảy máu kéo dài...) và một số bệnh chảy máu đường tiêu hoá.

4. Nung dược liệu

Với dược liệu là khoáng chất: vỏ sò, ốc hến, mai mực, vỏ hàu... Các loại xương động vật, ta đem nung chín rồi mới dùng làm thuốc. Mỗi loại dược liệu có phương pháp nung khác nhau.

+ Dược liệu là hắc the (bằng sa), phèn chua dùng nồi đất để nung, cho lên bếp than củi, điện... nung đến khi nào khối dược liệu khô hoàn toàn. Trong khi nung nên dùng đũa thuỷ tinh hoặc đũa tre khuấy đều tay để khối dược liệu bốc hơi nước nhanh hơn, khi dược liệu khô có màu trắng xốp, dùng 2 ngón tay (cái và trỏ) bóp mạnh dược liệu vỡ tơi ra là đạt yêu cầu.

+ Dược liệu là thạch tín (nhân ngôn), con cóc...

Trước khi nung ta lấy đất sét giã nhuyễn với lá khoai lang thành một khối hồ đặc, nặn thành những khối đất, cho

được liệu cần nung vào giữa rồi về tròn lại, xếp vào lò than, củi nung đến khi những viên đất cháy như cục than hồng, để nguội và bỏ lớp đất sét bọc đi, lấy phần được liệu đem tán nhỏ thành bột mịn để bào chế thuốc bột (thuốc tễ) hoặc thuốc viên, tùy theo yêu cầu sử dụng và bảo quản.

+ Được liệu là vỏ hầu (mẫu lệ), vỏ ốc hến, xương động vật... Ta dùng trấu, mùn cưa để ủ lò, ngọn lửa sẽ cháy nhỏ âm ỉ nhiều giờ, thường nung trong 12 giờ liên tục đến khi lò cháy hết nhiên liệu, để nguội, nhặt lấy những được liệu đem nung, sàng sảy cho sạch rồi đem tán thành bột mịn. Khi tán có thể dùng cối nghiền hay thuyền tán hoặc xay bằng máy nghiền tùy theo khối lượng được liệu nhiều ít.

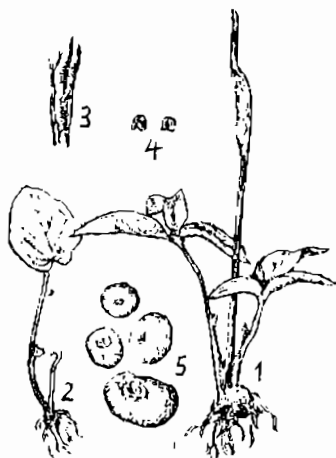
5. Đồ được liệu

Đây là phương pháp đun cách thủy, dùng sức nóng của hơi nước làm chín được liệu. Những cây thuốc, vị thuốc thường dùng phương pháp này là các loại sâm nam (bồ chính sâm, sa sâm, phòng đẳng sâm...), các loại củ như: nghệ, sinh địa, xuyên khung, bạch linh (củ cây khúc khắc). Sau khi thu hái về rửa sạch xếp vào nồi áp suất để đồ cho chín khối được liệu bên trong. Để nguội, lấy ra thái mỏng, phơi hoặc sấy khô. Đây là phương pháp thường dùng nhất trong bào chế được liệu thảo mộc, phương pháp này có tác dụng diệt hết các loại vi khuẩn nấm mốc... giữ được các hoạt chất của được liệu không bị hoà tan vào trong nước khi đồ.

II. KỸ THUẬT BÀO CHẾ MỘT SỐ CÂY THUỐC THƯỜNG GẶP

Kinh nghiệm của nhân dân có thể dùng ngay cây cỏ để chữa bệnh nhưng có khi ta phải bào chế và chiết xuất để tạo ra một vị thuốc có tính đặc hiệu cao, hoặc bảo quản dễ dàng, tiện sử dụng trong phòng và trị bệnh.

1. Cây bán hạ (cây củ chóc)

Hình 1. Cây bán hạ

Tên khoa học - *Pinellia terna* (thanb. Breit)

1. Toàn bộ cây lúc trưởng thành	4. Nhị đực
2. Lúc cây còn nhỏ	5. Củ sau khi chế biến
3. Hoa	

- Cây bán hạ được đào lấy củ, rửa sạch, đem đồ chín, thái lát mỏng, phơi khô.

- Khi sử dụng ta lấy những lát bán hạ đã thái mỏng ở trên đem ngâm với phèn chua 1 đêm (1kg bán hạ + 50g phèn chua), sau đó vớt dược liệu ra, rửa sạch nước phèn và đem đồ lại cho mềm. Trong quá trình đồ không đập vung để hoạt chất gây ngứa sẽ cuốn theo hơi nước bay ra ngoài.

- Sau khi đồ chín lấy ra tắm với nước gừng (1kg bán hạ + 50-100g gừng tươi. Gừng giã nhỏ cho thêm ít nước khuấy đều, dùng khăn sạch vắt lấy nước và tắm với bán hạ, để yên khoảng 30 phút cho nước gừng thấm hết vào bán hạ rồi đem sao vàng là được.

2. Cây hy thiêm (cây cỏ dĩ)

Sau khi hái về (toàn thân cây), ta rửa sạch, thái ngắn khoảng 3-5 cm, phơi héo rồi tắm rượu - mật đem đồ chín (1kg dược liệu cần 100ml rượu và 50g mật).

Cây hy thiêm tắm rượu - mật phơi khô, nấu cao lỏng dùng chữa bệnh viêm khớp, bại liệt.

* Cách nấu cao lỏng:

- Xếp dược liệu khô vào nồi, xoong, đổ nước sạch vào cách mặt dược liệu 5-7 cm. Đun to lửa đến khi sôi, bớt lửa ninh khoảng 2 giờ, chắt lấy nước thứ 1, cho tiếp nước vào nấu lần thứ 2 và sau 2 giờ chắt nước lần 2. Sau

đó gộp nước 1 và 2 lại đun đến khi lượng cao lỏng thu được bằng khối lượng dược liệu hy thiêm đem nấu cao (theo tỷ lệ 1/1).

Tác dụng của hy thiêm: Tiêu viêm, giảm đau thần kinh và các cơ bắp.

3. Cây hương phụ (cây củ gấu)

Củ gấu rửa sạch, phơi khô, đốt cháy hết lông con, sàng sảy sạch sẽ, cho vào cối giã nhẹ cho tróc hết vỏ, sàng sảy lại cho sạch là được.

- Số dược liệu cần bào chế (4kg) chia làm 4 phần bằng nhau và bào chế theo 4 cách sau (hương phụ "tứ chế"):

Phần 1: Tẩm với 150ml dấm.

Phần 2: Tẩm với 200ml nước tiểu trẻ em.

Phần 3: Tẩm với 200ml nước muối 10%.

Phần 4: Tẩm với 150ml nước rượu.

Bốn phần dược liệu trên sau khi tẩm xong, đem ủ 1 đêm, sao vàng đến mùi thơm, có thể nghiền thành bột mịn bào chế các dạng thuốc tễ hoặc thuốc viên.

4. Cây địa liên (sơn tam nại)

Địa liên là loại dược liệu có chứa tinh dầu thơm nên khi sử dụng không được đun nấu, vì nhiệt độ cao sẽ làm tinh dầu bay hơi, tác dụng của thuốc sẽ bị hạn chế.

Cây địa liền thường dùng dưới dạng thuốc ngâm rượu, thuốc tán hoặc thuốc viên có áo bọc ngoài để bảo vệ tinh dầu.

5. Cây sa nhân

Thường sử dụng quả sa nhân, phơi khô tán thành bột để làm thuốc.

Dùng cho gia súc kém ăn, không tiêu, rối loạn tiêu hoá, hội chứng viêm dạ dày ruột.

6. gừng (sinh khương)

Gừng vừa là thực phẩm, gia vị trong thức ăn, vừa là một loại thuốc rất quý trong nhân dân. Gừng có thể dùng dưới 3 dạng:

a) Nước gừng

Gừng tươi rửa sạch đất, cho vào cối giã nhuyễn, cho nước sạch đun sôi để nguội vào lượng gừng đã giã với tỷ lệ 5-10%, khuấy đều và lọc qua vải gạc sạch để chất lấy dung dịch nước gừng.

b) Rượu gừng

Gừng tươi 50-100g, rửa sạch thái lát.

Rượu 35-40° 1000ml.

Ngâm gừng và rượu trong 10-15 ngày. Mỗi ngày lắc 2 lần để hoạt chất của gừng hoà tan đều vào rượu.

Khi sử dụng chất lấy rượu gừng.

Nước gừng, rượu gừng dùng để xoa bóp toàn thân cho gia súc gia cầm chữa hội chứng cảm lạnh. Dùng làm thuốc chống nôn khi gia súc bị viêm dạ dày ruột.

Liều dùng: nước gừng, rượu gừng 50-100 ml/1 trâu bò, 20-30 ml/1 lợn. Một ngày cho uống 2 lần.

c) Gừng khô (can khương)

Gừng tươi rửa sạch, phơi khô hay sấy khô dùng để chữa cảm mạo và kích thích tiêu hoá.

Trong đông y còn giải cảm được dùng như sau:

Bột gừng khô	100g
Quế chi (bột)	50g
Đại hồi (bột)	50g
Cồn 90°	1000ml

Ngâm sau 1 tuần, ta được cồn giải cảm.

d) Than gừng (thán khương)

Cho gừng khô vào chảo, đun trên bếp, đảo đều tay đến khi toàn bộ gừng trong chảo có màu đen (khói vàng), bắc ra đập kín vung lại để nguội ta sẽ được than gừng.

III. KỸ THUẬT BÀO CHẾ MỘT SỐ THUỐC NAM

1. Thuốc bột

a) Thuốc chống cảm cúm cho gia súc

Xuyên khung 500g

Bạch chỉ 500g

Hai vị thuốc trên rửa sạch, phơi khô hay sấy khô cho ròn, tán thành bột mịn và sàng qua rây số 20-22. Chia thành gói 10-20g cho dễ dùng. Mỗi lần cho gia súc uống từ 1-3 gói tùy loại để chống cảm cúm.

b) Thuốc bột cảm cúm cho gia súc, gia cầm

Hạt tía tô, lá dây cà gai, cây thanh hao, hoa kim ngân tươi rửa sạch, sấy khô và tán thành bột. Khi dùng ta phối chế với nhau theo tỷ lệ sau:

Bột lá tía tô 800g

Bột dây cà gai 1000g

Bột cây thanh hao 800g

Bột hoa kim ngân 1000g

Trộn đều 4 loại bột trên, chia thành gói 10-20g. Liều sử dụng cho trâu bò 20g/ngày/2 lần, lợn 5-10g/ngày.

Hoà nước cho uống hoặc trộn vào thức ăn.

2. Thuốc cao

Dược liệu được bào chế dưới dạng thuốc cao làm cho cơ thể dễ hấp thụ hơn các dạng bào chế khác.

Cao thường có 2 dạng: cao lỏng, cao mềm.

a) Cao lỏng

Dược liệu rửa sạch cho vào nồi (khoảng 3/4 nồi), đổ tiếp nước sạch vào nồi cho ngập dược liệu. Đun sôi 2 giờ, chắt lấy nước đầu, sau cho tiếp nước lần 2 và đun sôi 1 giờ, để nguội chắt nước lần 2 (vắt bã thuốc).

Gộp nước lần 1 và 2 cô đặc sao cho trọng lượng nước cao bằng trọng lượng dược liệu ban đầu, lọc qua vải gạc, loại bỏ tạp chất và cho vào nước cao theo tỷ lệ 1% axít benzoic hoặc benzoate natrium khuấy đều cho hoá chất trên hoà tan trong nước cao, đóng lọ đã tiệt trùng.

b) Cao mềm

Dược liệu sau khi được nấu thành cao lỏng (như trên) tiếp tục được đun đến khi đặc quánh rồi đổ ra khay đã được bôi mỡ hay dầu thực vật. Cho khay vào sấy khô ở 86°C đến khi cao dẻo quánh là được. Để nguội qua đêm cho cao hồi ẩm.

Dùng dao cắt cao ra từng miếng khoảng 1 lạng là vừa, bọc cao vào giấy bạc, cho vào túi ni lông hàn kín, bảo quản nơi thoáng mát.

Khi sử dụng ta đem thái mỏng cao, hoà với nước đun sôi hoặc ngâm rượu, để yên khoảng 30 phút khuấy cho tan đều và cho gia súc uống.

* Phương pháp chế cao mật lợn, mật bò

Phương pháp 1:

+ Lấy khoảng 20-30 túi mật, rửa sạch bên ngoài túi mật bằng nước sạch, sau đó rửa lại bằng nước muối cho sạch hết chất bẩn bám bên ngoài. Ngâm túi mật vào cồn 90° trong 1-2 phút để sát trùng.

+ Cắt thủng túi mật và hứng nước mật cho chảy qua vải để lọc.

+ Nước mật đã lọc được đem đun cách thuỷ, vừa đun vừa khuấy cho tới khi thành cao đặc. Ta thử bằng cách nghiêng bát mà cao không thể chảy ra là được.

+ Cao màu vàng hơi xanh, vị hơi đắng.

Phương pháp 2:

+ Dùng kéo chọc thủng túi mật, hứng vào bát to đã khử trùng rồi.

+ Nếu có mỡ, cần loại bỏ mỡ bằng cách cho mật vào bình gạn, thêm một ít etc, lắc kỹ để mỡ tan trong etc, sau đó gạn bỏ lớp etc. Nếu có giun mật, sỏi mật thì không nên dùng phương pháp này.

+ Lọc qua lớp vải, bỏ phần cặn phía trên, lấy nước phèn chua bão hoà nhỏ từ từ vào nước lọc mật, tua được

hình thành. Ta tiếp tục lọc qua giấy lọc không gấp để rửa tủa. Khi nào cho thêm nước lọc phèn vào dịch lọc mà không thấy tủa nữa là đủ phèn rồi. Rửa tủa trên giấy lọc bằng nước cất để loại phèn thừa rồi đặt tủa trên một đĩa sứ trắng men sạch đưa vào tủ sấy.

Sấy ở nhiệt độ dưới 70°C cho tới khô sau đó tán thành bột. Cất kín trong lọ dùng dần.

Phương pháp 3:

Mật bò	1000g
Cồn 90°	1000g
Cồn 70°	200g

Lọc mật bò qua rây, thêm cồn 90° vào khuấy đều, khuấy 4-5 lần, sau đó để yên trong 2 ngày. Gạn lấy phần trong ở trên. Phần tủa lọc qua giấy lọc gấp nếp. Trong khi lọc phải đậy kín để tránh bay hơi cồn. Rửa phần tủa còn lại trong bình và trên giấy lọc bằng 200g cồn 70° dùng làm nhiều lần để lấy hết muối mật. Tập trung các hỗn hợp dung dịch còn lại và cô trong áp lực giảm, nhiệt độ dưới 50°C cho tới độ cao đặc. Ta sẽ được cao mật bò màu vàng lục nhạt, vị hơi đắng ngọt.

3. Rượu thuốc

Rượu thuốc được phổ biến rộng rãi trong nhân dân, rượu thuốc tác dụng nhanh, hấp thụ dễ dàng, tiện dùng, do

đó nhân dân rất ưa chuộng và thường dùng để chữa bệnh cho người và gia súc.

a) Chuẩn bị nguyên liệu

- Dược liệu: Dược liệu khô, nghiền thành bột khô (không cần mịn) hoặc thái mỏng.

- Rượu: tốt nhất rượu 35°, với các loại dược liệu có nhiều pectin dùng rượu 35° sau khi ngâm ta được dung dịch thuốc trong suốt. Nếu dùng cồn 90° để ngâm rượu thuốc thì dung dịch thu được sẽ bị đục. Vì ở rượu 90° các chất pectin trong dược liệu sẽ bị hoà tan, do đó khi pha thêm nước vào để sử dụng, các hợp chất pectin sẽ tách ra gây đục.

- Bình ngâm: thường dùng bình thuỷ tinh có vôi ở đáy để dễ dàng lấy dung dịch thuốc ra.

- Phễu lọc: phễu thuỷ tinh, phễu nhựa.

- Vải lọc: thường dùng vải màn, vải phin...

- Chai lọ: sạch, vô trùng, khô để bảo quản rượu thuốc.

b) Phương pháp bào chế

- Cho dược liệu vào 2/3 bình ngâm, không cho quá đầy.

- Cho rượu vào bình từ từ đến khi rượu ngấm hết vào dược liệu, tiếp tục cho rượu vào sao cho lớp rượu cao hơn

khối dược liệu khoảng 5cm là vừa. Thường dùng với tỷ lệ 1/5 (1 dược liệu : 5 rượu). Nút chặt bình ngâm để rượu không bốc hơi.

- Thời gian ngâm: Lần 1: khoảng 5 ngày

Lần 2: khoảng 2 ngày

Lần 3: khoảng 1 ngày

Trong quá trình ngâm thỉnh thoảng lắc 5-10 phút để các hoạt chất của dược liệu hoà tan và khuếch tán được nhiều hơn trong dung dịch rượu.

Dung dịch rượu thuốc của 3 lần ngâm gộp lại thành dung dịch chung. Lọc qua vải, loại bỏ tạp chất, ta có dung dịch thuốc mùi thơm dễ chịu.

Phần hai

CÁC BÀI THUỐC NAM CHỮA MỘT SỐ BỆNH THƯỜNG GẶP TRONG THỦ Y

BỆNH TIÊU HOÁ

I. HỘI CHỨNG TIÊU CHẢY GIA SÚC

Nguyên nhân gây hội chứng tiêu chảy của gia súc rất đa dạng, có thể do virus, vi khuẩn, ký sinh trùng và nội khoa. Tuy nhiên dù nguyên nhân nào đi chăng nữa tiêu chảy cũng dẫn đến mất nước, con vật gây yếu và tỷ lệ chết khá cao. Mặc dầu có nhiều nguyên nhân và chúng ta không thể dùng thuốc diệt được nguyên nhân gây bệnh nhưng cũng có thể dùng chế phẩm hoá dược hay thuốc nam để điều trị triệu chứng, đồng thời nhờ sức đề kháng của cơ thể để đẩy lùi bệnh tật.

Đối với trâu, bò có một số nguyên nhân gây tiêu chảy và tỷ lệ chết tương đối cao.

1. Dịch tả trâu bò

a) Nguyên nhân: Virus dịch tả trâu, bò là một trong những nguyên nhân dẫn đến tiêu chảy trầm trọng, nếu như chúng ta không tiêm phòng đầy đủ cho trâu bò.

Bệnh dịch tả không những mắc nhiều ở trâu, bò, mà còn có thể truyền sang dê, cừu, lợn, hươu nai, lợn rừng.

Bê nghé 1-2 tuần tuổi có tỷ lệ nhiễm cao hơn trâu bò trưởng thành.

Bệnh lây truyền qua tiêu hoá, hô hấp và có thể qua da (khi da bị tổn thương).

b) Biểu hiện đặc trưng của dịch tả trâu, bò

- Thể quá cấp tính bệnh nặng, trâu bò chưa kịp tiêu chảy đã kiệt sức, suy nhược, lúc này biểu hiện tim đập nhanh, khó thở, niêm mạc bị tụ máu đỏ sẫm và chết rất nhanh.

- Thể cấp tính: Thông thường thời gian nung bệnh 3-4 ngày, con vật sốt cao 40-41°C, ủ rũ, run rẩy, mất lời đờ, nghiêng răng, ăn kém hay bỏ ăn. Lúc đầu mũi khô, sau đó viêm mũi, chảy nước mũi đặc, vàng, hôi thối, có mủ, niêm mạc tụ huyết, xuất huyết, lở loét. Khi hết sốt con vật tiêu chảy toé nước, vọt cần câu, hôi thối, tanh khắm, con vật nằm bệt không đi lại được, phân lỏng tiếp tục chảy bết hậu môn, nhiệt độ hạ và con vật chết trong tình trạng kiệt sức.

- Thể mãn tính: Con vật gầy còm, lúc đi táo, lúc đi lỏng và lúc này con vật là nguồn tàng trữ mầm bệnh nguy hiểm.

- Thể ngoài da: Con vật bị loét miệng, ỉa chảy nhẹ, dần dần đi lỏng rồi xuất hiện mụn nhỏ li ti ở những chỗ da

mỏng, mụn có nước lẫn mủ và sau đó mủ vỡ, da rộp lên. Con vật gầy còm và chết sau 2 tuần. Nếu chăm sóc tốt, bệnh có thể hồi phục.

c) Phòng và trị bệnh

Phòng bệnh là biện pháp tốt nhất và hiệu quả nhất. Phòng bệnh bằng vaccin dịch tả trâu, bò đông khô. Vaccin tạo miễn dịch cao, ổn định và kéo dài 1 năm. Tiêm dưới da cổ mỗi con 1-2ml (tương ứng với 1 liều vaccin).

Điều trị bằng kháng huyết thanh rất có hiệu quả nhưng rất tốn kém. Tuy nhiên phải điều trị sớm lúc mới bắt đầu sốt, nếu con vật đã xuất hiện tiêu chảy thì kháng huyết thanh cũng không có tác dụng.

2. Viêm dạ dày và ruột

a) Nguyên nhân: Do nhiễm khuẩn đường tiêu hoá, chủ yếu là vi khuẩn *E. coli*, *Salmonella* hoặc nhiễm ký sinh trùng đường tiêu hoá. Ngoài ra, viêm dạ dày ruột còn do trúng độc các loại hoá chất, do thời tiết thay đổi đột ngột hoặc do chăn nuôi không đúng phương pháp... Tất cả những nguyên nhân đó đều làm tổn thương đến niêm mạc đường tiêu hoá gây tiêu chảy.

b) Biểu hiện đặc trưng của bệnh: Con vật sốt cao, tiêu chảy dữ dội, phân lỏng như nước, màu đen, thối khắm, có khi lẫn cả máu tươi, màng giả, dịch nhầy. Con vật ỉa nhiều lần trong ngày, mất nước nghiêm trọng và rối loạn

chất điện giải. Con vật bệnh không ăn hoặc ăn rất ít, mệt nhọc, khát nước, hốc hác, gầy rộc, run rẩy, ủ rũ, hậu môn bết phân, hôi thối.

3. Phương pháp điều trị chung

a) Dùng kháng sinh để diệt khuẩn đường ruột

- Đối với trâu bò dùng Trimazon (Bactrium, Bisepton): 10-15 g/con/ngày.

- Trimethoxazol 24%: tiêm bắp thịt, liều 10-20 ml/con/ngày. Hoặc cho uống 20-30 mg/kg thể trọng/ngày.

- Streptomycin: tiêm bắp 15-20 mg/kg thể trọng /ngày.

- Kanamycin: tiêm bắp 15-20mg/kg thể trọng/ngày.

- Enroflox. T: tiêm liều 1 ml/5kg thể trọng/ngày.

b) Bổ sung các chất hỗ trợ: làm tăng khả năng đề kháng của cơ thể, tăng quá trình hồi phục:

- Vitamin B1, B Complex, vitamin C: tiêm liều 15-20 mg/con. Vitamin B12: 500 gama (γ)/con.

- Glucoza 5%: tiêm mạch máu hay dưới da liều 200 ml/con.

- Men tăng trọng: trộn với thức ăn tinh liều 25 g/10kg thức ăn.

c) Phối hợp với thuốc an thần: làm giảm nhu động ruột, con vật sẽ giảm tiêu chảy.

- Promix: tiêm bắp liều 5-10 ml/con.

4. Một số bài thuốc nam trị tiêu chảy

Hình 2. Cây gừng

Gừng tươi: Sinh khương

Thân, rễ già phơi khô sẽ được can khương. Gừng giúp sự tiêu hoá, dùng trong trường hợp kém ăn, ăn uống không tiêu, nôn mửa, đi ỉa, cảm mạo phong hàn, làm thuốc ra mồ hôi, chữa ho mất tiếng.

a) Tiêu chảy kèm đau bụng

Bài 1: Vỏ quả măng cụt khô 60g

Hạt mùi 5g

Hạt thì là 5g

Nước 1200 ml

Đun sôi sặc kỹ cho cạn còn 600 ml. Cho gia súc uống 120 ml/lần. Ngày uống 2 lần.

Bài 2: Vỏ quả măng cụt: 10 vỏ

Cho nước ngập vỏ măng cụt, đun sôi 15 phút, ngày uống 3-4 chén to.

Bài 3: Ngũ bội tử: liều 0,5-1g.

- Cho nước ngập và đun sôi, cô đặc, cho uống (1 lần), ngày uống từ 2-3 lần.

- Hoặc 0,5-1g Ngũ bội tử tán nhỏ thành bột, hoà nước và cho uống.

- Hoặc Ngũ bội tử tán thành bột, thêm hồ vào để viên thành viên bằng hạt đậu xanh. Ngày uống từ 15-20 viên.

Chú ý: Chữa trẻ con đái dầm: Ngũ bội tử giã nhỏ, thêm nước cho dính, đắp vào rốn.

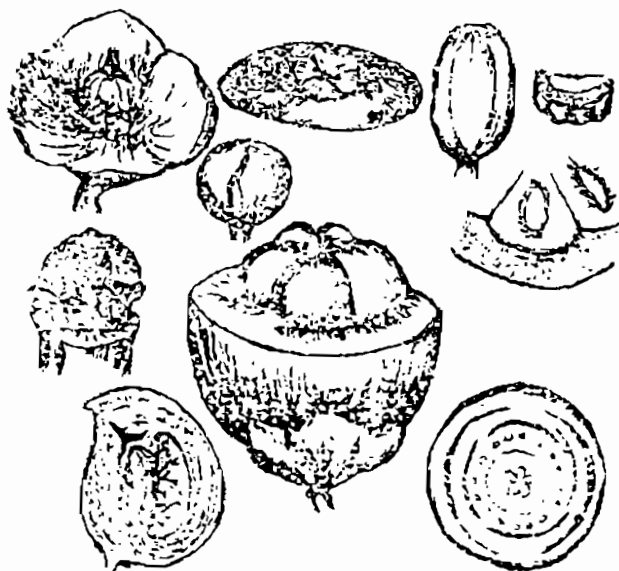
Trẻ con bị trớ: Ngũ bội tử: 3g, cam thảo: 20g. Tán nhỏ, mỗi lần dùng 2g uống với nước cơm, nước cháo.

b) Tiêu chảy kèm nôn

Hồ tiêu 100g

Bán hạ 100g

Hai thứ trên tán nhỏ, dùng nước gừng viên bằng hạt đậu. Ngày uống 15-20 viên. Dùng nước gừng chiêu thuốc.

Hình 3. Quả măng cụt

Măng cụt chứa 7-13% tanin, thường dùng nước sắc vỏ măng cụt để làm thuốc chữa đau bụng đi ỉa lỏng, chữa lỵ và chữa bệnh hoàng đản.

Hình 4. Cây ô dược

c) Chữa đau bụng, nôn mửa, ăn không tiêu, lị có sốt

Ô dược	4g
Hương phụ	4g
Nước	1000 ml

Sắc và cô đặc còn 300-500 ml. Cho uống trong ngày.

Có thể tán nhỏ, thêm nước hồ viên thành viên bằng hạt ngô, ngày uống 10-20 viên.

d) Chữa tiêu chảy mất nước, đau bụng

Bài 1: Gừng sấy khô, tán nhỏ 50g

Nước cơm trộn: vừa đủ làm thành bột nhão.

Ngày uống 5-8g chiều bằng nước cơm hay cháo.

Bài 2: Vỏ quả măng cụt 10 vỏ

Nước sạch 300 ml

Đun sôi, cô đặc còn 100ml. Uống trong ngày.

Bài 3: Vỏ măng cụt khô 60g

Hạt mùi 5g

Hạt thì là 5g

Nước 1000 ml

Đun sôi, sắc kỹ cho cạn còn 300ml, mỗi ngày uống 100ml.

Bài 4: Lá ổi non, búp ổi 15-20g, phối hợp với

Lá chè 10g

Củ gừng tươi 5g

Nước 1200ml

Rửa sạch, đun sôi, cô đặc còn 600ml cho uống trong ngày.

Bài 5: Lá ổi non, búp ổi 20-25g

Lá chè 20-25g

Gừng 10g

Nước sạch 1000 ml

Sắc đặc lại còn 300ml, cho gia súc uống 1 lần.

e) Tiêu chảy nhiều lần trong ngày, phân thối khắm

Hoàng đằng 500g

Bột cỏ sữa nhỏ lá 500g

Nước sạch 1000ml

Dun sôi, cô đặc còn 300ml, chắt lấy nước, cho thêm đường glucoza và cho gia súc uống với liều 1 ml/kg trọng lượng. Ngày uống 2-3 lần, uống liên tục 7-10 ngày.

f) Chữa tiêu chảy gia súc, gia cầm

* Viên Dancoxit (viên hoàng đằng - cỏ sữa):

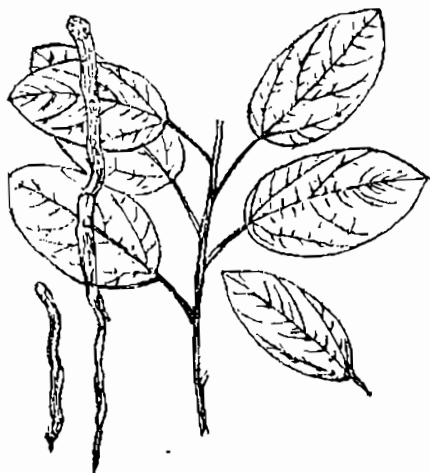
Bột cao hoàng đằng 100g

Bột cao cây cỏ sữa 100g

Bột hoài sơn vừa đủ làm áo, bào chế thành 1000 viên.

Trâu bò : dùng 10 viên/lần, ngày 2 lần.

Lợn : 2-4 viên/lần, ngày 2 lần.

Hình 5. Cây hoàng đằng

* Hoàng đằng: có thể thu hoạch cả cây, cắt thành từng đoạn thân, hoặc chỉ lấy rễ, nhưng thường dùng cả thân và rễ cắt thành từng đoạn ngắn 15-20 cm, phơi hay sấy khô, không cần chế biến gì thêm.

Trong hoàng đằng chủ yếu là Panmatin với tỷ lệ 1-3%.

Hoàng đằng thường dùng làm thuốc chữa đau mắt, sốt rét, li, bệnh gan, bở đởng, viêm ruột, dạ dày. Ngày dùng 0,20-0,40g làm thuốc bở đởng hay 2-4g chữa viêm ruột và dạ dày.

II. HỘI CHỨNG RỐI LOẠN TIÊU HOÁ

1. Giới thiệu chung

Rối loạn tiêu hoá là một hội chứng rất phổ biến ở gia súc non. Rối loạn tiêu hoá do nhiều nguyên nhân gây ra - do gia súc non chức năng tiêu hoá chưa hoàn chỉnh, do chế độ ăn uống không hợp lý, thay đổi luôn luôn, do ăn nhiều chất đậm, mỡ hoặc do hiện tượng stress ảnh hưởng trực tiếp đến gia súc.

Chúng ta biết rằng, gia súc sơ sinh chuyển từ hình thức nuôi dưỡng qua nhau thai sang chế độ nuôi dưỡng bằng sữa mẹ và sau đó là tập ăn. Trong thời gian đó do các cơ quan chức năng chưa hoàn chỉnh, khi gặp những yếu tố bất lợi cơ thể gia súc non dễ bị rối loạn các quá trình trao đổi chất, xuất phát điểm là bộ máy tiêu hoá. Ở dạ dày, dịch vị không có axit clorhydric tự do, không hoạt hoá được men pepsin

nên không tiêu hoá được sữa mẹ, gây chướng bụng đầy hơi, đi ngoài và nôn. Mặt khác, sữa lại là môi trường sống thuận lợi cho nhiều loại vi khuẩn, khi tiêu hoá sữa "trục trặc" sẽ dễ phát gây bệnh làm cho hội chứng rối loạn tiêu hoá càng nặng thêm, còn gọi là hội chứng loạn khuẩn.

Việc điều trị hội chứng loạn khuẩn đường ruột của gia súc non là hết sức khó khăn và phức tạp, vì nguyên nhân gây bệnh rất đa dạng.

Nhiều năm trước đây, hội chứng loạn khuẩn đường ruột thường được điều trị bằng kháng sinh như Tetracyclin, Streptomycin, Furazolidon, Chlorocid... Lúc đầu thuốc cũng hạn chế được bệnh phần nào, nhưng hiện nay do việc lạm dụng kháng sinh, dùng thuốc không đúng chỉ định, tùy tiện, không đủ liều lượng và sự phối hợp các loại kháng sinh chưa tốt nên gây ra nhiều tai biến, càng làm rối loạn thêm hệ vi sinh vật đường ruột, đặc biệt là hệ vi sinh vật có lợi (tổng hợp vitamin B1 cho cơ thể). Vì vậy, hiện nay chúng ta đang điều trị bệnh theo hướng chế phẩm sinh học và kháng sinh thảo mộc. Hiệu quả đạt tốt hơn nhiều.

2. Một số bài thuốc và chế phẩm điều trị hội chứng rối loạn tiêu hoá

Bài 1: Sa nhân	50g
Gừng khô	50g
Nước sạch	200ml

Đun sôi, cô đặc còn khoảng 100ml. Cho lợn uống với liều: 50 ml/lần/lợn lớn, và 0,5 ml/kg trọng lượng/lần/lợn con. Ngày cho uống 2 lần.

Hình 6. Quả và hạt sa nhân

Sa nhân là vị thuốc tiêu hoá, thường dùng làm gia vị và chế rượu mùi. Sa nhân dùng trong trường hợp bụng đầy, đau, ăn không tiêu, tả, lỵ. Ngày dùng 1-9g.

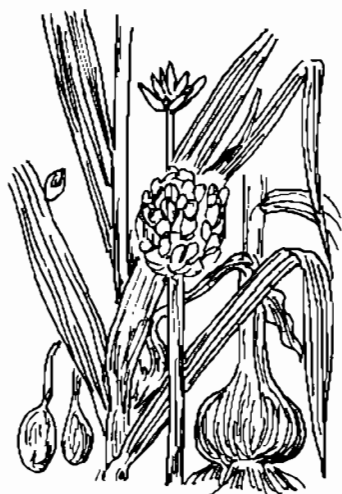
Bài 2: Riềng khô 50g

Quế chi 20g

Tán thành bột mịn, bảo quản nơi khô thoáng. Bột thuốc hoà nước cho uống với liều 10g/lần/lợn choai; 2,5g/lần/lợn con. Ngày cho uống 2 lần.

Bài 3: Tỏi ta 1 củ (2g)/con.

Tỏi giã nhỏ trộn với thức ăn cho lợn ăn, ngày 2 lần, cho ăn liên tục trong 3 ngày.

Hình 7. Cây tỏi

Tỏi - Đại toán: Tỏi được trồng khắp nơi ở nước ta, nhân dân ta thường dùng củ tỏi làm gia vị. Thành phần chính trong tỏi là tinh dầu (100kg tỏi chứa 60-200g tinh dầu) và có chứa một ít Iod.

Trong tỏi có một chất gọi là Alicin, có tác dụng kháng sinh rất tốt. Qua nhiều thí nghiệm của các nhà khoa học cho biết tỏi có tác dụng rất mạnh đối với vi khuẩn *Staphylococcus*, thương hàn, phó thương hàn, lỵ, vi khuẩn tả, trực khuẩn bạch hầu, vi trùng gây thối.

Trong tỏi tươi không có chất Alicin ngay mà có chất Aliin, một thứ axit amin. Chất Aliin dưới tác dụng của Alinaza cũng có trong củ tỏi mới cho chất Alicin.

Chất Alicin tinh khiết là chất dầu không màu, hoà tan trong cồn, benzen, etc nhưng khi hoà vào dịch nước thì không ổn định, dễ thủy phân, có mùi vị như tỏi và có tính kích thích da như tỏi Alicin, không có mùi hôi của tỏi.

Chất Alicin bị nhiệt hay môi trường kiềm phá huỷ mất tác dụng.

Dùng dịch tỏi với nồng độ 1/85.000 - 1/125.000 đã đủ ức chế sự sinh trưởng của vi khuẩn *Staphylococcus*, *Streptococcus* thương hàn, phó thương hàn, trực trùng lỵ, Alicin không bị ảnh hưởng của axit paraamino benzoic. Khi bị oxy hoá Alicin sẽ mất tác dụng kháng sinh.

Tỏi ức chế sự sinh sản của vi khuẩn bằng cách phá huỷ nhóm SH của chất Cystein.

Dùng dịch tỏi 5% ức chế hoạt động của lỵ Amip, Amip co lại thành khối tròn và mất hết khả năng sinh sản.

Theo kết quả thử nghiệm của các nhà nghiên cứu ký sinh trùng Trung Quốc:

- Dùng tỏi điều trị lỵ Amip đạt kết quả 80%.
- Dùng tỏi chữa lỵ trực trùng đạt tỷ lệ khỏi 85% tương đương với Sunphaguanidin.
- Tỏi với nồng độ 3% có khả năng diệt trực trùng lỵ và trực trùng gây bệnh đường ruột.

Bài 4: Rễ cây chút chút 500g

Nước sạch 1000ml

Dun sôi cô đặc tới khi thành cao lỏng, cho lợn uống mỗi lần 20 ml/lợn lớn; 10 ml/lợn choai; 5 ml/lợn con. Ngày cho uống 2 lần. Uống liên tục trong 3-5 ngày.

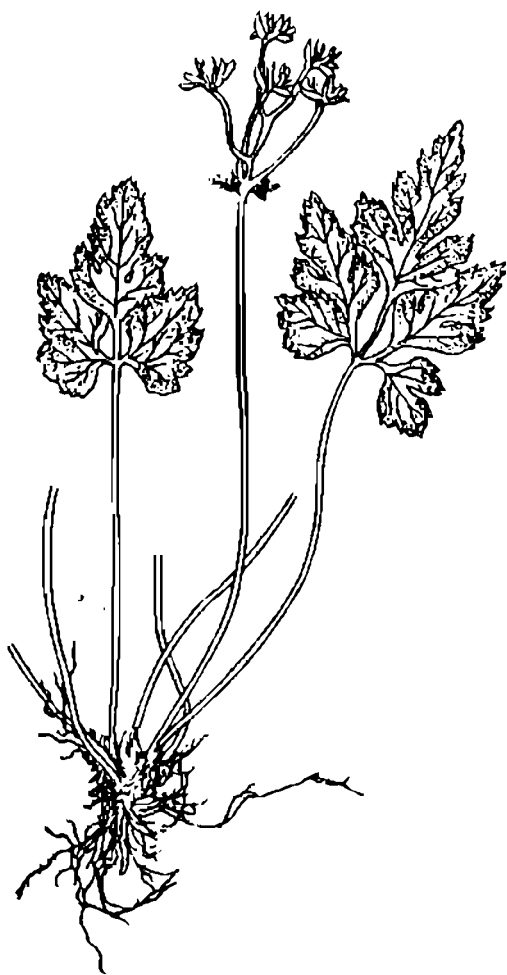
Hình 8. Cây chút chút

Dùng lá chút chút sát vào những chỗ hắc Lào đã rửa sạch, hay dùng nước sắc lá và rễ để chữa hay rửa các mụn ghẻ.

Dùng nước sắc để uống chữa bệnh táo bón, tiêu hoá kém, ăn uống chậm tiêu, vàng da, lở ngứa, mụn nhọt.

Thuốc tẩy: dùng 8g chút chút với 4g cam thảo cho nước vào sắc lấy nước uống.

Chữa hắc Lào: Bột chút chút 100g ngâm 500ml rượu 60° trong 10 ngày để bôi ghẻ, trứng cá, hắc Lào.

Hình 9. Cây hoàng liên

Hoàng liên: Hoàng liên mọc hoang ở các vùng núi cao 1500-2000 m tại Lào Cai, Sa Pa, dãy núi Hoàng Liên Sơn, Khu tự trị Thái mèo.

Thành phần: Hoàng liên có chứa 7% alcaloit toàn phần trong đó thành phần chủ yếu là chất Becberin $C_{20}H_{10}NO_3$ (2,39%). Ngoài ra còn chất Panmatin, Coptiscin... Becberin là alcaloit có tinh thể màu vàng.

Becberin có tác dụng kháng khuẩn với *Staphylococcus aureus*, *Streptococcus hymolytique*, trực trùng ho gà, thương hàn, phó thương hàn, lỵ, vi khuẩn lao...

Trên thử nghiệm lâm sàng đã chứng minh Becberin trong Hoàng liên có tác dụng kháng khuẩn mạnh hơn nhiều Streptomycin và Cloromycetin, nhưng nếu dùng lâu dẫn đến hiện tượng quen thuốc. Tuy nhiên nếu vi khuẩn kháng lại Becberin thì không kháng lại Streptomycin và Cloromycetin và ngược lại.

Hoàng liên còn có tác dụng giúp sự tiêu hoá, chữa đau mắt, mụn nhọt, chữa viêm dạ dày và ruột vì Becberin có tác dụng làm tăng tạm thời trương lực và sự co bóp của ruột.

Bài 5: Chữa tiêu chảy lợn con và gia cầm

Hiện nay chế phẩm đang được sử dụng có hiệu quả cao là Dear. Chipi.

Hoàng bá	20g
Hoàng cầm	10g

Hoàng liên	10g
Mộc hương	10g
Sa nhân	5g
Tá dược vừa đủ	100g

Trộn 25g vào 0,5kg thức ăn cho lợn và gia cầm. Hoặc hoà 25g vào 200ml nước khuấy đều cho gia súc uống.

Bài 6: Chữa tiêu chảy phân có mùi chua, nhiều bọt, rối loạn tiêu hoá

Lá hoắc hương	500g
Vỏ cây vối	500g
Nụ sim hay lá ổi	500g
Nước sạch	1000ml

Bài 7: Chữa rối loạn tiêu hoá, ăn không ngon, không tiêu.

Sa nhân giã nhỏ thành bột, hoà với nước cho uống hoặc trộn thức ăn cho ăn ngày 2 lần.

Trâu bò dùng	10-20 quả sa nhân.
Lợn dùng	5-10 quả.

Bài 8: Chữa ăn uống kém tiêu, đau dạ dày

Lá bồ công anh khô	10-15g
Nước	600ml

Lá bồ công anh rửa sạch, cho nước vào, đun sôi sặc đặc còn 100ml (đun sôi kỹ và giữ sôi trong 15 phút).

Bài 9: Kích thích tiêu hoá, ăn không tiêu

Nhục đậu khấu	0,5g
Nhục quế	0,5g
Đinh hương	0,2 g

Tán thành bột, trộn thêm với ít đường cho gia súc uống trong ngày.

Bài 10: Chữa nôn mửa, đau bụng

Nhục đậu khấu	80g
Đinh hương	40g
Sa nhân	30g
Canxi cacbonat	250g

Tất cả tán nhỏ, trộn đều và thêm ít đường cho gia súc ăn hoặc uống liều 50 g/lần.

Bài 11: Hương nhu hoàn: chữa đau bụng, không tiêu

Lá hương nhu	80g
Bạch biển đậu (đậu ván trắng) sao bỏ vỏ	10g
Hậu phác tẩm nước gừng - sao vàng	10g

Ba chất trên tán nhỏ, làm thành viên, mỗi viên nặng 1g. Mỗi lần dùng 5-10 viên.

Bài 12: Hương nhu	4g
Bạch biển đầu	4g
Nước	200ml

Rửa sạch, đun sôi, cô đặc còn 100ml. Cho uống trong ngày.

Hình 10. Cây ngô thù du

Bài 13: Kích thích tiêu hoá

Ngô thù du	2g
------------	----

Mộc hương 2g

Hoàng liên 1g

Tán bột, trộn đều cho gia súc uống trong ngày.

Bài 14: Ăn không tiêu, nôn mửa, đau bụng, tiêu chảy

Ngô thù du 5g

Can khương 2g

Nước 300ml

Rửa sạch nguyên liệu, đun sôi, sắc, cô đặc còn 100ml cho gia súc uống trong ngày.

Bài 15: Chống nôn mửa, đau bụng, tiêu chảy.

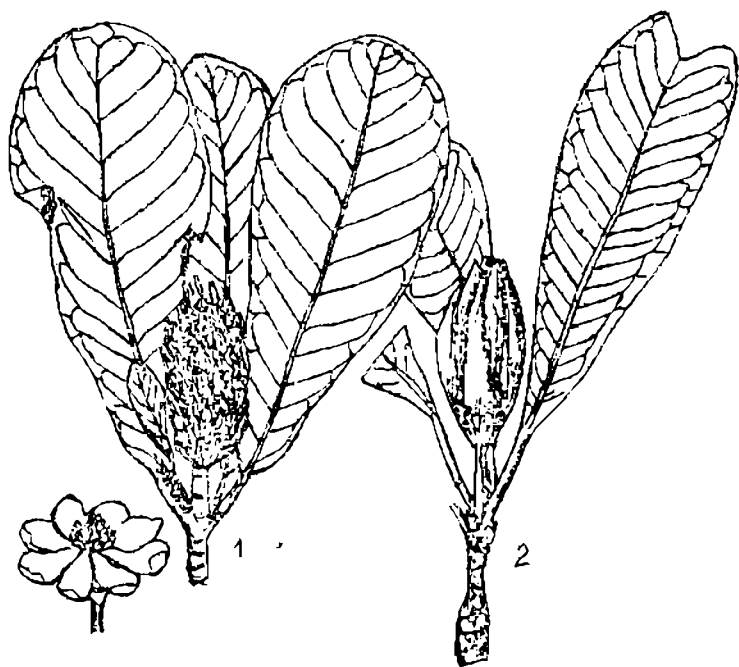
Thường dùng phối hợp ngô thù du với gừng.

Bài 16: Chữa đầy bụng, ăn không tiêu, nôn mửa, đau bụng, bí tiểu tiện

Hậu phác 6-12g, rửa sạch, cho thêm 300ml nước, đun sôi, sắc kỹ còn 100ml. Cho gia súc uống trong ngày.

Bài 17: Chữa đau bụng

Hậu phác tắm nước gừng, rồi nướng hay sao vàng tán nhỏ ngày uống 2-3 lần, mỗi lần 3-4g bột.

Hình 11. Cây hậu phác

1. *Magnolia officinalis* 2. *Magnolia officinalis* var *biloba*

III. BỆNH PHÂN TRẮNG LỢN CON (*COLIBACILOSIS*)

1. Giới thiệu chung

Bệnh phân trắng lợn con là một hội chứng rất đa dạng, đặc điểm là viêm dạ dày - ruột, đi tả và gầy sút nhanh.

Bệnh xuất hiện vào những ngày đầu sau khi sinh và suốt trong thời kỳ bú mẹ. Tỷ lệ mắc bệnh có thể tới 50-100% trong đó tỷ lệ chết có thể tới 60-70% nếu không can thiệp kịp thời. Bệnh có thể xảy ra quanh năm, nhưng thường phát mạnh khi thời tiết thay đổi đột ngột (từ oi bức chuyển sang mưa rào, từ khô ẩm chuyển sang rét ẩm).

Lợn sơ sinh mắc bệnh và chết với tỷ lệ khá cao, những lợn từ 45-50 ngày tuổi thường mắc nhẹ hơn, những con từ 50-60 ngày tuổi rất khó mắc bệnh.

2. Nguyên nhân gây bệnh

Nguyên nhân gây bệnh chủ yếu là do vi khuẩn *E. coli*, các loại *Salmonella* (*S. cholerae suis*, *S. typhysuis*...) và *Proteus*, *Streptococcus* đóng vai trò phụ, làm bệnh nặng thêm.

3. Triệu chứng

+ Triệu chứng chung: Nói chung lợn không sốt, phân lỏng, màu trắng như vôi, lầy nhầy, tanh khắm, có khi lẫn máu, lợn bệnh hay khát nước, đôi khi bị nôn.

+ Thể cấp tính (gây chết nhanh).

- Những lợn từ 4-15 ngày tuổi thường mắc thể này.

- Sau 1-2 ngày đi phân trắng, lợn gầy sút nhanh.

- Lợn bỏ bú, ủ rũ, đi đứng siêu vẹo, niêm mạc mắt nhợt nhạt, bốn chân lạnh.

- Phân lúc đầu nát, sau loãng, tiếp đó lợn rặn khó khăn như đi kiết, số lần đi ỉa tăng từ 1-2 lên 4-6 lần trong ngày.

- Màu phân từ xanh đen biến thành đen, rồi trắng đục, mùi tanh khắm, phân dính bết dính, bệnh kéo dài 2-4 ngày. Tỷ lệ chết cao.

+ Thể mãn tính (thể kéo dài)

- Lợn lớn hơn (20 ngày tuổi) hay mắc thể này.

- Lợn bú kém, kéo dài từ 7-10 ngày.

- Phân màu trắng đục hoặc trắng hơi vàng.

- Có con mắt có dử, niêm mạc nhợt nhạt. Có thể chết trong vài tuần.

- Lợn lớn hơn 45-50 ngày tuổi, đi ngoài phân màu trắng nhưng vẫn hoạt động bình thường, lợn có thể tự khỏi bệnh nhưng còi cọc chậm lớn.

4. Mổ khám

- Máu loãng, dạ dày, manh tràng dày đặc; dạ dày, ruột non có chỗ loét và tụ huyết.

5. Điều trị

+ Nguyên tắc chung:

- Dùng kháng sinh đặc hiệu.
- Thuốc bổ trợ tăng sức đề kháng, mau hồi phục.
- Bổ sung lượng nước đã mất trong quá trình tiêu chảy.

+ **Phác đồ I:**

- Kanacolin (thuốc bột): hoà với nước sạch cho uống, liều 10 g/50kg thể trọng.

- Kanacoli (thuốc tiêm): tiêm bắp, liều 1 ml/10kg thể trọng/ngày.

- Thuốc bổ trợ: Vitamin C 5%: tiêm bắp hoặc dưới da, liều 5 ml/con, hoặc vitamin B1 2,5% 5ml/con. Hay B complex, liều 3-5 ml/con, hoặc glucoza 5% tiêm dưới da 200 ml/con.

- Thuốc điện giải (thuốc uống): hoà 20g (1 gói) trong 2 lít nước cho lợn uống liên tục.

+ **Phác đồ II:**

- Enro amoxy (thuốc uống): 10 g/30-50 kg/thể trọng.

- Thuốc bổ trợ: vitamin C 5%: tiêm bắp hay dưới da, liều 5ml/con, hoặc glucoza 5% tiêm dưới da 200 ml/con.

- Thuốc điện giải (thuốc uống): hoà 20 g (1 gói) trong 2 lít nước cho lợn uống liên tục.

+ Phác đồ III:

Genta-Cosflox (thuốc uống): hoà vào nước cho uống hay trộn lẫn thức ăn cho ăn, liều 10 g/30-40 kg thể trọng.

- Thuốc bổ trợ: vitamin C 5%: tiêm bắp hay dưới da, liều 5 ml/con, hoặc vitamin B1 2,5% 5 ml/con, hay B complex, liều 3-5 ml/con, hoặc glucoza 5% tiêm dưới da 200 ml/con.

- Thuốc điện giải (thuốc uống): hoà 20g (1 gói) trong 2 lít nước cho lợn uống liên tục.

6. Phòng bệnh

+ Chế độ chăm sóc, nuôi dưỡng: sử dụng thêm men tăng trọng do Công ty Nam Dũng sản xuất: trộn 250g (1 gói) với 200kg thức ăn tinh.

+ Vệ sinh chuồng trại và môi trường xung quanh:

- Dung dịch sát trùng do Công ty Nam Dũng sản xuất. Phun thuốc lên toàn bộ diện tích nhà chăn nuôi và môi trường xung quanh với liều 100 ml/50m² diện tích.

Máng ăn và dụng cụ chăn nuôi được tiệt trùng bằng dung dịch sát trùng 10%.

Nguồn nước tiêu độc bằng dung dịch sát trùng với liều 1 ml/1-1,5 lít nước.

- ND Iodine: Dung dịch 1% dùng sát trùng chuồng, máng ăn, máng uống. Dung dịch 1/500: sát trùng nguồn nước, diệt vi sinh vật gây bệnh.

7. Thuốc nam chữa bệnh lợn con phân trắng

Bài 1: Cỏ nhọ nồi khô	100g
Lá bạc thau khô	100g
Gừng khô (can khương)	100g
Nước sạch	1000 ml

Đun sôi, cô đặc còn 300ml, cho thêm một ít đường cho lợn con uống với liều 2ml/con/lần. Ngày cho uống 2 lần. Uống liên tục từ 7-10 ngày.

Bài 2: Cây bồ bồ rửa sạch, chặt nhỏ	500g
Gừng tươi (sinh khương)	50g
Nước sạch	1000 ml

Đun sôi, cô đặc còn 300ml, cho thêm một ít đường cho lợn con uống với liều 2ml/con/lần. Ngày cho uống 2 lần. Uống liên tục từ 7-10 ngày.

Bài 3: Rễ cây cỏ xước (khô)	400g
Riềng gió (cao lương khương)	50g
Vỏ quýt hay vỏ cam, vỏ bưởi	50g
Nước sạch	1500ml

Đun sôi, cô đặc còn 500ml, cho thêm một ít đường cho lợn con uống với liều 2ml/con/lần. Ngày cho uống 2-3 lần. Uống liên tục từ 7-10 ngày.

Hoặc đun sôi, cô đặc còn 300ml, cho thêm một ít đường cho lợn con uống với liều 1ml/con/lần. Ngày cho uống 2 lần. Uống liên tục từ 7-10 ngày.

Bài 4: Hoàng đằng	500g
Cỏ sữa lá lớn	100g
Nước sạch	1000ml

Đun sôi, cô đặc còn 300ml, cho thêm một ít đường cho lợn con uống với liều 2ml/con/lần. Ngày cho uống 2-3 lần. Uống liên tục từ 7-10 ngày.

Bài 5:

1-	Tô mộc	500g
	Ngũ bội tử	300g
	Nước sạch	1500ml

Đun sôi, sắc đặc, lọc lấy 500ml nước cốt, trộn vào thức ăn cho lợn ăn. Liều 5 ml/con.

2- Viên tô mộc: trộn thức ăn liều 20g/1 lợn con (1 tháng tuổi) cho 1 ngày.

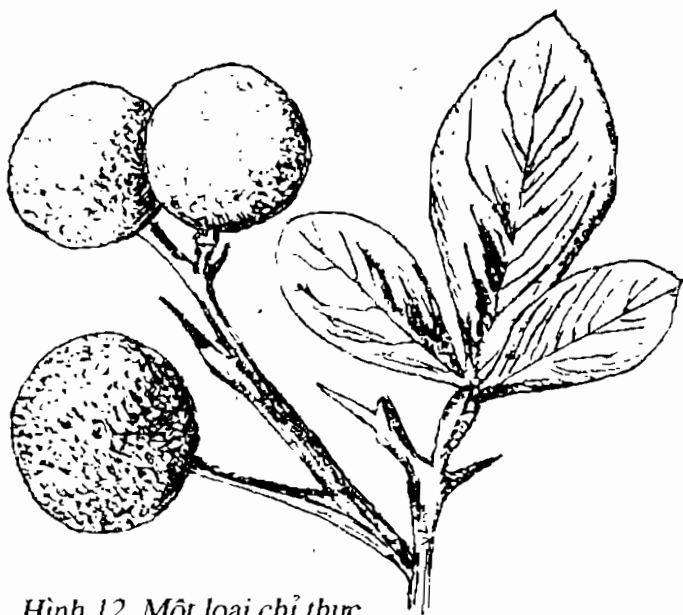
3- Panmatin: chiết từ cây hoàng đằng

4- Becberin: liều 20mg/lợn con (1 viên: 10mg). Liệu trình 3-4 ngày.

Bài 6: Phân trắng lợn con

Rễ cỏ xước khô	500g
Gừng tươi	50g
Nước sạch	2000ml

Đun sôi, cô đặc còn 500ml. Cho mỗi lợn uống 3-5 ml/lần. Ngày uống 2 lần.

Hình 12. Một loại chỉ thực

- Chỉ thực, chỉ xác là quả phơi khô của các giống thuộc họ cam quýt.
- Chỉ thực là quả hái vào lúc còn non nhỏ, có khi do bị gió mạnh tự rụng dưới gốc cây.
- Chỉ xác là quả hái vào lúc gần chín, thường bỏ đôi để phơi cho chóng khô, chỉ xác thường to hơn chỉ thực.

IV. HỘI CHỨNG TIÊU CHẢY XUẤT HUYẾT

Tiêu chảy mất nước không những làm gia súc gầy yếu, kiệt sức mà còn tạo cơ hội thuận lợi cho nhiều vi khuẩn khác tiếp tục gây bệnh. Nếu không điều trị kịp thời, phân

có thể lẫn máu, do kế phát viêm ruột xuất huyết, do bệnh hồng li, do li amíp, li trực trùng... Tuy nhiên, dù nguyên nhân nào đi chăng nữa, vấn đề chữa triệu chứng, cầm máu và bổ sung chất điện giải là cần thiết.

Hội chứng tiêu chảy có máu hay gặp ở các bệnh hồng li, kiết li.

1. Bệnh kiết li

a) Nguyên nhân: Có nhiều nguyên nhân gây nên bệnh nhưng chủ yếu là do các loại vi khuẩn đường ruột hoặc một số loại nguyên trùng. Vi khuẩn thường gặp trong bệnh kiết li là *Salmonella*, *E.coli*, *Clostridium ferfinrange*...

Nguyên trùng thường gặp: *Shigella*, trực trùng *Shiga*. Do đó thuốc điều trị kiết li phải là thuốc đặc hiệu...

b) Triệu chứng đặc trưng: Sốt nhẹ, phân lẫn máu, số lần đại tiện trong ngày có khi tới 10-15 lần, cơ thể mất nước nhanh làm cho da nhăn nheo, gầy yếu. Nếu chậm can thiệp gia súc có thể chết, do đó cần phải can thiệp sớm bằng các loại thuốc tân dược.

c) Thuốc nam chữa li, tiêu chảy

Bài 1: Chữa bệnh kiết li

Nụ với	100g
Cỏ sữa lá lớn	50g
Sa nhân	50g
Nước sạch	1000ml

Nụ vối, vỏ sữa, sa nhân rửa sạch, đun sôi cô đặc, lọc và chắt lấy 400ml cho gia súc uống trong ngày. Uống liên tục trong 5-7 ngày.

Hình 13. Lá ổi

Bài 2: Tô mộc	50g
Vỏ cây vối	50g
Nước sạch	1000ml

Tô mộc rửa sạch chẻ nhỏ. Vỏ cây với rửa sạch chặt ngắn đun sôi kỹ và chắt lọc lấy 400ml cho gia súc uống trong ngày.

Bài 3: Chữa lị do Amip

Quất hồng bì: 20-30g phơi khô, tán nhỏ thành bột, hoà với 200ml nước sạch cho gia súc uống trong ngày. Uống liên tục trong 4-5 ngày.

Hình 14. Mơ tam thể

Bài 4: Lá cây ô rô 200g

Búp ổi, nụ sim 50g

Nước sạch 1000ml

Lá ô rô, búp ổi hay nụ sim rửa sạch, chặt ngắn, đun sôi cô đặc, lọc và chắt lấy 400ml. Uống trong ngày. Uống liên tục 5-7 ngày.

Bài 5: Lá mơ lông 300g

Củ cây gai 100g

Nước sạch 1000ml

Thái nhỏ, giã nhuyễn, đun sôi cô đặc và lọc lấy 400ml cho uống trong ngày. Uống liên tục 5-7 ngày.

Bài 6: Hoàng liên 50g

Quế chi 20g

Nhục đậu khấu 20g

Chỉ xác hay trần bì 30g

Nước sạch 1000ml

Rửa sạch, đun sôi, cô đặc, lọc và chắt lấy 400ml cho uống trong ngày. Uống liên tục 3-5 ngày.

Bài 7: Chữa lỵ amip, lỵ trực trùng

Tỏi giã nát, ngâm với nước sôi để nguội với tỷ lệ 5-10%. Ngâm một lúc và lọc lấy nước để thụt hậu môn. Mỗi

ngày thụt khoảng 100ml. Hay dùng tỏi sống cho uống liều 3 g/con/lần. Ngày uống 3 lần.

Chú ý: Nước tỏi 10% còn dùng chữa ho, chữa các vết thương có mủ, tẩy giun kim,...

Hình 15. Nhục đậu khấu

1. Cành mang hoa

2. Quả

3. Nhân bồ đôi

Bài 8: Chữa lỵ trực trùng Shiga

Lá mơ tam thể 30-50g

Trứng gà 1 quả

Lá mơ rửa sạch thái nhỏ trộn với trứng gà, bọc vào lá chuối đem nướng hay đặt lên chảo nướng. Ngày ăn 2-3 lần.

Bài 9: Chữa lỵ

Chè hương 100g

Cam thảo 10g

Nước 300ml

Đổ nước vào ngập chè và cam thảo. Đun sôi 30 phút, cô đặc và lọc lấy 100ml. Mỗi lần cho uống 10-20 ml/con. Ngày uống 3-4 lần.

Bài 10: Chữa lỵ kèm đau bụng.

Hậu phác có tác dụng kháng sinh, ức chế vi khuẩn *Staphylococcus*, *Streptococcus*, *Shiga* lỵ.

Hậu phác 6g

Chỉ thực 3g

Đại hoàng 3g

Nước 600ml

Rửa sạch 3 vị trên, cho nước vào đun sôi, sắc đặc còn 200ml cho gia súc uống trong ngày.

Bài 11: Chữa lỵ

Lá chè 100g

Cam thảo 10g

Nước 300ml

Đun sôi 30 phút, lọc chất lấy nước lần 1, sau đó lại cho tiếp nước vào đun chất lấy nước lần 2. Đồn cả hai nước đun, cô đặc sao cho còn lại 100ml. Cho gia súc uống mỗi lần 5-10 ml. Hoặc có thể thụt hậu môn, liều dùng mỗi lần 100ml, thụt từ 1-2 lần trong ngày.

Bài 12: Chữa lỵ, tiêu chảy, vết loét, vết thương nhiễm trùng

Búp sim, lá sim non	100g
---------------------	------

Nước	1200ml
------	--------

Đun sôi cô đặc còn 500-600 ml cho gia súc uống 2 lần trong ngày.

2. Bệnh hồng lỵ ở lợn

Bệnh hồng lỵ ở lợn do xoắn khuẩn (*Treponema hyodysantaria*) gây nên, thường kết hợp với sự có mặt của phẩy trùng *Vibrio* và các nhóm vi khuẩn đường ruột khác.

a) Dịch tễ học

Lợn sau cai sữa 3-6 tháng tuổi mắc bệnh nhiều hơn. Bệnh lây nhiễm chủ yếu qua đường tiêu hoá, lợn bệnh bài tiết mầm bệnh qua phân gây ô nhiễm môi trường, thức ăn, nước uống và lây nhiễm sang lợn khỏe.

b) Triệu chứng đặc trưng

Lợn sốt 40°C, ỉa chảy phân loãng, nước phân có lẫn niêm dịch máu, bọt, mùi tanh, hôi thối, hậu môn bẩn ướt,

đuôi bết phân. Con vật gầy yếu, lông xù, đi xiêu vẹo, hoặc nằm bẹp một chỗ. Vì mất nước nhiều nên con vật khát nước, mạch nhanh, rối loạn điện giải. Nếu không can thiệp kịp thời và chăm sóc tốt, con vật sẽ chết vì suy nhược, thiếu máu, rối loạn điện giải. Lợn bệnh có hội chứng lị đi ỉa nhiều lần trong ngày, mỗi lần ỉa đều cong đuôi lên rặn, phân nhầy có nhiều máu.

c) Điều trị

Có thể dùng một trong các loại thuốc sau đây:

Enroflox. T: tiêm bắp với liều 1 ml/8kg thể trọng. Ngày tiêm 2 lần.

Kanacolin: tiêm bắp với liều 1 ml/8kg thể trọng.

Thuốc bổ trợ tiêm bắp: vitamin B1 2,5%, vitamin C 5% liều 5 ml/con. Vitamin B12 liều 500 γ/ngày. Vitamin K liều 2ml/con.

Multivita: trộn thức ăn liên tục hoặc hoà nước cho uống.

Polivit: trộn thức ăn hoặc hoà nước cho uống.

d) Một số bài thuốc nam chữa bệnh hồng lị

Bài 1: Chữa tiêu chảy ra máu

Rau sam tươi	250g
Nước	600ml

Đun sôi, sắc và cô đặc còn 100ml, dùng trong ngày. Nếu để bảo quản lâu hơn thì cho thêm 0,5g Natribenzoat hay 0,03g Nipagin đóng ampul hàn và hấp tiệt trùng.

Hình 16. Cây nhọ nôi

Bài 2: Rau sam tươi	100g	:
Cỏ sữa tươi	100g	
Cỏ nhọ nôi	20g	
Rau má	20g	
Nước	600ml	

Các nguyên liệu trên rửa sạch, đun sôi, sắc và cô đặc còn 200ml. Cho gia súc uống trong ngày.

Hình 17. Cây rau sam

Rau sam mọc hoang ở khắp nơi trong nước ta, nơi ẩm ướt mọc càng khoẻ và nhanh. Nhân dân ta và cả người Pháp vẫn thường trồng làm rau ăn vì nó có vị chua, dễ chịu. Vào những tháng hè, thu (tháng 5-7) nhân dân thường hái cả cây, có thể cắt bỏ rễ rồi rửa sạch, dùng tươi hay phơi khô. Nhân dân ta thường dùng tươi, nhưng theo kinh nghiệm của người Trung Quốc, trước khi phơi hay sấy khô, rau sam tươi hái về lập tức nhúng ngay vào nước

sôi (có thể đồ) lấy ra ngay, rửa nước cho sạch nhót, rồi mới phơi hay sấy khô, khi dùng không phải chế biến gì khác.

+ Thành phần trong rau sam tuy chưa được nghiên cứu nhiều nhưng người ta cho rằng trong rau sam có chứa một ít hydrat cacbon, chất béo, protit và một ít vitamin C, men ureaza.

Theo tài liệu Trung Quốc cho biết: Cứ 100g rau sam có chứa 4900 UI vitamin A, 20 UI vitamin B và 280 UI vitamin C.

Một số nghiên cứu khác lại cho rằng trong rau sam còn chứa glucozit, saponin. Ngoài ra rau sam còn chứa muối kali oxalat làm thông tiểu tiện nên có tác dụng giải độc.

+ Nhiều kết quả nghiên cứu đã cho biết: nước sắc rau sam 25% có khả năng ức chế sự phát triển của vi trùng lỵ Shiga, vi trùng thương hàn. Dịch chiết rau sam bằng cồn Ethylic có tác dụng rõ trên trực khuẩn *E.coli*, lỵ, thương hàn.

+ Cấy vi khuẩn lỵ trong nước canh có rau sam qua nhiều thế hệ thấy vi khuẩn có hiện tượng kháng thuốc.

+ Rau sam còn có tác dụng với vi khuẩn ngoài da.

HỘI CHỨNG HÔ HẤP Ở GIA SÚC, GIA CẦM

Hội chứng hô hấp ở vật nuôi đang xảy ra phổ biến vì quy mô chăn nuôi ngày càng phát triển. Hội chứng hô hấp liên quan rất lớn tới thời tiết, khí hậu, quy mô chuồng trại.

Nguyên nhân vô cùng đa dạng, có thể do vi khuẩn, virus, ký sinh trùng, nội ngoại khoa.

Tuy nhiên, dù nguyên nhân nào thì triệu chứng biểu hiện đặc trưng vẫn là ho dai dẳng kéo dài, con vật gầy còm, kém ăn và nếu không điều trị kịp thời có thể tạo điều kiện cho các vi khuẩn khác kế phát và con vật chết với tỷ lệ không nhỏ.

Hội chứng hô hấp thường gặp ở các thể bệnh sau:

I. BỆNH SUYỄN LỢN

Nguyên nhân gây bệnh chính là *Mycoplasma hyopneumoniae*. Bệnh sẽ trầm trọng hơn nếu kết hợp với một số *Adenovirus* hay các vi khuẩn khác như *Staphylococcus aureus*, *Streptococcus*, *Pasteurella multocida*...

Biểu hiện lâm sàng đặc trưng: lợn sốt 40-40,5°C, ho khan, ho nhiều sau khi vận động, thở khó khăn, thở thê húng, mặc dù lợn ăn uống bình thường nhưng ho kéo dài, giảm tăng trọng và sẽ chết 5-10% khi thời tiết trở lạnh.

Điều trị bằng hoá dược:

Tylosin: liều 20 mg/kg thể trọng/ngày, tiêm bắp thịt. Tiêm liên 5 ngày. Nghỉ 3-5 ngày, sau đó tiêm tiếp cho đến khi khỏi bệnh.

Tiamulin: 10 mg/kg thể trọng/ngày, tiêm bắp.

+ Có thể phối hợp Tylosin hay Tiamulin với các kháng sinh khác như Kanamycin, Gentamycin, Ampimycin.

+ Bổ sung thêm các thuốc bổ trợ như vitamin B1, B complex, vitamin C...

II. BỆNH CRD CỦA GÀ

Bệnh dễ thấy ở gà, không lây nhiễm sang các gia cầm khác. Bệnh càng ngày càng phổ biến và nặng hơn ở gà nuôi theo phương thức công nghiệp. Bệnh gây thiệt hại nhiều cho ngành chăn nuôi gà.

+ Nguyên nhân: do *Mycoplasma gallisepticum*. Bệnh càng nặng khi có nhiễm khuẩn thứ phát *E.coli* hay *Streptococcus*.

+ Biểu hiện đặc trưng: Gà chảy nước mũi, nước mắt, thở khó và có tiếng khò khè rất rõ, gà kém ăn, giảm tăng trọng khoảng 20% so với gà bình thường, gà mái giảm tỷ lệ đẻ trứng 20-30%. Tỷ lệ chết thấp nhưng gây hại kinh tế rất lớn cho sự giảm trọng lượng và giảm trứng.

+ Điều trị: Hoá dược chúng ta có thể dùng:

Tylosin: liều 0,5 g/15kg thể trọng, hoà nước cho uống liên tục 3-5 ngày.

Tiamulin: Bột cho uống. Thường pha 20g/16 lít nước uống toàn đàn, liên tục 3-5 ngày.

Có thể kết hợp với một số kháng sinh khác như Gentamycin, Kanamycin...

Kết hợp với thuốc bổ trợ: các loại vitamin, thuốc bổ trợ khác...

III. BỆNH VIÊM PHỔI Ở GIA SÚC

Bệnh viêm phổi phổ biến ở cả gia súc nuôi tập trung cũng như trong gia đình. Bệnh phát sinh khi thời tiết thay đổi từ ấm sang lạnh ẩm, gia súc non mắc bệnh với tỷ lệ cao và nặng hơn ở gia súc trưởng thành.

+ Nguyên nhân: Tác nhân gây bệnh là sự bội nhiễm, cùng một lúc nhiễm một số loài vi khuẩn gây bệnh đường hô hấp, chủ yếu là liên cầu *Streptococcus*, tụ cầu *Staphylococcus*, tụ huyết trùng, *Klebsiella*, *Bordetella bronchiseptica*.

+ Biểu hiện đặc trưng: Con vật mệt mỏi, kém ăn, sốt cao 40-41^oC, sau đó chảy nước mắt, nước mũi liên tục, con vật nằm một chỗ, thở khó, nhanh mạnh nhưng không sâu, các cơn ho ngày tăng lên. Khi ho thường có đờm rãi,

nếu không can thiệp kịp thời có thể biến chứng thần kinh và chết.

+ Trị bệnh: Sử dụng một số tân dược có hiệu quả phòng trị bệnh như:

- Cefalexin: liều 1ml/10kg thể trọng/ngày.
- Cefadox: 1g/5kg thể trọng/ngày.
- Doenrotylo: liều 1ml/10kg thể trọng/ngày.
- Kanacolin: 20 mg/kg thể trọng/ngày. Dùng liên tục 5-7 ngày.

- Streptomycin phối hợp Ampicillin.

Streptomycin liều 20mg/kg thể trọng/ngày, tiêm bắp.

Ampicillin liều 20mg/kg thể trọng/ngày, tiêm bắp.

IV. BỆNH TỤ HUYẾT TRÙNG GIA SÚC

Nguyên nhân: Bệnh do vi khuẩn *Pasteurella* có thể đóng vai trò tiên phát hoặc kế phát đối với nhiều loại bệnh, nhiều loài động vật và người. Những bệnh mà ở đó vi khuẩn *Pasteurella* đóng vai trò gây bệnh tiên phát được gọi là *Pasteurellosis* (bệnh tụ huyết trùng trâu bò, lợn và gia cầm).

1. Tụ huyết trùng trâu bò

Phần lớn trâu bò bị bệnh ở thể quá cấp tính đều dẫn tới chết.

Triệu chứng: Con vật mệt mỏi, ít vận động, không nhai lại. Nhiệt độ tăng 40-42°C, niêm mạc mắt đỏ, sau tím

tái, chảy nước mắt, nước mũi, ho khan, ho nhỏ hoặc ho từng cơn, nước mũi đặc có lẫn mủ. Nếu bệnh khu trú ở vùng bụng xuất hiện triệu chứng viêm ruột, lúc đầu đi táo sau đi lỏng có lẫn máu, bụng chướng to. Nếu bệnh khu trú tại hạch lâm ba thì xuất hiện các hạch sưng to, thuỷ thũng (hạch sau hầu, trước vai, hạch bẹn, hông, hạch khoeo chân). Bệnh có biểu hiện què.

2. Tụ huyết trùng gia cầm

Hiện tượng có lác đác gà chết đột ngột trong chuồng là dấu hiệu đầu tiên của bệnh tụ huyết trùng gia cầm. Con vật sốt cao, hô hấp nhanh, khó, dái tai, mào, nơi trụ lông ở đầu có màu tím tái, gà ỉa chảy lúc đầu trắng, sau màu xanh và chứa nhiều dịch nhầy. Nếu gà qua khỏi giai đoạn này sẽ chuyển sang mãn tính.

3. Tụ huyết trùng lợn

Thời gian nung bệnh từ 1-14 ngày, có khi chỉ một vài giờ. Có 3 thể bệnh: quá cấp, thể cấp và mãn tính.

- Quá cấp: lợn mệt mỏi, kém ăn, bỏ ăn, nằm một chỗ rúc đầu vào rơm, không đứng dậy được, sốt cao 41-42°C, uống nhiều nước, run rẩy.

Thuỷ thũng ở cổ, họng, hầu, viêm hầu, cổ cứng, mặt mũi sưng híp lại, có khi sưng giữa hai hàng vú. Con vật thở khó, thờ khò khè, vươn thẳng cổ để thở, tim đập

nhanh, các niêm mạc đỏ sẫm hoặc tím bầm, vùng bụng, tai, ben tím tái, viêm đường hô hấp trên.

- Cấp tính: Lợn ủ rũ, ăn ít, bỏ ăn, sốt cao 41°C , thở khó, niêm mạc mũi bị viêm, có tiếng khò khè ướt trong phế quản, chảy nước mũi đặc, nhòe, đục, có khi có mủ, máu, ho khan từng tiếng, tim đập nhanh, chảy nước mắt, hầu sưng, thủy thũng lan rộng xuống cổ. Lúc đầu con vật tỉnh táo, sau đó tiêu chảy có máu hoặc cục máu do xuất huyết nội. Tỷ lệ chết có thể đến 80%. Nếu con vật qua khỏi, bệnh chuyển sang thể mãn tính.

- Mãn tính: Con vật thở khó, thở nhanh, ho nhiều, tiêu chảy, khớp xương bị viêm, sưng, nóng, đau, nhất là khớp đầu gối. Con vật gầy yếu.

+ Phòng bệnh

- Phòng bằng cách sử dụng vacxin phòng bệnh.
- Phòng bằng vệ sinh, nuôi dưỡng, chăm sóc.

+ Trị bệnh

- Thuốc kháng sinh điều trị nguyên nhân gây bệnh:

Penicillin G: tiêm bắp liều 10.000 đơn vị/kg thể trọng.

Ampicillin: tiêm bắp liều 10 mg/kg thể trọng.

Kanamycin: tiêm bắp liều 10 mg/kg thể trọng.

Streptomycin: tiêm bắp liều 10 mg/kg thể trọng.

- Thuốc chữa triệu chứng :

Chống khó thở: dùng Ephedrin (1 ml/ống) với liều 1ml/20-30 kg thể trọng/ngày, tiêm bắp. Hay dùng Diaphylin liều 1 ml/20-30 kg thể trọng/ngày.

Thuốc trợ lực: tiêm bắp một trong các loại vitamin sau: Vitamin B1 2,5%, vitamin C 5%, vitamin B complex, vitamin B12... Mỗi loại tiêm với liều 5-10 ml/con/lần.

Ngoài ra chúng ta có thể sử dụng một số bài thuốc nam (theo kinh nghiệm của nhân dân).

V. MỘT SỐ BÀI THUỐC NAM CHỮA BỆNH ĐƯỜNG HÔ HẤP CỦA GIA SÚC

Chữa hội chứng ho dài ngày

Bài 1: Cây vòi voi (khô)	400g
Quả ké đầu ngựa	200g
Thổ phục linh	200g
Bồ công anh	200g
Hạ khô thảo	200g
Kinh giới	200g
Dây và hoa kim ngân	200g
Cam thảo nam	200g
Nước	5.000ml

Tất cả các vị thuốc trên rửa sạch, cho nước vào đun sôi cô đặc, bỏ bã, chắt lấy nước và lại tiếp tục cô đặc đến khi

còn khoảng 1800-2000 ml, đóng chai và cho gia súc uống 100-150 ml/ngày. Liệu trình điều trị 5-7 ngày. Hiệu quả khỏi bệnh đạt 95-100% số gia súc điều trị.

Bài 2: Sài đất	1000g
Sâm đại hành	500g
Cam thảo đất (nam)	100g

Ba vị trên rửa sạch cho thêm nước đun sôi, cô đặc, nấu thành cao lỏng cho gia súc uống với liều 50-100 ml/lần. Ngày uống 2 lần, uống liên tục trong 5-7 ngày.

+ Rau rấp cá (50g) giã nhỏ, hoà với nước đun sôi để nguội cho uống riêng.

Bài 3: Hoàng liên	100g
Vỏ cây dâu tằm (tang bì)	50g
Bán hạ	50g
Vỏ quýt	50g
Mã đề	50g

Tất cả dược liệu rửa thật sạch, cho nước vào đun sôi, cô đặc còn 600ml và cho gia súc uống 50-100 ml/lần. Ngày uống 2 lần, uống liên tục trong 4-5 ngày.

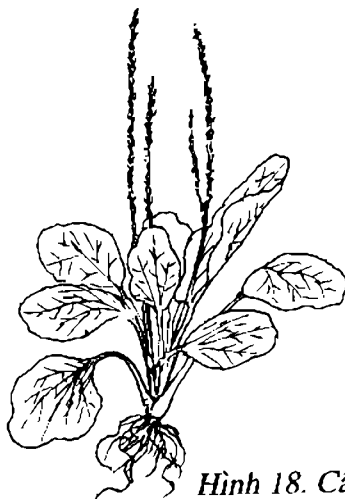
Bài 4: Hoa đu đủ đực tươi hay phơi khô hấp với đường kính hay đường phèn.

Bài 5: Chữa ho bằng 40mg cao mật lợn/ngày. Có thể trộn thêm đường cho gia súc dễ uống. Uống liên tục trong 6-7 ngày sẽ hết ho.

Bài 6: Bài thuốc chữa ho

Cây mã đề	10g
Cam thảo	2g
Cát cánh	2g
Nước sạch	400ml

Mã đề, cát cánh, cam thảo rửa sạch, đun sôi và giữ sôi 30 phút. Cho gia súc uống trong ngày.

Hình 18. Cây mã đề

Bài 7: Chữa viêm khí quản phổi gia súc

Củ bán hạ (cây củ chóc)	50g
Nước sạch	1000ml

Sắc thuốc còn 300ml, cho gia súc uống 2 lần trong ngày.

Liều dùng: Trâu bò: 300 ml/ngày
 Bê nghé: 100 ml/ngày
 Lợn: 60ml/ngày

Hình 19. Kim ngân hoa

Tên khoa học: *Lonicera Japonica* Thunb

Họ: Cơm cháy (*Caprifoliaceae*)

1. Cành, hoa lá

2. Nhị đực và nhị cái

Bài 8: Chữa ho, long đờm, viêm khí quản, phổi gia súc

Củ bán hạ

50g

Nước

1000ml

Củ bán hạ rửa sạch, cho nước vào đun sôi, sắc và cô đặc còn 300ml cho gia súc uống.

Liều dùng: Trâu bò: 300ml

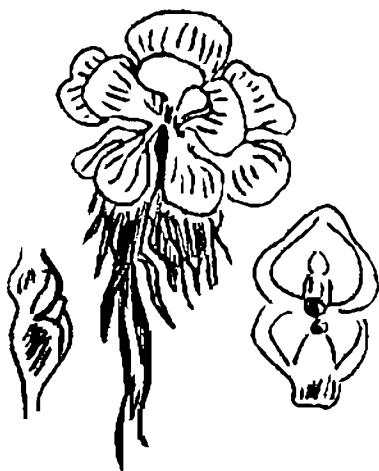
Bê nghé: 100ml

Lợn: 50ml

Lợn nhỏ: 30ml.

Bài 9: Chữa hen suyễn - ho mãn tính

Bèo cái: 100g rửa sạch, bỏ rễ, thêm ít muối, giã nhỏ, vắt lấy nước cho uống trong ngày.

Hình 20. Cây bèo cái

HỘI CHỨNG VÀNG DA CỦA GIA SÚC

Hội chứng vàng da thường phát sinh ở lợn thịt, đặc biệt ở vùng trung du và miền núi, tỷ lệ mắc bệnh tương đối cao.

Nguyên nhân gây bệnh rất đa dạng, có thể do virus, vi khuẩn, ký sinh trùng... Nhưng dù nguyên nhân nào thì những biểu hiện lâm sàng có thể dễ dàng nhìn thấy qua da, niêm mạc... vàng. Ngoài biện pháp điều trị nguyên nhân, vấn đề điều trị triệu chứng là nhằm khôi phục chức năng gan, chống suy gan, xơ gan... và với sự chăm sóc tốt, con vật có thể tự điều chỉnh được quá trình sinh lý, sức đề kháng tăng lên, quá trình bệnh lý bị đẩy lùi và con vật mau chóng hồi phục. Những bệnh gây viêm gan vàng da thường gặp là:

I. BỆNH XOẮN KHUẨN (*LEPTOSPIROSIS*)

Bệnh xoắn khuẩn là bệnh nhiễm trùng chung cho nhiều loài gia súc như trâu bò, lợn, chó, thú hoang và cả người. Đặc điểm chung của bệnh là con vật thường bị sốt, da vàng, đi tiểu ra máu, viêm gan, viêm thận, rối loạn tiêu hoá và con cái có thể bị sảy thai.

Ở Việt Nam, tỷ lệ nhiễm xoắn khuẩn của lợn khoảng 27,5% và bò là 26,2%.

1. Nguyên nhân

Hiện nay người ta đã xác định có tới 100 chủng *Leptospira* gây bệnh cho gia súc, trong đó có 12 chủng gây bệnh cho bò. Đến nay người ta đã khẳng định trâu bò, ngựa, dê, chó, mèo, thỏ và các loại thú hoang đều mắc bệnh xoắn khuẩn. Nguy hiểm hơn cả là con người cũng mắc.

2. Triệu chứng

Thời gian nung bệnh khoảng 10-20 ngày sau khi nhiễm xoắn khuẩn. Gia súc bị bệnh thường biểu hiện ở 3 thể:

a) Thể quá cấp tính

Thể này ít gặp. Bệnh phát ra đột ngột, con vật sốt cao, mệt mỏi, thích nằm, mất lời đờ, ăn kém hay bỏ ăn, phân táo bón. Đặc biệt niêm mạc và da vàng sẫm, nước tiểu vàng, con vật chết trong thời gian từ 3-7 ngày.

b) Thể cấp tính

- Con vật bị bệnh sốt cao 40-41⁰C, mệt mỏi, ít ăn hoặc bỏ ăn.

- Con vật táo bón, sau đó một số con ỉa chảy, niêm mạc, da vàng sẫm.

- Nước tiểu vàng hoặc nâu vì có nhiều huyết cầu, đôi khi lẫn máu.

- Mí mắt, môi, má có hiện tượng phù thũng và hoại tử da.

- Con vật gầy nhanh, thiếu máu, tỷ lệ chết 50-70%.

c) Thể mãn tính

Con vật gầy yếu, rụng lông, thiếu máu, đôi khi phù thũng ở mặt, yếm và ngực. Nước tiểu vàng, ỉa chảy dai dẳng. Gia súc cái thường bị sảy thai.

3. Điều trị

+ Nguyên tắc chung: Dùng thuốc kháng sinh đặc hiệu điều trị bệnh Lepto.

Dùng thuốc bổ trợ nâng cao sức đề kháng của cơ thể chống lại bệnh.

+ Phác đồ 1:

Tốt nhất là điều trị bằng kháng huyết thanh chống bệnh Lepto.

Lợn: tiêm bắp thịt với liều 10-15 ml/con.

+ Phác đồ 2:

- Ery.Doxylin: tiêm bắp cho lợn to với liều 1ml/7kg, lợn con: 1ml/5kg thể trọng.

- Thuốc bổ trợ: có thể dùng một trong các loại thuốc sau:

Vitamin B1: tiêm bắp 5-10 ml/con.

Vitamin C: tiêm bắp 5-10 ml/con.

B Complex: tiêm bắp liều 3-5 ml/con.

- Men tăng trọng: Liều 250g trộn với 50kg thức ăn tinh.

Thuốc an thần: Promix: tiêm dưới da liều 0,5 ml/con.

Ngoài ra có thể dùng một trong các loại thuốc kháng khuẩn như: TH. Leptocin, Streptomycin, Erymutin, Tylo. Tiamin.

4. Phòng bệnh

Phòng bằng vaccin xoắn khuẩn: tiêm dưới da 2 lần, mỗi lần cách nhau 7 ngày với liều cho lợn lần 1: 2ml/con, lần 2: 5ml/con.

Chăm sóc nuôi dưỡng và vệ sinh chuồng trại.

5. Một số bài thuốc nam chữa bệnh xoắn khuẩn

Bài 1: Xích đồng nam và Bạch đồng nữ sau thu hái, rửa sạch, chặt nhỏ thành từng đoạn 5-6cm.

Xích đồng nam 1kg

Bạch đồng nữ 1kg

Cho thêm khoảng 3 lít nước, đun sôi, cô đặc còn khoảng 1 lít, lọc bỏ bã và thêm một ít đường mía cho gia súc dễ uống.

Liều lượng: 5 ml/kg thể trọng. Ngày uống 2 lần thay cho nước uống hàng ngày.

Bài 2: Hạt ý dĩ 50g

Vỏ quả cau già (đại phúc bì) 50g

Nhân trần 100g

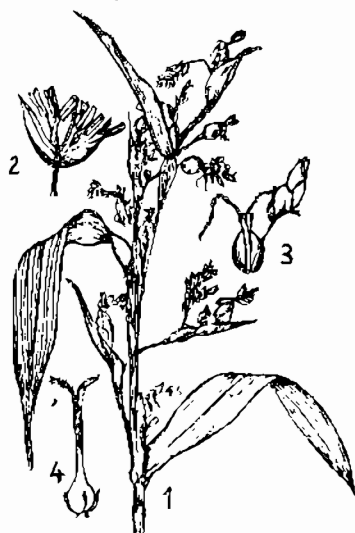
Chi tử (quả dành dành)

50g

Nước sạch

1500ml

Đun sôi, cô đặc còn 500ml cho gia súc uống trong ngày, chia làm 2-3 lần.

Hình 21. Cây ý dĩ

Tên khoa học: *Colx lachryma Jchi Linn Yar*

Họ: Hoà thảo *Graminaceae*

1. Cành lá và hoa

3. Nhị cái

2. Nhị đực

4. Nhị cái và nhị đực đã thoái hoá

Bài 3: Rau má	100g
Sinh địa	50g
Nghệ già	50g
Thân, lá, rễ cây mã đề	100g
Nước sạch	1500ml

Đun sôi, cô đặc còn 500ml cho gia súc uống trong ngày.

Hình 22. Cây nghệ

II. NHIỄM ĐỘC AFLATOXIN

1. Nguyên nhân

Ngộ độc do gia súc, gia cầm ăn phải thức ăn bị nhiễm độc tố có tên là aflatoxin. Aflatoxin phát hiện chủ yếu ở trong lúa, gạo, ngô, bột cá và một số loại đậu, khô dầu lạc bị ẩm mốc. Lợn con 3-13 tuần tuổi dễ mắc cảm, lợn càng già thì càng ít mắc cảm. Nếu trong thức ăn thiếu vitamin, protein hoặc quá trình trao đổi chất trong cơ thể bị rối loạn thì con vật càng dễ mắc cảm với aflatoxin.

2. Biểu hiện lâm sàng

Lợn bỏ ăn, yếu, rối loạn tiêu hoá, tiêu chảy có khi phân đen như mực vì xuất huyết ruột non và dạ dày, nôn, đi loạng choạng, có thể sốt $41,5^{\circ}\text{C}$, da vàng, niêm mạc mắt, mũi miệng có màu vàng nhạt, nặng có thể bị co giật và cuối cùng bị liệt và chết.

3. Phòng trị bệnh

a) Ngăn chặn nguyên nhân gây bệnh tiếp tục tác động

Cho gia súc nhin ăn hay ăn nhẹ.

Không cho ăn thức ăn bị nhiễm nấm mốc.

Nên trộn vào thức ăn Quixalus liều 0,1/1000 cho ăn liên tục để có thể phòng nhiễm aflatoxin.

b) Thải trừ các chất chứa trong dạ dày và ruột

- Rửa ruột: Thụt qua trực tràng, rửa các chất độc trong ruột bằng dung dịch Bicacbonat natri 2%.

- Tẩy ruột bằng Magiê sunphat: cho lợn lớn uống 100g/ngày, lợn nhỏ: 40 g/ngày.

Natri sunphat: hoà nước cho uống liều 40-80 g/ngày.

Paraphin dầu cho uống 50-80 g/ngày.

- Thuốc bảo vệ niêm mạc ruột: Tanin, Natri bromua hoặc nước cháo gạo nếp. Dùng sau khi tẩy sạch ruột.

c) Dùng tân dược điều trị nguyên nhân và thuốc bổ trợ tăng sức đề kháng con vật.

Tiêm bắp hay dưới da: Vitamin B1, B Complex, vitamin C liều 5-10 ml/con.

Tiêm bắp Magiê calcium fort liều 10 ml/50kg thể trọng.

Cho uống dung dịch glucoza 5-10% hay dung dịch điện giải.

4. Một số bài thuốc nam chữa hội chứng vàng da

Bệnh xoắn khuẩn hay nhiễm độc aflatoxin đều gây tổn thương gan và xuất hiện triệu chứng đặc trưng vàng da, nước tiểu vàng nên nhân dân thường dùng một số bài thuốc nam để chữa triệu chứng, hỗ trợ cho sự lành bệnh nhanh chóng.

Bài 1: Cây nhân trần (cây bồ bồ khô)	100g
Chi tử (quả dành dành)	50g
Cây chút chút (cây dương đế)	50g
Nước	1500ml

Rửa sạch, chặt từng đoạn ngắn. Đun sôi, cô đặc chất lấy 500ml nước cho uống trong ngày.

Bài 2: Xích đồng nam, Bạch đồng nữ, cây mò, dùng cả thân và rễ (mỗi loại)	200g
Nghệ già	50g
Sinh địa hoặc đinh lăng	50g
Nước sạch	1500ml

Rửa sạch, sắc lấy 500ml cho gia súc uống 2 lần trong ngày. Uống liên tục trong 7-10 ngày.

Bài 3: Nhân trần hoặc bồ bồ	100g
Cam thảo nam	50g
Hạt ý dĩ	50g
Gừng khô	30g
Trần bì (vỏ quít)	40g
Thân cây mã đề	40g
Nước sạch	1500ml

Tất cả nguyên liệu rửa sạch, thái nhỏ, sắc và chất lọc lấy 500ml. Cho gia súc uống làm 2 lần trong ngày. Uống liên tục trong 7-10 ngày.

Bài 4: Hoàng đằng hoặc Hoàng liên	50g
Cam thảo nam	50g
Sâm nam	50g
(đảng sâm, bổ chính sâm, sa sâm)	
Cỏ chỉ thiên	100g
Nước sạch	1500ml

Tất cả nguyên liệu rửa sạch thái nhỏ, sắc và chắt lọc lấy 500ml nước. Cho gia súc uống làm 2 lần trong ngày. Uống liên tục trong 7-10 ngày.

Bài 5: Chữa bệnh viêm gan, viêm túi mật

Râu ngô	10-20g
Nước sạch	1000ml

Râu ngô rửa sạch, cắt nhỏ. Cho thêm nước sạch đun sôi, cô đặc thành cao lỏng, cho uống trong ngày.

Bài 6: Thông mật, thông tiểu tiện, suy gan

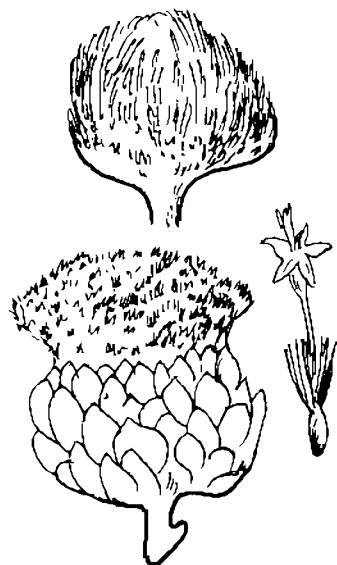
Thành phần chính là cây actiso (lá hoa hay toàn thân). Cho nước ngập và đun sôi, cô đặc thành cao lỏng hoặc pha chế dưới dạng thuốc uống.

Thuốc sắc 5-10%, cao lỏng uống 2-10 g/ngày.

Ngoài ra có thể cho thêm tá dược như mật ong làm thành viên.

Bài 7: Thuốc lợi tiểu

Hạt mã đề	10g
Cam thảo	2g
Nước	600ml (3 bát)

Hình 23. Actiso (hoa tự)

Bài 8: Chữa phù toàn thân, phù bụng, lợi tiểu

Đại phúc bì (vỏ ngoài và vỏ giữa của quả cau phơi khô 10-12g, cho thêm nước đun sôi, sắc đặc cho gia súc uống trong ngày.

Bài 9: Lợi tiểu, giải độc, chữa chảy máu cam, đái ra máu

+ Cỏ tranh 10-40g

Nước sạch 1000ml

Đun sôi, sắc lấy 300ml nước cho gia súc uống trong ngày.

+ Chè lợi tiểu:

Râu ngô 40g

Xa tiền 25g

Rễ cỏ tranh 30g

Hoa cúc 5g

Tất cả các vị trên rửa sạch, giã nhỏ pha thành nước cho uống liên tục.

Hình 24. Cây ngô

BỆNH GIUN SÁN Ở GIA SÚC GIA CẦM

Bệnh giun sán ở gia súc, gia cầm thường gặp ở các nước nhiệt đới, đặc biệt là Việt Nam có khí hậu nóng ẩm, mưa nhiều. Bệnh ký sinh trùng gây rất nhiều thiệt hại cho chăn nuôi.

I. BỆNH GIUN ĐŨA LỢN

+ **Nguyên nhân:** Bệnh do giun *Ascaris suum* thuộc họ *Ascaridae* gây ra, loại giun này thường ký sinh ở ruột non của lợn.

+ **Biểu hiện lâm sàng:** Giun bám chặt vào thành ruột non gây loét ruột, viêm hoặc thủng ruột. Có con chui vào ống mật làm tắc ống mật, con vật có thể chết.

Giun sử dụng chất dinh dưỡng của vật chủ làm lợn còi cọc chậm lớn, gây rối loạn tiêu hoá và ỉa chảy.

Trong quá trình sống, giun tiết ra độc tố và các sản phẩm cặn bã gây độc cho lợn. Con vật gầy còm, nhiễm độc hệ thần kinh trung ương và mạch máu.

II. BỆNH GIUN ĐŨA BÊ NGHÉ

+ **Nguyên nhân:** Bệnh do giun đũa *Toxocara vitulorum* ký sinh ở ruột non bê, nghé...

+ **Triệu chứng:** Đặc trưng là phân lỏng, phân trắng. Tuy nhiên tùy theo thể trạng của con vật, thường có biểu

hiện đau bụng, bụng sôi, phân trắng, tanh, gầy sút nhanh, suy nhược, thiếu máu. Nếu không điều trị kịp thời con vật có thể chết.

+ **Điều trị:** Ta có thể sử dụng thuốc tân dược sau để tẩy giun cho lợn và cả bê nghé.

Tetramison liều 10-15 mg/kg thể trọng. Cho uống 1 lần.

Phenonthiazin liều 0,4-0,5 g/kg thể trọng.

Piperazin adipinat liều 0,5 g/kg thể trọng, chia 2 lần, tẩy vào 2 buổi sáng.

III. BỆNH GIUN ĐŨA GÀ

+ **Nguyên nhân:** Bệnh gây ra do giun *Ascaridia gali*. Giun ký sinh ở ruột non của gà, gà tây, vịt, ngỗng và một số loài chim hoang.

+ **Triệu chứng lâm sàng:** Gà lớn bị bệnh nhẹ, triệu chứng không rõ rệt, thường thấy gà gầy, chân khô, mào gà nhạt, phân lỏng, lông xơ, đẻ ít trứng. Gà con bị bệnh thường thiếu máu gây còm, lông xù. Nếu bệnh nặng gà con có thể chết.

+ **Trị bệnh:** Có thể dùng một trong các loại thuốc sau đây:

Phenonthiazin liều cho gà lớn 2 g/kg thể trọng, gà nhỏ 0,5-1 g/kg thể trọng.

Piperazin liều 200-300 mg/kg trộn lẫn với thức ăn cho gà để phòng và trị bệnh.

Mebendazon liều 30-60 mg/kg thể trọng. Cho uống có thể tẩy cả giun xoắn, giun dạ dày và sán dây.

IV. BỆNH SÁN LÁ RUỘT LỢN (*FASCIOLOPSIS SUUM*)

Bệnh sán lá ruột lợn phân bố rộng rãi khắp cả nước.

+ **Nguyên nhân:** Bệnh do sán *Fasciolopsis buski* gây ra. Loại sán này ký sinh ở ruột non của lợn.

+ **Triệu chứng:** Sán ký sinh ở ruột non lợn làm tổn thương niêm mạc ruột non, lợn thể hiện các triệu chứng như nôn mửa, tiêu chảy, phân tanh. Lợn gầy còm, ốm yếu suy nhược, thiếu máu, rối loạn tiêu hoá, giảm sinh sản và có thể chết.

+ **Điều trị:** Tẩy sán cho lợn bằng các hoá dược sau:

Dipterex liều 0,15-0,2 g/kg thể trọng. Tẩy 1 lần bằng cách trộn với thức ăn cho ăn hay pha nước cho uống. Khi dùng thuốc quá liều, lợn có thể bị say thuốc và biểu hiện các triệu chứng như nôn mửa, sùi bọt mép.

Có thể giải độc bằng cách: tiêm Atropin 1% với liều 2-4 ml/10kg thể trọng vào bắp thịt. Cho uống nước đường và tiêm trợ sức vitamin B1, vitamin C...

Dichlovos: Đây là dẫn xuất của Dipterex. Công dụng như Dipterex nhưng không độc. Liều dùng từ 0,15-0,2 g/kg thể trọng.

V. BỆNH SÁN DÂY Ở ĐỘNG VẬT ĂN THỊT

Bệnh sán dây là một bệnh rất phổ biến ở động vật ăn thịt. Sán dây thường ký sinh ở ruột non chó, mèo, cáo và người. Sán dây nhỏ, dài 15-50cm, rộng 3-4mm, có khoảng 120 đốt. Đốt sán già có hình hạt dưa nên còn có tên là sán hạt dưa.

+ **Triệu chứng lâm sàng:** Khi con vật nhiễm nhẹ, triệu chứng biểu hiện không rõ. Khi vật nhiễm nặng thì thường có triệu chứng như gầy còm, nôn mửa, có hội chứng thần kinh run rẩy hoặc liệt chân.

+ **Phòng và trị bệnh:**

- Dùng hạt bí ngô (với sán dây chó) liều 200-300g, bóc vỏ nghiền nát, trộn với thức ăn cho chó ăn.

- Menbendazon (Vermox): liều 100 mg/kg thể trọng. Chia làm 2 buổi sáng. Mỗi sáng dùng 50 mg/kg thể trọng.

- Lopatol: 50 mg/kg thể trọng. Dùng 1 lần vào buổi sáng.

Để phòng bệnh chúng ta cần phải diệt ký chủ trung gian của sán dây.

Thực hiện các biện pháp vệ sinh thú y, vệ sinh môi trường sống và tăng cường bồi dưỡng chăm sóc cho con vật.

VI. MỘT SỐ BÀI THUỐC NAM TÂY GIUN SÁN

Hình 25. Cây dầu giun

Cây dầu giun mọc tự nhiên ở nhiều nước vùng nhiệt đới. Tại Việt Nam cây mọc trên khắp đất nước từ Bắc tới Nam, nhưng tại Bắc bộ cây mọc khoẻ và dễ hơn các nơi khác. Ở Bắc bộ cây mọc tự nhiên 2 bên sông Hồng, từ Vĩnh Phú tới Nam Định.

Hoạt chất chính là tinh dầu giun. Tinh dầu giun được cất từ cả cây hoặc từ hạt. Thành phần chủ yếu của tinh dầu giun là Atcaridol (ít nhất phải có 65%). Hoa và hạt có chứa nhiều tinh dầu hơn. Ngoài ra còn chất Ximen (22-25%), một ít Campho, Cacbua khác, Dimetyl ethylen oxit, axít Butylic và Glycol.

Tinh dầu giun có tác dụng tốt với giun nhưng cũng rất độc, làm suy yếu tim, nó còn có tác dụng hạ huyết áp và liều mạnh gây nôn mửa, chóng mặt, ù tai hoa mắt, lạnh đầu ngón chân, ngón tay, có trường hợp chết do liệt trung khu hô hấp.

Với nồng độ 1/5000 tinh dầu giun cũng đủ làm tê liệt giun đũa. Đối với ngựa việc tẩy giun rất khó khăn, nhiều thuốc hầu như không có tác dụng nhưng chỉ cần một liều 16-20 ml, tinh dầu giun có thể tẩy sạch giun của ngựa.

Tinh dầu giun có độc tính cao nên không nên tẩy cho người già và trẻ em. Mặc dù với gia súc, phản ứng phụ rất ít xảy ra nhưng cũng phải thận trọng với gia súc đang mang thai và gia súc non.

Bài 1: Lá cây dầu giun 100g

Vỏ cây đại 50g

Rửa sạch, giã nhuyễn hai thứ trên, trộn lẫn với cám cho lợn ăn trong 2 buổi sáng. Hiện nay, bằng phương pháp chưng cất ta có thể thu được tinh dầu giun. Cho lợn uống tinh dầu giun trực tiếp với liều 1 ml/20kg thể trọng, cho uống vào buổi sáng trước khi cho ăn. Sau khi cho uống 2 giờ, dùng thuốc tẩy Natri sunphat hay Magiê sunphat với liều 30g hoà với 100ml nước sạch cho lợn uống. Sau 12 giờ giun sẽ theo phân thải ra ngoài.

Bài 2: Sử quân tử: 50g tán nhỏ thành bột mịn.

Cho lợn ăn với liều: 10-20 g/lợn con; 20-30 g/lợn choai; 30-40 g/lợn lớn. Cho ăn vào 2 buổi sáng.

Bài 3: Hạt keo đậu: 100g, rang vàng, tán nhỏ thành bột và bảo quản chỗ khô ráo.

Cách dùng: Trộn thức ăn cho lợn với liều 10 g/lần/lợn con; 20 g/lần/lợn choai; 30-40 g/lần/lợn lớn. Cho lợn ăn 3 buổi sáng liền. Kết quả ra giun rất tốt, thuốc ít độc. Với trâu bò sử dụng liều 100 g/con/lần.

Bài 4: Củ Bách bộ (bỏ lõi) 100g

Nước sạch 300ml

Đun sôi, cô đặc còn 100ml. Liều dùng cho lợn là 0,5ml/2kg thể trọng. Dùng liên tục trong 3 buổi sáng.

Hình 26. Sử quân tử

Hình 27. Keo dậu

Bài 5: Chữa giun kim

Rau sam tươi: 50g, rửa sạch, thêm ít muối, cho vào cối giã nát, vắt lấy nước thuốc, bỏ bã. Cho gia súc uống 1 lần trong ngày. Uống trong 2-3 buổi sáng.

Bài 6: Tẩy giun đũa, giun kim

Vỏ xoan: Cho vào nước đun sôi, cô đặc thành cao mềm và chiết cao mềm bằng cồn etylic. Thu hồi còn ta được nhựa màu vàng nâu vị đắng, mùi hăng, làm chết giun trong 30 phút.

Nếu chiết cao mềm bằng axeton, bốc hơi axeton được nhựa màu vàng, nhựa này làm giun chết sau 20 phút.

Bài 7: Vỏ xoan

Vỏ xoan cạo bỏ lớp vỏ nâu chỉ lấy vỏ lụa, sao vàng, tán nhỏ thành bột. Cho gia súc uống 3-5 g, uống liên tục 3 buổi sáng.

Hoặc có thể sắc lấy nước, cô đặc sền sệt, cho gia súc uống vào lúc sáng sớm trước khi cho ăn với liều 30-50ml.

Chú ý: Hiệu quả tẩy giun của vỏ xoan rất tốt, tuy nhiên vỏ xoan còn có độc tính nên cần phải theo dõi cẩn thận.

- Nước sắc vỏ xoan phun lên cây cối có thể trừ sâu bọ hại cây.

- Nhân dân thường cho lá xoan vào chum vại để bảo quản các loại hạt như ngô đậu, lạc... cho khỏi sâu bọ và thối mốc.

- Lá xoan còn dùng để tắm ghẻ cho gia súc.

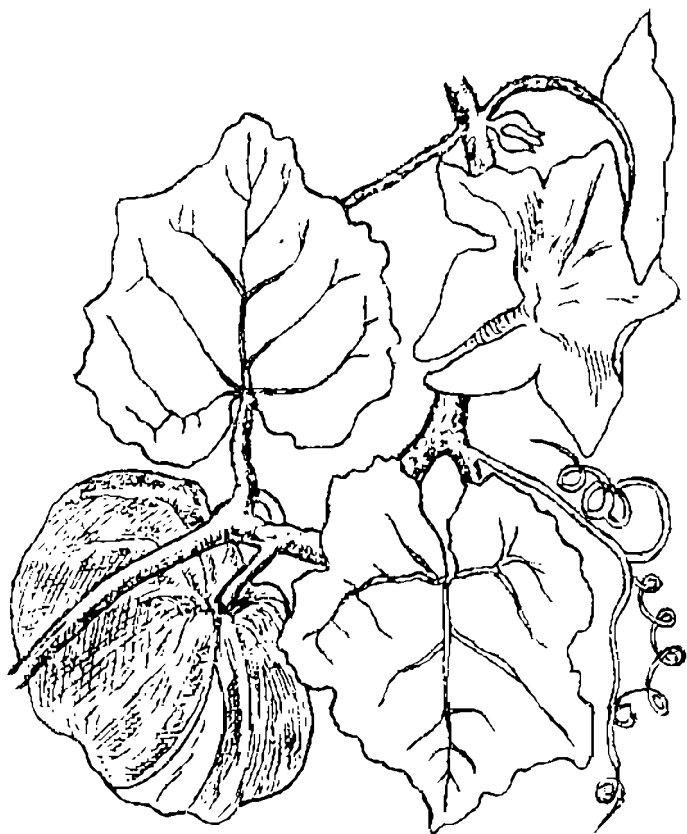
Bài 8: Hạt cau

Cho gia súc uống liều 4g dưới hình thức nghiền nhỏ, sắc lấy nước cho uống. Hay có thể rang khô, nghiền nhỏ thành bột, trộn với một ít thức ăn cho ăn vào buổi sáng sớm, sau đó cho gia súc ăn bình thường.

Bài 9: Tẩy sán

Hạt bí ngô phối hợp với nước sắc hạt cau:

- Nhân hạt bí ngô: 50-100g cho gia súc ăn lúc đói vào sáng sớm.

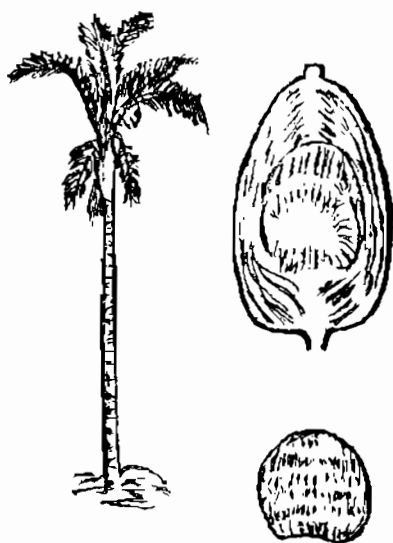

Hình 28. Bí ngô

- Hạt cau 60-80g, cho thêm nước, đun sôi, sắc đặc cho uống.

Nửa giờ sau khi uống nước sắc hạt cau sẽ cho gia súc uống 1 liều thuốc tẩy (Na_2SO_4 , MgSO_4).

Chúng ta biết rằng nước sắc hạt cau có tác dụng làm tê liệt sản lợn, sản bò nhưng chỉ mạnh với đầu con sản và những đốt chưa thành thực. Trái lại hạt bí ngô có tác dụng làm tê liệt khúc giữa và khúc đuôi con sản. Do đó sự phối hợp điều trị kiểu này sẽ tẩy được sản triệt để hơn.

Hình 29. Cây cau

Bài 10: Chữa sán (theo dược thư của Pháp)

Vỏ lựu khô tán vừa phải 60g

Nước cất 750g

Ngâm vỏ lựu trong nước khoảng 6 giờ, sau đó sắc còn 500g, lọc bỏ bã, cho uống vào buổi sáng 2-3 lần, mỗi lần cách nhau 30 phút. Sau khi uống liều cuối cùng 2 giờ thì cho uống 1 liều thuốc tẩy.

Hình 30. Cây lựu

Bài 11: Tẩy giun

Hạt keo: rang, tán bột, hoà với nước. Cho gia súc nhỏ uống liều 15-20g; gia súc lớn 30-50g. Uống vào sáng sớm trước khi cho ăn bình thường.

Bài 12: Tẩy sán xơ mít ở chó

Hạt bí ngô (bóc vỏ)	100g
---------------------	------

Đường mía hay mật	50g
-------------------	-----

Hạt bí ngô rang khô tán nhỏ, trộn với đường hay mật cho ăn 1 lần trong ngày. Sau 3 giờ cho uống thuốc tẩy Natri sunphat, Magiê sunphat hay cây chút chút, sán sẽ ra.

Bài 13: Tẩy sán lá ruột lợn

Vỏ rễ lựu	40g
-----------	-----

Đại hoàng hay chút chút	10g
-------------------------	-----

Hạt cau già	4g
-------------	----

Nước sạch	1000ml
-----------	--------

Đun sôi, cô đặc và chắt lấy nước thuốc 300ml. Cho lợn uống với liều 2 ml/kg/lần. Ngày uống 3 lần. Sau khi uống 12-16 giờ sán sẽ ra.

CÁC BỆNH KHÁC

I. BỆNH LỞ MỒM LONG MÓNG

Bệnh lở mồm long móng là một bệnh truyền nhiễm cấp tính, lây lan rất nhanh, rất rộng ở nhiều loài thú nuôi và thú hoang.

1. Nguyên nhân

Bệnh do virus gây ra, đặc trưng của bệnh là những mụn nước ở niêm mạc, da, móng (lở mồm, long móng) gây tổn thất lớn về kinh tế.

Virus lở mồm long móng vào cơ thể qua đường tiêu hoá là chủ yếu. Ngoài ra, virus có thể qua niêm mạc miệng, niêm mạc hô hấp, niêm mạc đường sinh dục và các vết thương ngoài da:

Ở gia súc mang thai, virus qua đường niêm mạc sinh dục xâm nhập vào bào thai và gây sảy thai.

2. Triệu chứng lâm sàng

Thời gian nung bệnh từ 2-7 ngày và thường phát bệnh ở 2 thể: thể nhẹ và thể nặng.

Thể nhẹ con vật mệt mỏi, ủ rũ, lông rụng, mũi khô, da nóng, sốt cao 40-42^oC trong 2-3 ngày. Sau đó con vật tỏ ra rất khó khăn, nặng nề khi nằm xuống đứng lên, ăn ít vì ăn rất khó khăn.

Sau 3-4 ngày, những mụn nước bắt đầu mọc ở niêm mạc miệng, chân và chỗ da mỏng.

- Ở miệng: Khi con vật sốt, lưỡi dày lên và cử động khó. Niêm mạc miệng, lợi, chân răng bị viêm đỏ, mụn nước mọc ở phía trong má, môi, lợi, chân răng, trên mặt lưỡi và cuống lưỡi. Mụn nước lúc đầu trong, vàng, sau đó vẫn đục. Sau vài ngày thì mụn vỡ làm cho niêm mạc bị bong ra từng mảng thượng bì, để lộ những vết loét đỏ. Nếu không bị nhiễm khuẩn, những nốt loét này sẽ hồi phục và thành sẹo. Do bị mụn loét trên niêm mạc miệng và lưỡi nên con vật ăn uống rất khó khăn.

- Ở mũi: Mụn nước cũng mọc trên niêm mạc mũi, lưỡi và vỡ loét ra nhưng nhẹ hơn ở miệng, nước mũi chảy ra có mùi hôi thối.

- Ở chân: Mụn nước nhỏ mọc dày đặc xung quanh da móng chân làm thành những vết loét đỏ xung quanh móng. Những vết loét này thành sẹo và hồi phục rất nhanh, nếu vệ sinh và chăm sóc không tốt, mụn loét ở quanh móng chân nhiễm khuẩn, sinh mủ tạo những ổ loét sâu trong móng chân và rụng móng, gia súc không đi lại được, không làm việc được.

- Gia súc cái thường bị mọc mụn ở núm vú, toàn bộ đầu vú bị sưng, da vú tấy đỏ và đau. Mụn to bằng đầu

ngón tay. Sau 2-6 ngày vỡ ra để lại những vết sẹo bằng phẳng, hồi phục nhanh.

Gia súc cái đang nuôi con sẽ không muốn cho con bú vì đau đớn và sữa bị cạn dần.

a) Bệnh ở lợn

Lợn thường bị lây bệnh lở mồm long móng từ bò. Lợn bệnh thường sốt cao, kém ăn, thở nhiều, đi lại chậm chạp, khó khăn. Mụn nước nhỏ như hạt kê, hạt đỗ xanh mọc ở niêm mạc miệng, kẽ móng và xung quanh móng chân, đầu vú, xung quanh vú, da bụng. Sau 2-3 ngày, các mụn này vỡ ra thành những vết loét đỏ rồi dần dần thành sẹo.

Lợn chảy rãi liên tục, nếu bị bệnh nặng do nhiễm khuẩn, lợn bị loét miệng và móng, long móng, bệnh kéo dài 1-2 tuần lễ có thể gây chết.

b) Bệnh ở người

Người cũng bị bệnh lở mồm long móng khi tiếp xúc với gia súc bệnh.

Người bị bệnh: sốt cao, nhiều mụn nhỏ mọc ở lợi, chân răng, niêm mạc miệng làm cho viêm loét miệng. Mụn nước cũng mọc ở đầu ngón tay, bàn tay, cánh tay, đùi, chân, vú, mặt làm mẩn ngứa, khó chịu. Mụn nước vỡ ra và mất đi nhanh. Bệnh kéo dài từ 10-20 ngày.

Bệnh nặng: người có thể bị nôn mửa, viêm ruột cấp, tiêu chảy dữ dội.

3. Phòng trị bệnh

Phòng bệnh

- Tiêm phòng vacxin.
- Chăm sóc và vệ sinh nuôi dưỡng.

Điều trị

- Tiêm dưới da huyết thanh miễn dịch lở mồm long móng với liều 120-500 ml/ngày.
- Điều trị các mụn loét bằng một số loại thuốc nam theo kinh nghiệm của nhân dân.

4. Một số bài thuốc chữa lở mồm long móng

Bệnh lở mồm long móng là một bệnh do virus gây nên, do đó việc điều trị chủ yếu là chữa triệu chứng. Mục đích của việc này là làm cho các vết thương mau lành, đề phòng nhiễm trùng kế phát gây ra những biến chứng có thể nguy hiểm tới tính mạng gia súc.

+ Chữa miệng: Rửa miệng con vật ốm bằng dung dịch formol 1% hay axit axetic 2%, thuốc đỏ 1%, axit xitric 1%, phèn chua 1%. Dùng các quả chua như khế, chanh giã nát vắt lấy nước cho thêm ít muối. Dùng vải mỏng thấm nước vắt này trà sát nhiều lần trong má, hàm trên lợi. Ngày 2-3 lần, trà sát như vậy trong 4-5 ngày. Có thể dùng bã khế, múi chanh cho con vật nhai.

+ Chữa móng: Rửa thật sạch chân bằng nước muối 10% hoặc nước lá chất như lá sim, lá ổi, lá chè tươi... hoặc nước thuốc tím, phèn chua, dấm ăn.

Bôi các chất sát trùng hút mủ, chóng lên da non như bột than xoa trộn với dầu lạc, diêm sinh, băng phiến.

Đề phòng ruồi, nhặng đẻ trứng vào kẽ móng bằng cách đắp thuốc lào, băng phiến vào vết thương.

Hình 31. Trầu không

+ Chữa vú: Tô mộc và trầu không hai lượng bằng nhau.

Tô mộc chẻ nhỏ sắc kỹ lấy nước, sau đó cho trầu không thái nhỏ vào nước tô mộc đun tiếp, gạn lấy nước để rửa mụn loét ở vú.

Hình 32. Cây xoan

Xoan là cây mọc hoang khắp nơi và cũng được trồng ở khắp cả nước vì xoan thích hợp với nhiều loại đất, bãi cát, đồng bằng, đồi núi và nương rẫy.

Vỏ xoan dùng làm thuốc, có thể bóc vỏ ngay khi cây còn sống. Vỏ xoan hái về, phơi hay sấy khô, hoặc sao cho vàng, hết mùi hăng là dùng được, không phải chế biến gì khác. Vỏ thân, vỏ rễ được dùng làm thuốc nhưng vỏ rễ mạnh hơn với tên "Khổ luyện bì" hay "Khổ luyện căn bì".

Quả xoan cũng được dùng làm thuốc gọi là "Khổ luyện tử".

Thành phần:

Vỏ thân và vỏ rễ chứa một ancaloit vị đắng tên là Macgosin có tác dụng diệt giun. Trong cây xoan còn chứa hàm lượng Tanin tương đối cao 70%.

Quả xoan cũng chứa ancaloit có tên là Azaridin và một chất dầu chiếm 60%. Thành phần dầu có diêm sinh làm cho dầu có mùi tỏi.

Tác dụng dược lý:

Ngay từ năm 1948, Hồ Sùng Gia (Trung Quốc) đã chứng minh: thành phần có tác dụng trên giun lợn là một chất nhựa trung tính. Vỏ xoan được ngâm trong rượu, dùng dịch chiết với nồng độ 0,25% làm giun lợn bị say. Nhựa trung tính chỉ cần nồng độ 0,1% cũng làm say giun lợn.

Sau đó có nhiều công trình nghiên cứu khác nữa cũng cho biết: Nước sắc vỏ xoan cô thành cao mềm được chiết tách bằng cồn Ethylic. Ta thu hồi được nhựa màu vàng nâu, vị đắng, mùi hăng, chất này làm chết giun lợn trong vòng 30 phút. Những thử nghiệm khác cho biết: vỏ xoan và nước đun sôi, cô đặc thành cao mềm và ta chiết cao mềm bằng Axeton, sau đó bốc hơi Axeton ta thu được chất nhựa màu vàng, nhựa này có tác dụng làm giun lợn chết sau 20 phút.

Nước sắc vỏ xoan 100% chữa giun đũa đạt kết quả 78%. Với liều 4-5g vỏ rễ/kg thể trọng. Tuy kết quả tốt nhưng có để lại tác dụng phụ, biểu hiện mặt đỏ, buồn ngủ.

Theo kinh nghiệm của Trung Quốc: thuốc viên chế từ vỏ xoan dưới hình thức viên 0,3-0,1% hoạt chất chữa giun đũa đạt kết quả 72,2% với liều 1-1,5 viên cho trẻ 1 tuổi, liều 2-3 viên với trẻ 2-4 tuổi, liều 6 viên với trẻ 13-18 tuổi và sử dụng từ 8-9 viên cho người lớn.

Ở Việt Nam, một số bệnh viện đã thử nghiệm trên 117 bệnh nhân được tẩy giun bằng nước sắc vỏ xoan với liều 1g vỏ/kg thể trọng, không thấy có phản ứng phụ mặc dầu 100% số người được tẩy đều ra giun kim, 86% ra giun đũa. Trước khi thử nghiệm đã uống Piperazin, Santonin mà chưa thấy giun ra.

Ngoài ra, nước sắc vỏ xoan còn ức chế một số vi khuẩn gây bệnh ngoài da.

Sau khi rửa sạch vết loét bằng các dung dịch trên, có thể sử dụng một trong các bài thuốc sau đây để bôi vào vết loét.

Bài 1: Nước lá ổi sắc đặc	500ml
Phèn xanh	50g
Nghệ	100g
Bột sulfamid	150g

Phèn xanh, nghệ rửa sạch, giã nhỏ, lá ổi rửa sạch sắc lấy nước. Hoà phèn xanh, nghệ với nước lá ổi bôi vào vết loét. Sau đó rắc bột sulfamid vào.

Bài 2: Than xoan	50g
Nghệ	50g
Tỏi	50g
Dầu lạc	200g
Lá đào	50g

Giã nhỏ than xoan, lá đào, nghệ, tỏi rồi hoà tất cả với dầu lạc để bôi vào mụn loét cho súc vật hàng ngày.

Bài 3: Hoàng bá cỡ nhỏ, sắc lấy nước đặc, chà sát vào mồm, lưỡi gia súc bị bệnh. Ngày 2-3 lần.

+ Với các mụn loét ở vú: có thể bôi các dung dịch sát trùng nhẹ như xử lý mụn loét ở miệng.

+ Kết hợp với điều trị triệu chứng và thuốc bổ trợ.

- Gia súc có biến chứng viêm ruột cần thiết dùng các loại kháng sinh điều trị viêm ruột như: Bisepton, Streptomycin, Sulfaguanidin hoặc lá ổi, lá sim, hồng xiêm...

- Thuốc bổ trợ: Vitamin B1, B complex, vitamin C, Cafein, long não, Spactein.

II. BỆNH CẢM NÓNG, CẢM NẮNG

1. Nguyên nhân

Bệnh cảm nắng thường xảy ra khi con vật làm việc hoặc đi quãng đường dài dưới ánh nắng mặt trời chiếu thẳng vào đầu và kết hợp với một số yếu tố khác như:

- Do con vật quá béo hay quá gầy không phải lao động thường xuyên nên khi gặp thời tiết khí hậu nóng ẩm, mồ hôi không thoát ra ngoài được, quá trình điều tiết thân nhiệt bị trở ngại gây nên bệnh.

- Do mật độ chuồng nuôi quá đông, quá chật chội, chuồng kín gió, ẩm thấp, không hợp vệ sinh hoặc do vận chuyển vật nuôi đi xa trong toa tàu xe kín ngột ngạt.

- Do thời tiết nóng ẩm kết hợp với nguyên nhân trên làm cho mồ hôi trong cơ thể vật nuôi không thoát ra được, lượng axit trong máu tăng nhanh, thần kinh vật nuôi bị trúng độc.

2. Triệu chứng

Con vật thở nhanh, mệt mỏi, nhiệt độ cơ thể tăng cao 40-41⁰C. Sau đó con vật đột ngột choáng váng, đi loạng choạng bởi vì lúc này mồ hôi không thoát được ra ngoài, chức năng điều tiết thân nhiệt tạm ngừng hoạt động, lượng axit trong máu tăng nhanh. Con vật thở lúc nhanh, lúc chậm, có hiện tượng thở giật. Tim đập nhanh có khi bị loạn nhịp.

Trường hợp nhiệt độ cơ thể đột ngột lên cao 43⁰C hoặc hơn nữa con vật sẽ chết. Con vật bị cảm nặng mệt mỏi, nằm vật vã, tĩnh mạch cổ căng to, niêm mạc mắt đỏ. Bệnh tiến triển chỉ sau vài giờ thì lượng axit trong máu đã tăng đủ để gây trúng độc thần kinh. Nếu không can thiệp kịp thời con vật sẽ chết.

3. Phòng và trị bệnh

+ Điều trị

Nhanh chóng đưa con vật vào chỗ thoáng mát. Tìm cách hạ nhiệt độ cho con vật càng nhanh càng tốt như thụt nước lạnh vào hậu môn, đắp nước lạnh lên đầu để hạ nhiệt độ ở não.

- Nếu mạch máu cổ của con vật bị căng to hoặc mắt quá đỏ thì trích bớt máu để làm giảm lượng máu về tim và tránh sung huyết phổi.

- Nếu con vật ra quá nhiều mồ hôi thì phải tiêm nước sinh lý mặn ngọt hoặc cho uống nước muối.

- Cho con vật nghỉ ngơi và tiêm cafein.

+ Phòng bệnh

- Tránh bắt vật nuôi làm việc lâu ngoài trời nắng, nóng ẩm.

- Phải giữ vệ sinh và cho con vật uống nước đầy đủ.

- Rèn luyện cho vật nuôi sức chịu đựng được nắng nóng để có thể thích nghi được khi thời tiết thay đổi.

4. Một số bài thuốc nam chữa cảm nóng

Bài 1: Rễ sắn dây (cát căn) hay bột sắn dây: 100g

Nước sạch: 300ml.

Hoà cho tan hết. Cho lợn uống thay nước, sau đó khoảng 1 giờ cho uống tiếp.

Có thể cho uống bột sắn ta đều được. -

Bài 2: Lá tía tô 50g

Lá kinh giới 50g

Cỏ màn trâu 50g

Nước sạch 300ml

Đun sôi, cô đặc, chắt lấy 100ml cho lợn uống làm 2-3 lần trong ngày.

Bài 3: Rau diếp cá 100g

Rau má 100g

Rửa sạch, giã nhỏ, cho thêm 200ml khuấy đều, vắt lấy nước, chia làm 2 lần uống trong ngày.

III. CẢM LẠNH

1. Nguyên nhân

Nguyên nhân gây hội chứng cảm lạnh là do mất cân bằng nhiệt lượng giữa cơ thể và môi trường. Khi thời tiết quá lạnh, như gió mùa đông bắc, trời trở lạnh, chuồng trại không có che chắn tránh gió lùa, hay khi trời mưa, con vật bị nhiễm nước mưa... sẽ cảm lạnh. Lúc này nhiệt độ trong cơ thể con vật vẫn phải bảo đảm bình thường trong khi nhiệt độ bên ngoài hạ hơn nhiệt độ cơ thể. Con vật phải điều tiết thân nhiệt cho thích hợp với hoàn cảnh hiện tại, con vật phải hoạt động, làm việc nhiều để thải nhiệt, trao đổi cơ bản tăng lên để phân huỷ các chất protid, lipid, glucid tạo ra nhiệt lượng. Tất cả hoạt động này nhằm thích nghi với thời tiết quá lạnh của môi trường, do đó nhiệt độ cơ thể giảm thấp quá mức sinh lý bình thường (sinh lý bình thường của lợn 38-39°C).

Những sự thích nghi này tác động trực tiếp vào trung tâm điều hoà nhiệt, làm cho trung tâm này rối loạn, mất chức năng điều hoà nhiệt của cơ thể và dẫn tới hội chứng cảm lạnh.

2. Phòng trị hội chứng cảm lạnh

Khi chăn nuôi gia súc gia cầm, điều cần chú ý là thiết kế chuồng trại hợp lý, thoáng mùa hè, ấm về mùa đông, không có gió lùa, không ẩm, dột nước. Khi thời tiết lạnh phải dùng lò sưởi điện hay đốt than củi và che mưa cẩn thận.

Điều trị tây y thường áp dụng:

- + Xoa dầu cao toàn thân cho người nóng lên.
- + Gừng giã nhỏ, một ít rượu, bọc khăn mỏng đánh gió khắp người và cho gia súc vào chỗ kín gió.
- + Chống trụy tim mạch: Dùng Cafein, Spatein, Adrenalin. Tiêm bắp thịt liều 2-3 ml/50kg thể trọng.
- + Nếu kèm theo viêm phế quản, viêm phổi, ho, sốt 40-41°C, thở khó, ta có thể dùng Penicilin, Streptomycin, Gentamycin, Kanamycin, Erythromycin liều 20-50 mg/kg thể trọng, chia 2 lần trong ngày.
- + Ngoài ra vài bài thuốc nam điều trị cảm lạnh.

3. Một số bài thuốc nam chữa cảm lạnh

Bài 1: Sài đất, bồ công anh, kinh giới mỗi thứ 100g

Bạc hà; gừng	50g
Quế chi	20g
Nước sạch	1500ml

Các loại trên rửa sạch sắc với nước, cô đặc, bỏ bã, chất lấy 500ml dịch thuốc, cho lợn uống với liều 1 ml/kg thể trọng, ngày uống 2 lần.

Bài 2: Thổ hoàng liên hoặc Hoàng liên	20g
Trần bì (vỏ quít)	50g
Cam thảo	50g
Nước sạch	3000ml

Đun sôi, cô đặc, chất lấy nước thuốc 1000ml.

Quế chi	20g
Đại hồi	20g
Cam thảo nam	50g

Tán thành bột mịn. Bột này được khuấy đều trong 1000ml dịch thuốc trên và cho lợn uống 1 ml/kg thể trọng.

Bài 3: Rượu giải cảm

Bột quế chi	100g
Bột hoa đại hồi	50g
Bột gừng khô	100g
Cồn 35-40°	1000ml

(Cồn thay bằng rượu càng tốt)

Ngâm trong bình nút kín, trong quá trình ngâm thỉnh thoảng lắc khoảng 5-10 phút. Sau 5-6 ngày thì gạn chất lấy dịch ngâm và lại ngâm tiếp lấy nước lần 2, lần 3. Dung

dịch thuốc của 3 lần gộp lại dùng để chữa bệnh cho lợn. Lợn uống với liều 0,5-1,0 ml/kg thể trọng.

Bài 4: Hương nhu	100g
Hạt mùi	20g
Vỏ quýt	50g
Gừng	30g
Thảo quả	30g
Nước	1500ml

Đun sôi, sắc và gạn lấy 500ml cho lợn uống với liều 1ml/kg thể trọng, ngày uống từ 2-3 lần.

IV. BỆNH CHUỐNG BỤNG ĐẦY HƠI TRÂU BÒ

Bệnh thường xảy ra đối với trâu bò trong vụ xuân hè và hè thu.

1. Nguyên nhân

Do trâu bò ăn nhiều cỏ non hoặc ăn phải thức ăn ôi mốc, đặc biệt là các loại củ quả ôi thối. Đây là điều kiện thuận lợi cho các loại vi sinh vật có hại ở đường ruột phát triển, lên men sinh hơi quá mức bình thường, bụng và dạ dày căng phình. Trong quá trình sinh hơi, nhu động của dạ dày, ruột giảm dần và ngừng hẳn gây ra hội chứng chướng bụng đầy hơi.

Các thức ăn như rơm, cỏ bị mốc, các loại cỏ thuộc họ đậu, cỏ bị ngâm sương đêm, cỏ bị ngâm nước lâu có lẫn

nhiều đất hoặc bùn sẽ sinh ra nhiều hơi trong dạ cỏ, làm bụng bên trái của vật nuôi căng phồng.

Bệnh cũng có thể do bê nghé bú phải sữa chua hoặc bú vôi sữa lọt vào dạ cỏ không tiêu được.

Bệnh còn do thời tiết đổi chuyển mùa từ đông sang xuân. Con vật đang ăn cỏ khô chuyển sang ăn cỏ xuân mới mọc hoặc ăn quá nhiều thức ăn tươi như ngọn ngô, ngọn mía, ăn phải cây có chất độc, nấm độc cũng dễ sinh bệnh.

Ngoài ra, bệnh còn sinh ra nhiều nguyên nhân khác:

+ Do nhu động đường tiêu hoá kém (do vật nuôi yếu).

+ Do vật nuôi phải làm việc nhiều, do vận chuyển vật nuôi đi xa mệt nhọc.

+ Do thời tiết thay đổi nắng, mưa.

+ Do tác động của vi sinh vật trong dạ cỏ, gặp điều kiện thuận lợi thức ăn lên men nhiều làm cho quá trình sinh ra các chất khí tăng nhanh. Các loại khí thường thấy trong dạ cỏ là CO_2 , CH_4 , N_2 , H_2S , ngoài ra còn các chất khác như axit axetic, axit butiric, indol. Các hơi này thường chứa ở túi trên dạ cỏ và thường xuyên được ợ ra ngoài. Trung bình trong 1 giờ trâu bò ợ ra ngoài khoảng 50 lít hơi. Nếu số hơi sinh ra trong 1 giờ lớn hơn so với con số trên thì hơi không đẩy ra được nữa, khối thức ăn trong dạ cỏ bị xáo trộn và bị sủi bọt, do đó sinh bệnh. Trường hợp khi hơi sinh ra quá nhanh làm dạ cỏ bị vỡ và

chèn ép các cơ quan hô hấp, tuần hoàn làm con vật khó thở, mũi nở rộng để thở, niêm mạc mắt mũi hậu môn bầm tím.

2. Triệu chứng

Bệnh xuất hiện rất nhanh, con vật biểu hiện đau bụng, bụng chướng to rất nhanh, thở khó, hai chân giạng ra, lưỡi thè, chảy nước dãi, sau đó nằm giãy giụa và chết. Nhiều khi do bụng chướng to, 2-3 giờ sau hõm hông bên trái to lên, cao hơn cả xương sống. Con vật bỏ ăn táo bón, rối loạn tuần hoàn, hô hấp, niêm mạc mắt mũi tím bầm, cuối cùng con vật trúng độc, ngạt thở và chết.

3. Phương pháp phòng và trị bệnh

- Nguyên tắc điều trị là làm thế nào để hơi thoát ra càng nhanh càng tốt.

Xoa bóp để kích thích cho dạ cỏ tăng cường nhu động.

- Xúc tiến việc ợ hơi bằng 2 cách:

+ Cho trâu bò ngậm giẻ có tẩm dầu hoả để gây ợ hơi và cho con vật đứng hai chân phía trước cao hơn hai chân phía sau để hơi thoát ra dễ dàng.

+ Kinh nghiệm của nhân dân:

Chữa bằng muối + gừng giã nhỏ cho uống.

Trộn tỏi + rượu + nước chè xanh cho uống.

Có thể dùng ống thông dạ cỏ cho hơi đi ra.

Nếu tất cả các biện pháp trên không có kết quả thì phải tiến hành chọc dò dạ cỏ để tháo hơi từ từ.

Phương pháp phòng bệnh tốt nhất là không ăn thức ăn ôi mốc, không uống nước bẩn, rơm, cỏ khô mốc ẩm.

4. Một số bài thuốc nam chữa bệnh chướng bụng đầy hơi trâu, bò

Bài 1: Tỏi ta: 50-100g, rửa sạch, giã nhỏ, hoà với 200ml nước sạch.

Toàn cây chút chút: 200g (có thể thay bằng Đại hoàng)

Nước sạch: 1000ml

Toàn cây chút chút rửa sạch, chặt ngắn. Cho 1000ml nước vào sắc kỹ, lọc lấy nước khoảng 500ml, để nguội. Nước thuốc chút chút trộn với nước tỏi cho trâu bò uống trong ngày. Có thể cho uống thêm 2 ngày nữa bệnh sẽ khỏi.

Tỏi là một chất kháng sinh có tác dụng diệt vi sinh vật gây bệnh trong đường ruột. Chút chút có tác dụng kéo nước ở tế bào về ruột, kích thích cơ trơn tăng nhu động, vì vậy khối thức ăn được nhào trộn và đẩy về phía sau một cách nhanh chóng, sớm hồi phục lại sự cân bằng của hệ thống tiêu hoá. Con vật trở lại trạng thái bình thường.

Bài 2: Lá thị hay lá đậu hà lan 100g

Nước sạch 500ml

Lá thị hay lá đậu hà lan rửa sạch, giã nhỏ hoà với 500ml nước sạch. Cho trâu bò uống trong ngày. Uống liên tục 2 ngày.

Bài 3: Lá trâu không 100g

Nước sạch 300ml

Lá trâu không rửa sạch, giã nhỏ, hoà với 300ml nước. Lọc lấy nước trong cho uống. Có thể uống cùng với nước tỏi và nước lá thị hay nước đậu hà lan.

Bài 4: Chữa chướng hơi dạ cỏ, chướng hơi ruột

Địa liên 100g (khô 30g)

Rượu 200ml

Cho địa liên vào rượu, lắc đều cho hoạt chất địa liên hoà tan trong rượu. Ngâm 2-3 giờ, chắt lấy dung dịch rượu thuốc. Cho trâu, bò uống 1 lần trong ngày.

- Với lợn: Địa liên tươi 10g, rửa sạch, băm nhỏ cho lẫn vào thức ăn cho lợn ăn trong ngày.

Bài 5: Chữa chướng hơi, viêm ruột

Than gừng 50g

Nước sạch 500ml

Than gừng tán nhỏ hoà nước cho trâu bò uống 1 lần trong ngày. Ngày uống 2 lần.

Với lợn: 10-20g bột than gừng trộn lẫn thức ăn cho ăn 1 lần. Ngày ăn 2 lần.

(Than gừng: gừng đun trên bếp đảo đều tay đến khi có màu đen).

Hình 33. Địa liên

HỘI CHỨNG NGỘ ĐỘC

I. NGỘ ĐỘC SẮN

Ngộ độc sắt thường xảy ra ở lợn, đặc biệt là ở vùng trung du, miền núi, nơi trồng nhiều sắt.

1. Nguyên nhân

Nguyên nhân lợn bị ngộ độc sắt chủ yếu là do lợn ăn sắt có cả vỏ. Vỏ sắt có chứa nhiều axit xyanhydric (HCN). Chất này rất độc đối với cơ thể vì nó có khả năng tác động làm ngừng hoạt động men peroxydaza. Khi đó Hemoglobin không kết hợp được với oxy (O_2) và cũng không giải phóng được nhóm cacboxy (CO_2) ra khỏi Hemoglobin nên lượng cacboxy - Hemoglobin (Hb-COO) ngày càng tăng trong máu. Sự tăng quá ngưỡng chịu đựng của cơ thể dẫn tới các phản ứng oxy hoá khử của quá trình sinh tổng hợp hoặc quá trình phân huỷ các hợp chất hữu cơ không thực hiện được. Lợn tử vong trong trạng thái tế bào, mô bào thiếu oxy, biểu hiện con vật toàn thân tím tái, máu đen sẫm do lượng CO_2 trong máu quá nhiều. Ngoài ra lợn còn bị ngộ độc do ăn phải các loại thức ăn, nước uống bị phun thuốc trừ sâu như DDT, 666, Diptex... Các loại thuốc độc này có tác dụng phong bế hoạt động của hoạt chất trung gian hoá học giữa các đầu nối dây thần kinh đó

là Cholinesteraza. Trong trường hợp này, thần kinh giao cảm bị kích thích, con vật sùi bọt mép, đồng tử co hẹp, toát mồ hôi, nhu động ruột tăng và tăng bài tiết phân, nước tiểu. Mặt khác thuốc độc tác động huỷ hoại tế bào gan, làm cho gan mất khả năng giải độc những chất độc do quá trình trao đổi chất sinh ra. Do đó, gia súc ngộ độc thuốc sâu chết nhanh hơn nếu không được cấp cứu kịp thời.

2. Điều trị

Để điều trị ngộ độc nói trên, trước hết phải huỷ bỏ những thức ăn bị nhiễm độc và loại trừ những thức ăn có độc mà lợn đã ăn vào cơ thể bằng biện pháp gây nôn. Thường dùng Apomocphin với liều 20 mg/con. Sau đó dùng một trong các bài thuốc sau:

Bài 1: Chữa ngộ độc sắn

Bột dong ta (củ hoàng tinh)	100g
Nước sạch	200ml

Rửa sạch, giã nhuyễn, hoà với nước và lọc lấy nước cho lợn uống một lần. Sau đó cứ cách 1 giờ cho uống một lần. Thường sau 30-60 phút sẽ có hiệu quả.

Bài 2: Mật mía hoặc đường các loại

Nước sạch	300ml
-----------	-------

Hoà tan mật mía với nước cho uống liên tục trong ngày.

Bài 3: Lá khế già nhuyễn

500g

Nước sạch

300ml

Lá khế rửa sạch, giã nhỏ, hoà với nước và vắt lấy nước cho uống liên tục trong ngày.

Hình 34. Cây khế

+ Ta có thể dùng phương pháp tây y để cấp cứu bệnh súc theo nguyên tắc giải độc chung.

- Rửa sạch dạ dày, ruột để đẩy hết chất độc trong ống tiêu hoá.

- Sử dụng các thuốc chống trụy tim mạch, suy hô hấp như Cafein, Spactein, Adrenalin...

- Trợ lực bằng dung dịch Glucoza ưu trương và các vitamin cần thiết.

II. NGỘ ĐỘC KHOAI TÂY

Ngộ độc xảy ra do chất Glicoalcaloid có tên Solanin chứa ở trong khoai tây. Chất Solanin tăng lên khi củ khoai tây đang nảy mầm hoặc phần củ có màu xanh và có thể chứa 0,5% củ. Đặc biệt chất này có nhiều ở mầm khoai tây, khoai tây non và khoai tây bị thối do các loại nấm. Solanin chịu nhiệt tốt, khi đun nóng không bị phân huỷ và giữ nguyên độc lực đối với gia súc.

Thức ăn có chứa Solanin gây viêm niêm mạc dạ dày ruột. Sau khi ngấm qua thành dạ dày ruột, Solanin tác động lên toàn bộ cơ thể gây viêm thận, kích thích hệ thần kinh dẫn đến tê liệt, gây loạn dưỡng các cơ quan nội tạng và phá huỷ hồng cầu. Trong nhiều trường hợp khoai tây còn tích lũy tụ một lượng lớn nitrat (0,20-4,72%), chất này cũng gây ngộ độc cho gia súc.

1. Triệu chứng đặc trưng

Khi cho lợn ăn khoai tây sống thấy lợn có biểu hiện bỏ ăn, nôn, tiêu chảy, niêm mạc và da tím, đôi khi gây bại liệt nhẹ. Lợn có thể chết trong vài giờ do trụy mạch. Nếu ngộ độc mãn tính, lợn sẽ đi ỉa chảy, nổi ban, viêm da vùng vú.

đuôi, hậu môn, kheo chân và xung quanh mõm. Con vật không sốt, nước tiểu đôi khi có màu đỏ, lợn nái có thể bị sảy thai, con chết non hoặc sức sống yếu.

2. Chẩn đoán bệnh

Theo kinh nghiệm của nhân dân: Khi nhỏ nước tiểu của lợn trúng độc khoai tây vào mắt của động vật thí nghiệm (mèo, thỏ, chó) thì đồng tử của chúng sẽ giãn to.

3. Điều trị

Theo nguyên tắc chung là loại bỏ thức ăn gây độc.

- Gây nôn bằng Apomorphin hydrochloridum với liều 0,05-0,07 g/lợn.

- Tiêm bắp hay cho uống Magie calcium fort liều 10-20 ml/50kg thể trọng/ngày. Có thể tiêm kết hợp với vitamin C, Cafein 20%, tiêm bắp với liều 10 ml/ngày chia làm 2 lần.

4. Phòng bệnh

- Không cho lợn ăn quá nhiều củ khoai tây, cây khoai tây.

- Không cho lợn ăn khoai tây đã bị thối, non, củ khoai có màu xanh, nếu củ khoai đang mọc mầm thì phải bỏ mầm, bỏ nước luộc khoai.

Không cho lợn ăn khoai tây lúc đói hay lúc quá mệt mỏi.

III. NGỘ ĐỘC THUỐC TRỪ SÂU

1. Nguyên nhân

Thuốc trừ sâu hóa học thường được sử dụng trong nông nghiệp như Volfatox, Dipterex, DDT... Việc phun thuốc trừ sâu đã bảo vệ được những cánh đồng cây lương thực, cây hoa màu và cây quả tránh được sự phá hoại của sâu bọ, côn trùng. Tuy nhiên, thuốc trừ sâu đã tiêu diệt các sinh vật có lợi, làm ô nhiễm môi trường không khí, nước và tồn đọng ngay cả trên các sản phẩm nông nghiệp. Khi con người, gia súc ăn, uống hoặc ngửi phải các sản phẩm này đều có thể bị ngộ độc.

Khi vật nuôi tắm phun, bôi thuốc để diệt ghẻ, ve rận, rệp... những thuốc diệt côn trùng đã tác động lên cơ thể con vật và sự nhiễm độc sẽ không thể tránh khỏi.

2. Triệu chứng đặc trưng của bệnh

Khi bị nhiễm độc thuốc trừ sâu, con vật, đau đớn, vật vã, nôn mửa, tiêu chảy ra máu, trụy tim mạch, nhiễm độc thần kinh và chết. Ngoài ra, thuốc trừ sâu còn gây nguy hiểm cho sức khỏe con người do tiếp xúc trực tiếp hoặc gián tiếp đến thuốc tồn dư trong thực vật và trong những sản phẩm động vật (thịt, trứng, sữa)

3. Điều trị

Nếu ngộ độc do ăn uống ta điều trị theo nguyên tắc sau:

- Gây nôn bằng Apomorphin với liều lượng 0,09 mg/kg thể trọng.

- Rửa dạ dày bằng nước ấm, thuốc tím 0,5%, nước muối, nước xà phòng loãng để hoà loãng nồng độ chất độc và thải chúng ra ngoài.

- Cho uống than hoạt tính, bột đất để hấp thụ chất độc.

- Với động vật quý hiếm, cho uống hỗn hợp lòng trắng trứng, sữa và đường hoặc dung dịch parafin lỏng.

*** Điều trị đặc hiệu**

Khi đã xác định được nguyên nhân trúng độc thì dùng các chất có tác dụng đối kháng nhau, khử tác dụng độc hay trung hoà các chất độc hoặc tạo thành các chất không độc.

Trung hoà chất độc: Cho vật nuôi uống các dịch lên men. Ví dụ điều trị trúng độc Strychnin, Morfin.

Dùng tanin để tạo keo vón lại trong trường hợp nhiễm độc kim loại nặng.

Dùng axit để trung hoà bazơ và ngược lại.

Ngộ độc thuốc trừ sâu dùng Atropin.

Bài 1: Bạch biến đậu 20g

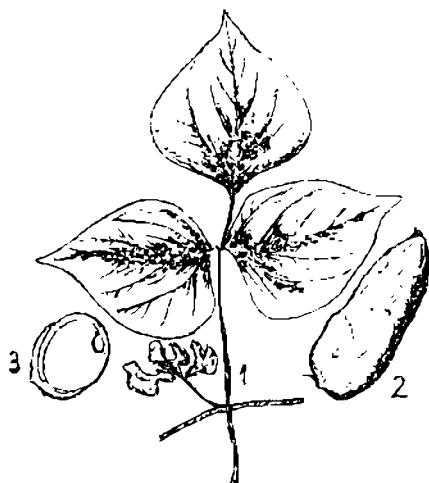
Giã sống cho thêm nước, vắt lấy nước cho uống.

Bài 2: Bột đậu xanh sống 100g

Bèo cái tía 100g

Nước 500ml

Bèo cái tía rửa sạch, giã nhuyễn hoà với nước sạch khuấy đều chắt lấy nước rồi hoà bột đậu sống cho uống làm 2 lần trong ngày, mỗi lần cách nhau 30 phút.

Hình 35. Bạch biên đậu

1. Cành mang quả

2. Quả

3. Hạt bồ dục

Hình 36. Lá lốt

HỘI CHỨNG THẤP KHỚP CỦA GIA SÚC

Hội chứng thấp khớp xảy ra đối với tất cả các loại gia súc, nhất là trâu bò, ngựa, dê, cừu và lợn.

Hội chứng này thường xảy ra trong vụ đông xuân, vụ hè thu ít bị hơn. Vụ đông xuân thời tiết lạnh, ẩm, trâu bò phải làm việc trong điều kiện giá rét, nước lạnh, thức ăn mùa này không thuận lợi, phong phú như mùa thu. Đó là điều kiện thuận lợi cho các vi khuẩn gây bệnh kể phát, trong đó phải kể đến vi khuẩn *Staphylococcus*, *Streptococcus*... gây nên hội chứng thấp khớp. Quá trình viêm nhiễm các ổ khớp tăng cao làm giảm khả năng cày kéo, giảm sức khỏe của vật nuôi.

Trong điều trị tây y thường sử dụng kháng sinh như Penstrepdexa, Infladox, Lincomycin...

Tuy nhiên hội chứng thấp khớp thường chuyển thành mãn tính và khó điều trị dứt điểm.

I. BỆNH THẤP KHỚP DO *MYCOPLASMA HYORHINIS* Ở LỢN

M. hyorhinis gây bệnh ở lợn từ 3-10 tuần tuổi. Triệu chứng lâm sàng đầu tiên xuất hiện sau 3-100 ngày bị nhiễm trùng. Thân nhiệt tăng đến 40,5°C.

Lợn ủ rũ, mệt mỏi, thở bụng, khó thở, ngại chuyển động mặc dù chưa có triệu chứng viêm khớp. Sau đó, lợn có triệu chứng đau và sưng ở các khớp như khớp gối trước và sau, khớp vai...

Mãn tính: Khó thở, đau khi vận động, viêm khớp sau 10-14 ngày kể từ khi xuất hiện triệu chứng đầu tiên.

+ Điều trị: Có thể điều trị bằng tân dược sau:

Tylosin liều 20mg/kg thể trọng.

Tyamulin liều 1,5mg/10kg thể trọng.

Có thể kết hợp với một số kháng sinh khác như: Kanamycin, Gentamycin, Lincomycin với liều 15-20 mg/kg thể trọng.

II. MỘT SỐ BÀI THUỐC NAM ĐIỀU TRỊ THẤP KHỚP

Bài 1: Cây vòi voi (khô) 1200g

Rễ cây cỏ xước (khô) 1200g

Toàn cây lá lốt 1200g

Rễ cây bưởi bung 1000g

Các cây thuốc trên sao vàng hạ thổ, nấu cao lỏng (1kg dược liệu lấy 1000ml dung dịch cao). Cho trâu, bò uống 100ml dung dịch cao/lần/ngày. Liệu trình 15 ngày.

Bài 2: Thiên niên kiện 150g

Dây đau xương (dây củ bình vôi) 500g

Rễ cây ba kích (rễ cây ruột gà) 200g

Rễ cây bạch hạc 200g

Dây đau xương, Ba kích, Bạch hạc sao vàng cho thơm rồi cho Thiên niên kiện vào nấu thành cao lỏng (1kg được liệu lấy 1000ml dung dịch thuốc). Cho gia súc uống liều 50-100 ml/ngày. Liệu trình sử dụng 5-10 ngày.

Bài 3: Chữa sưng đầu gối, nóng đỏ kèm sốt, không đi lại được

Cây vòi voi tươi rửa sạch, chặt nhỏ, giã cho dập, bỏ vào nồi sao với dấm, cho rượu vào, gói trong miếng vải và buộc vào chỗ sưng. Làm liên tục như vậy trong 1 tuần.

Bài 4: Cây cỏ xước (ngưu tất) 1000g

Nước 1000ml

Cỏ xước rửa sạch cho vào xoong, đổ nước sắc lấy 300ml. Cho gia súc uống 100ml/ngày.

Bài 5: Thiên niên kiện 100g

Huyết giác 150g

Quế chi 50g

Rễ cây cúc tần 50g

Rễ cây cỏ xước 100g

Nước sạch 1500ml

Tất cả nguyên liệu rửa sạch, thái nhỏ, sắc lấy 500ml nước. Cho gia súc uống làm 2 lần trong ngày; Uống liên tục trong 7-10 ngày.

Bài 6: Cầu tích (cây lông culi) 100g

Cốt toái bồ 50g

Rễ cây ngưư tất 50g

Tất cả nguyên liệu rửa sạch, thái nhỏ, sắc lấy 500ml nước. Cho gia súc uống làm 2 lần trong ngày. Uống liên tục trong 7-10 ngày.

Bài 7: Trị viêm khớp, áp xe, bớt sung tẩy

Đắp cao rượu vôi vôi trong khoảng 3-4 ngày để chữa sung đầu gối. Trước khi phát bệnh, mỗi đầu gối, 3 hôm sau vùng đầu gối đỏ và sưng to lên, sốt nhẹ, không đi lại được.

Bài 8:

Cây vôi vôi tươi 15-20g, rửa sạch, giã nhuyễn, thêm chút muối, chút nước vắt nước cho uống. Phần bã còn lại đem tẩm rượu, buộc tại nơi viêm sưng.

Hay có thể đun sôi chất lọc lấy nước uống, bã đắp vào chỗ sưng.

Bài 9: Chữa nhức xương, đau nhức đầu, tê thấp, thấp khớp

Chìa vôi 10-30g

Nước 150ml

Chìa vôi rửa sạch, sắc còn 50ml nước cho uống, bã đắp vào chỗ sưng. Hay có thể ngâm rượu cho uống và đắp.

Bài 10: Chữa đau xương, thấp khớp, tê thấp

Lá lốt khô 5-10g

Nước 150ml

Đun sôi kỹ, sắc lấy nước, cô đặc còn 50ml cho uống trong ngày, bã đắp chỗ sưng đau.

Bài 11: Thấp khớp, đau nhức xương, cơ

Lá lốt khô 15g

Rễ bưởi bung khô 15g

Rễ cây vòi voi 15g

Rễ cỏ xước tươi thái mỏng sao vàng 15g

Nước 600ml

Đun sôi, sắc và cô đặc còn 200ml cho uống trong ngày.

Hình 37. Vòi voi

Hình 38. Lá chìa vôi

HỘI CHỨNG NHIỄM TRÙNG GIA SÚC

1. Nguyên nhân

Các bệnh nhiễm trùng gia súc, gia cầm thường xuyên xảy ra do *Staphylococcus*, *Streptococcus*, *E. coli*... Vi khuẩn xâm nhập trong các trường hợp thiên hoạn, gia súc cắn mổ nhau, môi trường mất vệ sinh.

- Sau khi sinh đẻ, các loại vi khuẩn xâm nhập và phát triển trong cơ quan sinh dục, gây hiện tượng nhiễm trùng cho cơ thể. Ngoài ra, các dịch sản sinh trong quá trình sinh đẻ là môi trường rất tốt cho vi khuẩn phát triển, gây ra quá trình sinh mủ trong cơ quan sinh dục, dễ dàng dẫn đến cơ thể bị nhiễm độc.

- Các bệnh nhiễm khuẩn thường xảy ra sau các phẫu thuật nếu như không bảo đảm vô trùng trong phẫu thuật và giữ vệ sinh sạch sẽ sau phẫu thuật.

- Do các vết thương ngoài da, sây sát, bỏng, dị ứng... và vi khuẩn sẽ xâm nhập vào cơ thể qua vết thương. Nếu không điều trị kịp thời, con vật sẽ chết do nhiễm trùng huyết hay huyết nhiễm mủ.

2. Triệu chứng

Con vật mệt mỏi, ăn ít, có con sốt cao, nhiễm khuẩn nặng gây rối loạn tiêu hoá, hô hấp, tuần hoàn, nhất là rối loạn trao đổi chất.

Nếu không điều trị kịp thời có thể sẽ giảm sức đề kháng, dễ nhiễm khuẩn thứ phát và có thể chết do nhiễm trùng huyết hay huyết nhiễm mủ.

3. Điều trị

- Rửa vết thương bằng các dung dịch thuốc tím 0,1%, Rivanol 1-2% hoặc nước oxy già (H_2O_2) 1%.

- Xoa trên mặt vết thương bằng các thuốc sau:

Mỡ kháng sinh, bột Sulfamid, dung dịch Lugol 0,1%

Hay hỗn hợp: Sulfamid 9 phần,

Iodoforme 1 phần,

Vaselin vừa đủ để tạo thành hỗn hợp sền sệt.

Hoặc: Sous nitrat bismuth 2 phần

Iodoforme 1 phần

Vaselin (hay dầu parafin) vừa đủ tạo thành hỗn hợp sền sệt.

4. Một số bài thuốc đông y

Bài 1: Có thể thay thuốc đổ bôi tại chỗ

Tô mộc (gỗ vang) 200g

Trầu không 200g

Phèn chua 200g

Tô mộc chẻ nhỏ nấu với 1 lít nước, lấy 500ml dịch. Trầu không thái nhỏ đun với 1 lít nước, lấy 500ml. Trộn 2 dung dịch thuốc với nhau sau đó hoà tan 20g phèn chua vào đun sôi cho tan hết phèn, đóng chai dùng dần. Sau khi rửa sạch vết thương nhiễm trùng bằng nước muối 1-2%, thấm khô vết thương, dùng bông tẩm dung dịch thuốc bôi vào hoặc đắp vào vết thương ngày 2 lần đến khi khỏi.

Bài 2: Lá mỏ quạ: 200g

Rửa sạch, giã nhuyễn rồi đắp vào vết thương mỗi ngày 1 lần.

Bài 3: Lá sài đất 50g

Lá tâm biển (cây sống đời) 50g

Rửa sạch, giã nhuyễn, đắp vào vết thương, ngày thay một lần.

Bài 4: Lá Bồ công anh tươi 20-50g

Hay lá Bồ công anh khô 10-15g

Nước 300ml

- Sắc nước và cô đặc còn 100ml, cho thêm đường để chữa mụn nhọt đang mưng mủ, đinh râu.

- Hoặc lá Bồ công anh rửa sạch, giã nát, đắp ngoài vết thương.

Bài 5: Chữa mụn nhọt

Rau sam tươi rửa sạch, cho thêm ít muối, giã nát, vắt lấy nước cho uống. Bã đắp vào mụn nhọt.

Bài 6: Chữa mụn nhọt, lở loét, mẩn ngứa

Lá trầu không rửa sạch giã nhỏ, cho thêm ít muối, ít nước, chắt lọc lấy nước dùng để rửa vết lở loét, chổ ngứa.

Bài 7: Lá trầu không tươi (2-3 lá) cắt nhỏ cho vào 1 cốc con, đổ nước sôi vào ngập lá trầu không. Đợi chừng 10-15' cho chất thuốc trong lá trầu trôi ra nước, dùng nước này rửa các vết loét.

Bài 8: Chữa mụn nhọt, mẩn ngứa

Bèo cái: 50g rửa sạch, sao vàng, sắc với nước cho uống.

Hình 39. Cây sài đất

BỆNH SINH SẢN

I. BỆNH VIÊM ÂM ĐẠO, TỬ CUNG

Đây là một bệnh khá phổ biến ở gia súc cái. Nếu không được chữa trị kịp thời thì sẽ ảnh hưởng xấu đến khả năng thụ thai và sinh sản của gia súc.

1. Nguyên nhân

- Do thiếu vệ sinh trong quá trình phối giống.
- Do gia súc đực bị viêm niệu đạo và dương vật nên khi cho nhẩy trực tiếp bệnh sẽ truyền sang gia súc cái.
- Do tinh dịch bị nhiễm khuẩn và dụng cụ thụ tinh nhân tạo không vô trùng đã gây viêm nhiễm cho bộ phận sinh dục của con cái.

2. Biểu hiện đặc trưng của bệnh

Con vật sốt cao $41-42^{\circ}\text{C}$ trong vài ngày đầu, âm môn sưng tấy đỏ, dịch từ âm đạo chảy ra nhầy, trắng đục, đôi khi có màu lơ lờ, mùi hôi thối.

Con vật bồn chồn, đứng nằm không yên, bỏ ăn.

Quá trình thụ tinh thường không có kết quả, hoặc khi đã thụ thai có kết quả thì thai lại bị tiêu đi vì quá trình viêm nhiễm từ niêm mạc âm đạo, tử cung đã lan sang bào thai.

3. Điều trị

Nguyên tắc chung

- Dùng kháng sinh điều trị.
- Thụt rửa âm đạo và tử cung.

Trong tây y thường điều trị theo phác đồ sau:

+ Penicillin bột: Hoà với nước cất tiêm bắp thịt với liều 200.000 UI/kg thể trọng.

Hay có thể tiêm bắp Kanamycin với liều 15-20 mg/kg thể trọng. Hoặc Streptomycin với liều 15-20 mg/kg thể trọng.

+ Thụt rửa âm đạo và tử cung bằng một trong các dung dịch:

Dung dịch Klion 0,5‰.

Dung dịch thuốc tím 1‰.

Dung dịch Rivanol 0,5%.

Dung dịch nước muối 9‰.

+ Phối hợp tiêm hay cho uống thuốc bổ trợ sau:

- Các loại vitamin B1, B Complex, vitamin C, Multivita, Vitarey, men tăng trọng. Các chất này trộn thức ăn hay hoà nước cho uống.

4. Một số bài thuốc nam chống viêm âm đạo gia súc

Bài 1: - Nước rửa bên ngoài

+ Nước sắc vỏ xoan chữa viêm âm đạo gia súc.

+ Lá cây Bạch đồng nữ 500g

Muối ăn 50g

Nước sạch 3000ml.

Đun sôi 30 phút, chắt lấy nước để nguội. Thụt rửa tử cung âm đạo ngày 1 lần. Rửa liên tục trong 7-10 ngày.

+ Nếu tử cung, âm đạo viêm nặng, có mùi hôi thối, dịch viêm nhớt, vàng

Tỏi ta (đã bóc vỏ rửa sạch, giã nhuyễn) 50g

Nước đun sôi để nguội 500ml

Khuấy đều lọc bỏ bã, chắt lấy nước, bơm vào tử cung, âm đạo ngày 1 lần. Thụt rửa liên tục trong 4-5 ngày.

- Thuốc uống trong

Tô mộc (gỗ vang) 100g

Ké đầu ngựa 50g

Bồ công anh 50g

Sài đất 50g

Sinh địa 50g

Nước sạch 3000ml

Đun sôi, sắc cô đặc lấy 1000ml. Cho gia súc uống 500 ml/ngày. Uống liên tục trong 5-7 ngày sẽ khỏi.

Bài 2: Vỏ, rễ cây dâm bụt rửa sạch, tráng qua nước muối loãng. Cho thêm nước vào đun sôi, chắt lấy nước rửa

tử cung, âm đạo dễ chống dịch nhầy, nhớt và viêm. Sau khi rửa xong thì lau khô, ngày rửa 2 lần.

Bài 3: Chữa tử cung xuất huyết, ho ra máu, chảy máu cam, lợi tiểu

Trắc bách diệp (sao cháy đen)	15g
Ngải diệp	15g
Can khương sao	6g
Nước sạch	600ml

Trắc bách diệp, ngải diệp, can khương sao rửa sạch. Cho nước vào đun sôi, sắc còn 200ml cho uống trong ngày.

Bài 4: Bài thuốc chữa rau tiền đạo, chảy máu sau đẻ

Lá huyết dụ tươi: 50g, rửa sạch chặt ngắn, cho nước 300ml đun sôi, sắc đặc chắt lấy 100ml cho gia súc uống trong ngày, máu sẽ cầm và bong nhau.

II. BỆNH TỬ CUNG LỘN BÍT TẮT

Đây là trường hợp tử cung bị lộn trái và bị đẩy ra khỏi mép âm môn. Tử cung có thể bị đẩy ra từng phần, hoặc toàn bộ. Bệnh thường xảy ra sau khi sổ thai 6 giờ, thậm chí có khi 3 ngày sau bệnh mới phát. Lúc đó tử cung hồi phục chưa hoàn toàn, cổ tử cung đóng lại chưa kín cho nên sừng và thân tử cung có thể qua được cổ tử cung ra ngoài.

1. Nguyên nhân

Gia súc có thai ít được chăn thả, ít vận động, thường xuyên bị nhốt trong chuồng, con vật luôn đứng nằm trên nền chuồng quá dốc về phía đuôi.

Do thức ăn kém phẩm chất, con vật suy dinh dưỡng.

Bào thai quá to hay nhiều thai.

Do rặn đẻ quá mạnh hoặc do kể phát từ bệnh bại liệt sau khi đẻ.

2. Triệu chứng

Tử cung lộn bít tắt thường làm cho thành bụng co bóp, con mẹ rặn, lưng và đuôi cong lên, con vật khó chịu, đau đớn, không yên tĩnh, ăn uống giảm.

Tử cung lộn ra ngoài có màu hồng, hình như quả lê. Con vật đau đớn, đứng lên nằm xuống liên tục, tử cung sây sát, tổn thương, xuất huyết và nhiễm khuẩn. Niêm mạc tử cung có màu đỏ sẫm, nâu sẫm. Dịch viêm lẫn máu, mủ, niêm dịch, các tế bào nùm rau bị hoại tử và các chất bẩn khác tập trung lại thành từng cục trên niêm mạc tử cung. Nếu không can thiệp kịp thời, tử cung bị nhiễm trùng nặng, tổ chức niêm mạc tử cung bị hoại tử, gia súc bị nhiễm trùng huyết, nhiễm trùng mủ và chết sau 5-6 ngày.

3. Điều trị

+ Tiến hành thủ thuật đẩy tử cung vào xoang chậu.

- Sát trùng tay và phần tử cung lộ ra ngoài bằng dung dịch thuốc tím 1%, phèn chua 1-2%.

- Phải rửa sạch bùn đất và các chất bẩn khác dính vào niêm mạc tử cung. Đổ lên niêm mạc tử cung dầu nhờn như dầu paraffin, dầu thực vật. Sau đó tiến hành đẩy tử cung vào xoang chậu (thủ thuật đẩy tử cung vào xoang chậu cần có sự can thiệp của BS. Thú y).

+ Chống hiện tượng nhiễm trùng tử cung và cơ thể

Thụt rửa tử cung bằng các loại thuốc sát trùng nhẹ.

Bơm trực tiếp vào tử cung: Penicillin: 1.000.000 đơn vị, Streptomycin: 1g và nước cất: 20ml.

Hoặc dùng các loại thuốc kháng sinh dạng mỡ xoa khắp lên niêm mạc tử cung. Mặt khác, cần phải trợ sức trợ lực cho con vật bằng dung dịch Glucose, vitamin, Cafein.

+ Kinh nghiệm nhân dân đã dùng một số thuốc nam điều trị có kết quả tốt.

Bài 1: Rửa ngoài

Lá cây bạch đồng nữ	500g
---------------------	------

Muối ăn	50g
---------	-----

Nước sạch	3000ml
-----------	--------

Đun sôi 30 phút, chắt lấy nước, thụt và rửa phía ngoài tử cung, âm đạo ngày 1 lần.

Hình 40. Lá hoa thiên lý

Bài 2: Rửa ngoài

Tỏi ta (bóc vỏ, rửa sạch, giã nhuyễn): 50g

Nước đun sôi để nguội 500ml

Khuấy đều lọc, bỏ bã, bơm vào tử cung, âm đạo ngày 1 lần.

Bài 3: Chữa bệnh sa dạ con, lòi dom

Lá thiên lý 100g

Muối ăn 5g

Lá thiên lý rửa sạch, giã nhỏ, thêm muối. Cho thêm khoảng 30ml nước khuấy nhuyễn, lọc qua vải gạc, bỏ bã. Dung dịch thiên lý trộn với vaselin, tẩm bông đắp lên chỗ lòi dom và sa dạ con sau khi vết thương đã được rửa sạch bằng nước thuốc tím loãng. Ngày băng 2 lần như đóng khố.

III. BỆNH SÁT NHAU

Trong quá trình sinh đẻ bình thường, nhau thai được thải ra ngoài cơ thể mẹ. Trung bình với trâu bò từ 4-6 giờ, tối đa 12 giờ, lợn sau khi đẻ khoảng 10-60 phút nhau sẽ bong ra. Nếu quá thời gian trung bình, nhau thai còn nằm lại trong tử cung thì gọi là bệnh sát nhau.

Bệnh sát nhau, thường hay gặp ở trâu bò và lợn, còn gia súc khác ít gặp hơn.

Tùy thuộc vào mức độ xảy ra của bệnh, có thể chia ra các loại như sau:

-Thể sát nhau hoàn toàn: Toàn bộ hệ thống nhau thai còn dính với niêm mạc ở cả 2 sừng tử cung.

- Thể sát nhau không hoàn toàn: Nhau thai con ở phía sừng tử cung không thai đã tách ra khỏi niêm mạc tử cung.

Sùng tử cung bên có thai thì nhau con còn dính chặt với niêm mạc tử cung mẹ.

- Thở sát nhau từng phần: Một phần của màng nhung hay một ít núm nhau con còn dính với niêm mạc tử cung trong khi đa phần màng thai đã tách ra khỏi niêm mạc tử cung.

1. Nguyên nhân

Bệnh sát nhau chủ yếu do 2 nguyên nhân chính:

- Tử cung co bóp yếu, sức rặn con mẹ giảm dần trong thời gian gia súc có thai, thiếu vận động, nhất là giai đoạn cuối, trong thức ăn thiếu muối khoáng, đặc biệt là canxi. Con mẹ quá gầy hay quá béo, thai quá nhiều (ở lợn), dễ song thai (ở trâu bò...), bào thai quá to, làm giảm tính đàn hồi và sự co bóp. Mặt khác, hiện tượng sảy thai, dễ khó cũng ảnh hưởng đến quá trình co bóp của tử cung, đến sức rặn đẻ của cơ thể mẹ.

- Nhau con và nhau mẹ dính chặt với nhau. Khi viêm nội mạc tử cung, viêm màng thai... nhau thai con và mẹ bị dính vào nhau, nên mặc dù tử cung co bóp bình thường nhưng nhau mẹ và con vẫn không tách ra được. Riêng đối với trâu bò, do cấu tạo của núm nhau con và núm nhau mẹ rất đặc biệt, mối liên hệ của chúng theo hình thức "cài răng lược" khá chặt chẽ nên dễ bị sát nhau.

2. Triệu chứng

a) Với bò

Bò mẹ xuất hiện trạng thái đau đớn, bồn chồn, khó chịu, đứng vó tư thế cong lưng, cong đuôi và rặn. Sau khi sổ thai 2, 3 ngày mà nhau thai không được thải ra ngoài thì vi khuẩn phát triển rất mạnh trong tử cung. Sau đó nhau thai tan rã, nhũn nát hôi thối, cơ thể mẹ sẽ bị trúng độc và xuất hiện triệu chứng toàn thân sốt, bỏ ăn, lượng sữa giảm, chương bụng đầy hơi, nhiễm trùng huyết hoặc huyết nhiễm mủ và con vật có thể chết.

b) Với lợn

Lợn mẹ không yên tĩnh, hơi đau đớn, bồn chồn, thỉnh thoảng có rơn rặn, nhiệt độ hơi tăng, lợn thích uống nước, từ cơ quan sinh dục luôn chảy ra ngoài hỗn dịch màu nâu.

3. Điều trị

Có hai phương pháp điều trị: Phương pháp bảo tồn và thủ thuật bóc nhau:

- Dùng các loại thuốc kích thích tử cung tăng cường co bóp để đẩy nhau thai và các sản vật trung gian ra ngoài. Thường dùng Oxytoxin: Trâu bò 6-8 ml (30-40 UI), lợn 2ml (10 UI).

Tiêm mạch máu dung dịch muối sinh lý 9‰ liều 300-400ml.

- Để tránh nhiễm khuẩn huyết và viêm nhiễm tử cung sau đẻ, cần sử dụng các loại thuốc sát trùng rửa sạch cơ quan sinh dục. Rửa ngày 1 lần bằng dung dịch thuốc tím 1‰.

Sau đó, bơm trực tiếp vào tử cung thuốc kháng sinh Penicillin 1-2 triệu đơn vị, hay dùng viên Newtab (do Công ty Nam Dũng sản xuất) đặt vào trong tử cung. Hay có thể dùng hỗn hợp thuốc sau xoa khắp lên tử cung:

Furacilin 0,12g

Urê 12g

Vaselin vừa đủ

Nếu nhau vẫn không bong ra thì phải dùng thủ thuật "bóc nhau". Phải mời bác sĩ thú y hoặc tham khảo tài liệu kỹ thuật thực hành ngoại khoa.

4. Một số bài thuốc nam trị bệnh sát nhau

+ Sát nhau sau khi đẻ

Bài 1: Lá quất hồng bì 500g

Nước sạch 1500ml

Đun sôi, sắc lấy nước cho gia súc uống 1 hay 2 lần trong ngày.

Bài 2: Lá thầu dầu tía giã nhỏ đắp lên đỉnh đầu gia súc bị sát nhau. Sau nửa tiếng đến 1 giờ nhau sẽ bong ra. Sau khi nhau bong ra lập tức phải lấy ngay lá thầu dầu ra để tránh tử cung có thể bị lộn bít tắt ra ngoài.

Hình 41. Cây thầu dầu

Bài 3: Chữa sát nhau

Hạt thầu dầu: 15 hạt, giã nát, đắp vào gan bàn chân.
Sau khi nhau ra rồi cần rửa chân tay sạch.

Bài 4: Chữa đẻ khó

Hạt thầu dầu giã nát, đắp gan bàn chân, thai sẽ sổ ra.

IV. BỆNH VIÊM VÚ GIA SÚC

Bệnh viêm vú gặp phổ biến ở bò sữa và đôi khi ở lợn.
Bệnh đã gây nhiều thiệt hại cho ngành chăn nuôi bò nhất

là bò sữa. Bò bị viêm vú có sản lượng sữa thường giảm từ 20-30%. Tuyến sữa bị tổn thương, chất lượng sữa không đảm bảo, nhiều khi phải loại không sử dụng được.

Bê con bú sữa bò mẹ bị bệnh sẽ mắc tiêu chảy do nhiễm độc, còi cọc, chậm lớn và tỷ lệ chết sẽ tăng cao.

Bò bị bệnh viêm vú, sữa không sử dụng cho người được vì gây độc cho cơ thể.

1. Nguyên nhân

- Nguyên nhân chủ yếu gây bệnh viêm vú bò sữa là do *Streptococcus agalactiae* (liên cầu), *Staphylococcus aureus* (tụ cầu) và trực khuẩn gây mủ *Bacillus pyogenes*, *E.coli*.

- Trong nhiều trường hợp, viêm tuyến sữa còn do nguyên nhân nấm *Candida albicans*.

- Do kế phát các bệnh viêm âm đạo, tử cung trước và sau khi đẻ.

2. Triệu chứng

Triệu chứng thường gặp là:

- Vú bị sưng ở một thùy hay toàn bộ do vi khuẩn phát triển thành các ổ viêm.

- Con vật có phản ứng đau khi ấn tay vào bầu vú.

- Lượng sữa giảm rõ rệt ở thùy vú bị sưng.

- Con vật sốt cao 39,5-40°C.

- Mẹ mới, ăn ít, ít hoạt động.

- Giai đoạn đầu của viêm, sự biến đổi của sữa chưa thể hiện nhưng về sau quan sát bằng mắt thường sẽ thấy sữa loãng, có những hạt lớn nhỏ hay sữa có những cục vón, có khi thấy cặn sữa do niêm mạc ống dẫn sữa bị viêm tróc ra.

- Lượng sữa giảm hoặc ngừng hẳn, sữa lúc đầu loãng có màu hồng do sung huyết và xuất huyết tuyến sữa, sau đó trong sữa có lẫn các cục sữa vón và dịch mủ màu vàng hay vàng nhạt.

3. Điều trị

+ Chúng ta biết nguyên nhân chính là do vi khuẩn gây nên, do vậy biện pháp tốt nhất là dùng kháng sinh. Sử dụng một trong số các loại sau đây:

- Penicillin hay Ampicillin: liều 10.000-20.000 đơn vị/kg thể trọng, tiêm bắp thịt trong ngày.

- Streptomycin hay Kanamycin: liều 10-20 mg/kg thể trọng, tiêm bắp trong ngày.

- Sulfamethazon hay Sulfamerazin: liều 40mg/kg thể trọng. Chia làm 2 lần, tiêm bắp trong ngày.

+ Thuốc bổ trợ luôn được dùng kèm với kháng sinh để tăng sức đề kháng chống bệnh.

Vitamin B1 2,5%: tiêm liều 10 ml/con/ngày

Vitamin C 5%: tiêm liều 10 ml/con/ngày.

Cafein 5%: tiêm liều 10 ml/con/ngày.

Vitamin B Complex: tiêm bắp liều 4 ml/con/ngày.

+ Nếu viêm vú do nhiễm nấm ta thường dùng Nystalin: liều 10.000 đơn vị/kg thể trọng/ngày.

+ Thông ống dẫn sữa và bơm kháng sinh vào bầu vú.

Việc cần thiết tiếp theo là bơm kháng sinh trực tiếp vào bầu vú và ống dẫn sữa để kháng sinh diệt nguyên nhân gây bệnh tại ngay chỗ.

- Cách pha dung dịch kháng sinh để bơm vào bầu vú:

Penicillin hay Ampicillin: 1.000.000 đơn vị

Hay Kanamycin: 1g

Nước cất vô trùng: 30ml hoà tan bột kháng sinh, sau đó dùng kim thông ống dẫn sữa bơm dung dịch kháng sinh vào tuyến sữa. Mỗi ngày bơm 1 lần.

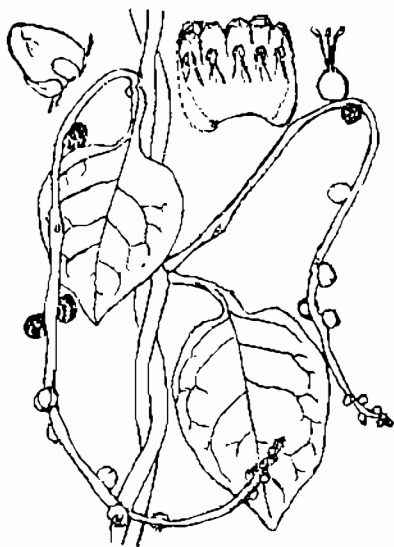
- Nếu viêm vú do nhiễm nấm, ta có thể cho nước cất vô trùng 300ml vào hoà tan Nystalin 1.000.000 đơn vị và bơm dung dịch này vào tuyến sữa.

- Trước khi bơm kháng sinh vào vú, cần vắt kiệt sữa.

4. Một số bài thuốc thuốc nam chữa bệnh viêm vú

Bài 1: Chữa sưng vú, tắc tia sữa

Bồ công anh: 50g rửa sạch, giã nát, cho thêm ít muối, ít nước, vắt lấy nước cho uống. Phần bã đắp phần vú bị sưng.

Hình 42. Mồng toi

Bài 2: Lá quít hơ nóng đắp lên chỗ vú sưng. Làm vài lần là đỡ nhức, đỡ đau.

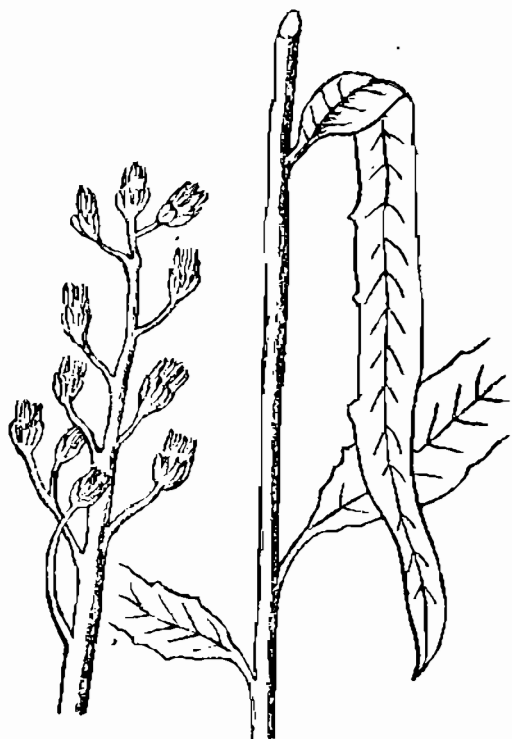
Bài 3: Lá mồng toi rửa sạch, giã nát đắp vào vú chữa sưng và giải độc. Hoặc có thể lấy nước để uống, còn bã đắp vào vú sưng

Bài 4: Lá mỏ quạ: 200g rửa sạch, giã nhuyễn, đắp lên vú bị sưng, mỗi ngày thay một lần.

Bài 5: Lá sài đất 50g

Cây sống đời 50g

Giã nhuyễn đắp vết thương.

Hình 43. Cây bồ công anh Việt Nam

5. Phòng bệnh

- Thường xuyên vệ sinh, xoa bóp bầu vú, sớm phát hiện khi có bệnh.

- Vệ sinh chuồng trại, môi trường sống, bãi chăn thả và vệ sinh ăn uống.

- Khi vắt sữa phải vệ sinh, đúng kỹ thuật, tiêu độc tay người vắt sữa, vệ sinh sạch sẽ bầu vú trước khi vắt sữa.

- Không sử dụng sữa khi bầu vú bị viêm.

Sau khi điều trị khỏi bệnh viêm vú, chúng ta phải khôi phục sản lượng sữa cho trở lại bình thường để nuôi gia súc sơ sinh và để cung cấp sữa bò cho thị trường. Theo kinh nghiệm của nhân dân cũng đã dùng một số bài thuốc có tác dụng kích sữa như sau:

Bài 1: Cho gia súc ăn hàng ngày 200-300g rau đay, sữa sẽ có nhiều.

Bài 2: Sử dụng chế phẩm Dear milks - thuốc kích sữa (do công ty Nam Dũng sản xuất) để tăng sản lượng và nâng cao chất lượng sữa của vật nuôi.

Chima	20g	Sắt Fumasat	180mg
Ngó tàu	10g	Vitamin B5	30mg
Trinh nữ	10g	Vitamin PP	40mg
Vitamin B1	20g	Vitamin A	12.000UI
Vitamin B2	5g	Vitamin D	800UI
Vitamin B5	15g	Vitamin B12	8µg
Axit folic	2mg	Vitamin C	200mg
Canxi lactat	500mg	CuSO ₄	200mg
Iod	200mg		

V. BỆNH BẠI LIỆT TRƯỚC VÀ SAU KHI ĐẸ

Bệnh thường xảy ra đột ngột ở bò sữa, lợn nái trước và sau khi đẻ khoảng 3-5 ngày đầu.

Bò sữa béo tốt, sản lượng sữa cao và đẻ từ lứa thứ 3 đến lứa thứ 6 hay mắc bệnh.

Lợn nái thường mắc ngay từ lứa thứ nhất. Con vật bệnh thường thể hiện những triệu chứng thần kinh như run rẩy, co giật... Sau đó bốn chân mất cảm giác và liệt hẳn.

Lợn nái, bò sữa nuôi trong gia đình hay trang trại đều gặp bệnh này.

1. Nguyên nhân

- Do thiếu lượng canxi trong máu một cách đột ngột ở gia súc cái sau khi đẻ.

- Cơ thể gia súc giai đoạn mang thai, nhất là giai đoạn cuối không được cung cấp đủ các muối photphat canxi trong khi thai lại phát triển nhanh hình thành bộ xương cần đến một lượng lớn muối canxi.

- Sau khi đẻ gia súc cái cho nhiều sữa, trong đó có nhiều muối canxi của con mẹ được truyền vào sữa. Việc đó làm cho lượng canxi giảm xuống đột ngột trong máu gây ra bệnh bại liệt của bò sữa và lợn nái sau khi đẻ.

2. Triệu chứng lâm sàng

- Lượng canxi trong máu của gia súc cái thời kỳ mang thai và nuôi con bằng sữa giảm xuống đột ngột sẽ dẫn đến

rối loạn điều tiết nhiệt, sốt cao 41-42°C, rối loạn vận động, đi đứng xiêu vẹo, mất cảm giác và nằm liệt, nhịp tim và nhịp thở tăng nhanh.

- Thể bệnh điển hình chiếm khoảng 20% tổng số súc vật mắc bệnh. Bệnh nặng tiến triển rất nhanh. Từ khi có dấu hiệu lâm sàng đầu tiên đến lúc xuất hiện các triệu chứng điển hình không quá 12 giờ. Con vật bỏ ăn hay ăn ít, đại tiểu tiện mất hẳn, chóng hơi nhẹ, lượng sữa giảm. Con vật ủ rũ, bồn chồn, mất lơ dờ, không muốn đi lại, chân sau lảo đảo, đứng không vững, run rẩy, các bắp thịt run run, co giật. Sau đó, vật bệnh thở mạnh, chảy rớt dãi, hoảng hốt, nhiệt độ đột ngột tăng cao 40-41°C, con vật ngã lãn, bốn chân run rẩy, không đi lại được. Nếu không cứu chữa kịp thời thì sau 12-48 giờ 60% số gia súc mắc bệnh sẽ bị chết.

Những con mắc bệnh sau khi đẻ từ 6-8 giờ hoặc mắc bệnh ngay sau khi đẻ bệnh phát triển càng nhanh và càng nặng. Có trường hợp con vật bệnh chết sau vài giờ. Trường hợp nhẹ, con vật thể hiện khô mũi, ăn ít, đi lại khó khăn, xiêu vẹo, nhưng cuối cùng cũng dẫn đến liệt chân. Khi đã nằm liệt thì thân nhiệt giảm hơn bình thường (36,5-37°C), đầu tai và bốn chân lạnh giá, cứng đờ.

3. Điều trị

+ Bơm không khí vào đầu vú: Trước khi điều trị, nếu con vật nằm nghiêng thì lật cho nằm sấp để đề phòng thứ

phát viêm phổi do nước dãi tràn vào phế quản và phổi. Sau khi bơm không khí vào đầu vú, các đầu mút của dây thần kinh trong tuyến vú bị kích thích, hưng phấn làm cho huyết áp cơ thể tăng và hạn chế cho sữa, hạn chế lượng canxi giảm trong máu. Để tránh nhiễm trùng vú có thể bơm kèm theo một ít dung dịch Penicillin. Cần vắt kiệt sữa trước khi bơm không khí.

+ Gluconat canxi hay Chlorua canxi 20%: Tiêm vào tĩnh mạch cho con vật với liều 200 ml/kg thể trọng. Tiêm chậm và tiêm liên tục trong vài ngày.

+ Trợ tim mạch: tiêm Cafein và vitamin B1. Nếu con vật hạ nhiệt độ thì tiêm long não nước.

+ Hộ lý: Để gia súc nằm yên tĩnh, giữ gìn vệ sinh nơi gia súc nằm.

Chăm sóc gia súc sau khi đứng dậy, đi lại được.

Đặc biệt tăng lượng canxi trong khẩu phần ăn hàng ngày, cho ăn 200g cốm canxi/ngày.

+ Phòng bệnh: Đảm bảo trong khẩu phần ăn của gia súc cái sau đẻ và suốt thời kỳ cho sữa đủ lượng canxi cần thiết.

+ Theo kinh nghiệm của nhân dân, chúng ta có thể điều trị bằng phương pháp châm cứu và thuốc nam như sau:

Trong điều trị bệnh bại liệt gia súc. Có thể dùng phương pháp châm cứu trên các huyệt như sau:

Đơn huyết:

Thận môn	3 huyết	Túc tam lý	2 huyết
Du thận	3 "	Truy phong	2 "
Bách hội	1 "	Khúc trì	2 "
Vĩ căn	1 "	Thốn tử	2 "
Đại khoả	2 "	Quán tử	2 "
Tiên khoả	2 "		

Thủ thuật châm cứu theo phương pháp bình bổ tả, 10 phút về kim một lần. Thời gian lưu kim 30 phút. Ngày châm 1 lần. Liệu trình điều trị 10 ngày liên tục, nghỉ 2-3 ngày lại điều trị tiếp. Mặt khác có thể châm cứu kết hợp với tiêm thuốc vào huyết.

Đơn huyết: Bách hội

Đại khoả

Túc tam lý

Truy phong

Các loại thuốc thường dùng: Vitamin B1, Strychnin, Cafein, vitamin B12.

+ Theo kinh nghiệm của nhân dân có thể dùng một số bài thuốc nam như sau:

Bài 1: Mẫu lệ (vỏ bầu): 20g/con. Mẫu lệ tán thành bột mịn. Ngày 2 lần cho lẫn vào thức ăn cho lợn ăn. Ăn liên tục trong 15-20 ngày.

Bài 2: Cua đồng: 20 con cua/gia súc. Giã nhỏ cua đồng sống hoà với 200ml nước và 5-10g muối cho lợn ăn ngày 2 lần. Ăn liên tục trong 10-15 ngày.

Bài 3: Bột xương nung 50g

Bột đỗ tương 30g

Bột cá hay bột tôm 30g

Sữa bột (loại dùng cho gia súc) 50g

Trộn đều cho gia súc ăn trong ngày, chia 2 lần, liệu trình 10-15 ngày.

Bài 4: Cao hy thiêm: Trâu bò uống 100 ml/ngày

Bê nghé: 50 ml/ngày

Lợn: 20-25 ml/ngày

Cách làm cao hy thiêm:

Hy thiêm 1000g

Nước 3000ml

Đun sôi, cô đặc lấy nước thứ 1: 1000ml, tiếp tục đổ tiếp nước sắc, cô đặc còn 1000ml. Đổ dồn nước của cả 2 lần sắc vào với nhau. Tiếp tục đun và cô đặc còn 1000ml dịch thuốc. Cho gia súc uống.

Hình 44. Ngưu tất

Tên khoa học : *Achyranthus bidentata* BL.

Họ: Rau rền (*Amaranthaceae*)

1. Cành cây có hoa	4. Nhị đực và nhị cái
2. Cuống hoa và bao hoa	5. Rễ
3. Hoa	

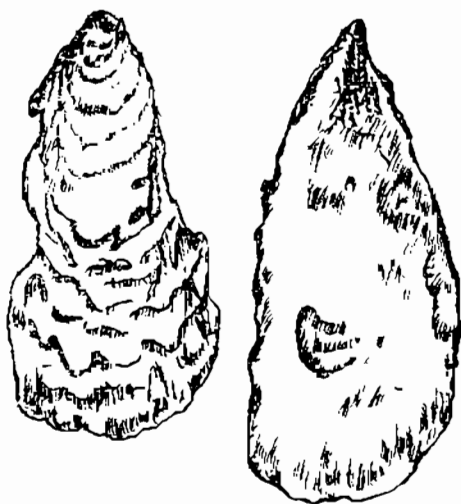
Bài 5: Ngưu tất (cây cỏ xước)	1000g
Nước	1000ml

Đun sôi, cô đặc còn 300ml. Cho gia súc uống 100 ml/ngày. Phối hợp điều trị với vitamin B1, vitamin B complex và các chất bổ trợ khác như Gluconat canxi...

Cho ăn thêm của đồng già nhỏ.

Bài 6: Mẫu lệ	10g
Hoàng kỳ	4g
Ma hoàng căn	4g
Nước	600ml

Sắc còn 200ml nước cho gia súc uống. Thuốc có tác dụng bổ sung lượng canxi cho gia súc chống bại liệt do thiếu canxi và chữa mụn nhọt, lở loét.

Hình 45. Mẫu lệ

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Lời Nhà xuất bản	3
Phần một: KỸ THUẬT BÀO CHẾ THUỐC NAM	5
Kỹ thuật bào chế các dạng thuốc dùng trong thú y	5
I. Cao xoa	5
1. Kỹ thuật tinh chế tinh dầu	6
2. Ổn định mùi vị tinh dầu	6
II. Thuốc bột	7
1. Chuẩn bị cho việc bào chế thuốc bột	7
2. Kỹ thuật bào chế thuốc bột	10
III. Thuốc viên	11
1. Các loại tá dược và cách dùng	12
2. Kỹ thuật bào chế viên tròn	16
3. Ứng dụng sản xuất một số viên trộn thảo mộc	18
Kỹ thuật bào chế thuốc nam	20
I. Kỹ thuật bào chế	20
1. Làm sạch dược liệu	20
2. Tẩm dược liệu	21
3. Sao dược liệu	23
4. Nung dược liệu	24
5. Đồ dược liệu	25

II. Kỹ thuật bào chế một số cây thuốc thường gặp	26
1. Cây bán hạ (cây củ chóc)	26
2. Cây hy thiêm (cây cỏ dĩ)	27
3. Cây hương phụ (cây củ gấu)	28
4. Cây địa liên (son tam nại)	28
5. Cây sa nhân	29
6. Gừng (sinh khương)	29
III. Kỹ thuật bào chế một số thuốc nam	31
1. Thuốc bột	31
2. Thuốc cao	32
3. Rượu thuốc	34

***Phần hai:* CÁC BÀI THUỐC NAM CHỮA MỘT SỐ BỆNH THƯỜNG GẶP TRONG THÚ Y**

Bệnh tiêu hoá	37
I. Hội chứng tiêu chảy gia súc	37
1. Dịch tả trâu bò	37
2. Viêm dạ dày và ruột	39
3. Phương pháp điều trị chung	40
4. Một số bài thuốc nam trị tiêu chảy	41
II. Hội chứng rối loạn tiêu hoá	47
1. Giới thiệu chung	47

2. Một số bài thuốc và chế phẩm điều trị hội chứng rối loạn tiêu hoá	48
III. Bệnh phân trắng lợn con	60
1. Giới thiệu chung	60
2. Nguyên nhân gây bệnh	60
3. Triệu chứng	60
4. Mô khám	61
5. Điều trị	62
6. Phòng bệnh	63
7. Thuốc nam chữa bệnh lợn con phân trắng	64
IV. Hội chứng tiêu chảy xuất huyết	66
1. Bệnh kiết lị	67
2. Bệnh hồng lị ở lợn	73
Hội chứng hô hấp ở gia súc, gia cầm	78
I. Bệnh suyễn lợn	78
II. Bệnh CRD của gà	79
III. Bệnh viêm phổi ở gia súc	80
IV. Bệnh tụ huyết trùng gia súc	81
1. Tụ huyết trùng trâu bò	81
2. Tụ huyết trùng gia cầm	82
3. Tụ huyết trùng lợn	82

V. Một số bài thuốc nam chữa bệnh đường hô hấp của gia súc	84
Hội chứng vàng da của gia súc	89
I. Bệnh xoắn khuẩn (Leptospirosis)	89
1. Nguyên nhân	90
2. Triệu chứng	90
3. Điều trị	91
4. Phòng bệnh	92
5. Một số bài thuốc nam chữa bệnh xoắn khuẩn	92
II. Nhiễm độc Aflatoxin	95
1. Nguyên nhân	95
2. Biểu hiện lâm sàng	95
3. Phòng trị bệnh	95
4. Một số bài thuốc nam chữa hội chứng vàng da	96
Bệnh giun sán ở gia súc gia cầm	101
I. Bệnh giun đũa lợn	101
II. Giun đũa bê nghé	101
III. Bệnh giun đũa gà	102
IV. Bệnh sán lá ruột lợn (Fasciolopsis suum)	103
V. Bệnh sán dây ở động vật ăn thịt	104
VI. Một số bài thuốc nam tẩy giun sán	105

Các bệnh khác	115
I. Bệnh lở mồm long móng	115
1. Nguyên nhân	115
2. Triệu chứng lâm sàng	115
3. Phòng trị bệnh	118
4. Một số bài thuốc chữa lở mồm long móng	118
II. Bệnh cảm nóng, cảm nắng	124
1. Nguyên nhân	124
2. Triệu chứng	125
3. Phòng và trị bệnh	125
4. Một số bài thuốc nam chữa cảm nóng	126
III. Cảm lạnh	127
1. Nguyên nhân	127
2. Phòng trị hội chứng cảm lạnh	128
3. Một số bài thuốc nam chữa cảm lạnh	128
IV. Bệnh chướng bụng đầy hơi trâu bò	130
1. Nguyên nhân	130
2. Triệu chứng	132
3. Phương pháp phòng và trị bệnh	132
4. Một số bài thuốc nam chữa bệnh chướng bụng đầy hơi trâu, bò	133

Hội chứng ngộ độc	136
I. Ngộ độc sắn	136
1. Nguyên nhân	136
2. Điều trị	137
II. Bệnh ngộ độc khoai tây	139
1. Triệu chứng đặc trưng	139
2. Chẩn đoán bệnh	140
3. Điều trị	140
4. Phòng bệnh	140
III. Ngộ độc thuốc trừ sâu	141
1. Nguyên nhân	141
2. Triệu chứng đặc trưng của bệnh	141
3. Điều trị	141
Hội chứng thấp khớp của gia súc	144
I. Bệnh thấp khớp do <i>Mycoplasma hyorhinis</i> ở lợn	144
II. Một số bài thuốc nam điều trị thấp khớp	145
Hội chứng nhiễm trùng gia súc	150
1. Nguyên nhân	150
2. Triệu chứng	151
3. Điều trị	151

4. Một số bài thuốc đông y	152
----------------------------	-----

Bệnh sinh sản	154
----------------------	-----

I. Bệnh viêm âm đạo, tử cung	154
------------------------------	-----

1. Nguyên nhân	154
----------------	-----

2. Biểu hiện đặc trưng của bệnh	154
---------------------------------	-----

3. Điều trị	155
-------------	-----

4. Một số bài thuốc nam chống viêm âm đạo gia súc	155
--	-----

II. Bệnh tử cung lộn bát tất	157
------------------------------	-----

1. Nguyên nhân	158
----------------	-----

2. Triệu chứng	158
----------------	-----

3. Điều trị	158
-------------	-----

III. Bệnh sát nhau	161
--------------------	-----

1. Nguyên nhân	162
----------------	-----

2. Triệu chứng	163
----------------	-----

3. Điều trị	163
-------------	-----

4. Một số bài thuốc nam trị bệnh sát nhau	164
---	-----

IV. Bệnh viêm vú gia súc	165
--------------------------	-----

1. Nguyên nhân	166
----------------	-----

2. Triệu chứng	166
----------------	-----

3. Điều trị	167
-------------	-----

4. Một số bài thuốc thuốc nam chữa bệnh viêm vú	168
5. Phòng bệnh	170
V. Bệnh bại liệt trước và sau khi đẻ	172
1. Nguyên nhân	172
2. Triệu chứng lâm sàng	173
3. Điều trị	174

NHÀ XUẤT BẢN NÔNG NGHIỆP

6/167 Phương Mai, Đống Đa, Hà Nội

ĐT: (04) 8 521940 - 8 523887 Fax: (04) 5 762767

CHI NHÁNH NHÀ XUẤT BẢN NÔNG NGHIỆP

58 Nguyễn Bình Khiêm, Quận 1, TP Hồ Chí Minh

ĐT: (08) 8 297157 - 8 294521 Fax: (08) 9 101036

168

63 - 630

----- - 267/91 - 04

NN - 2004

Giá: 16.000 đ